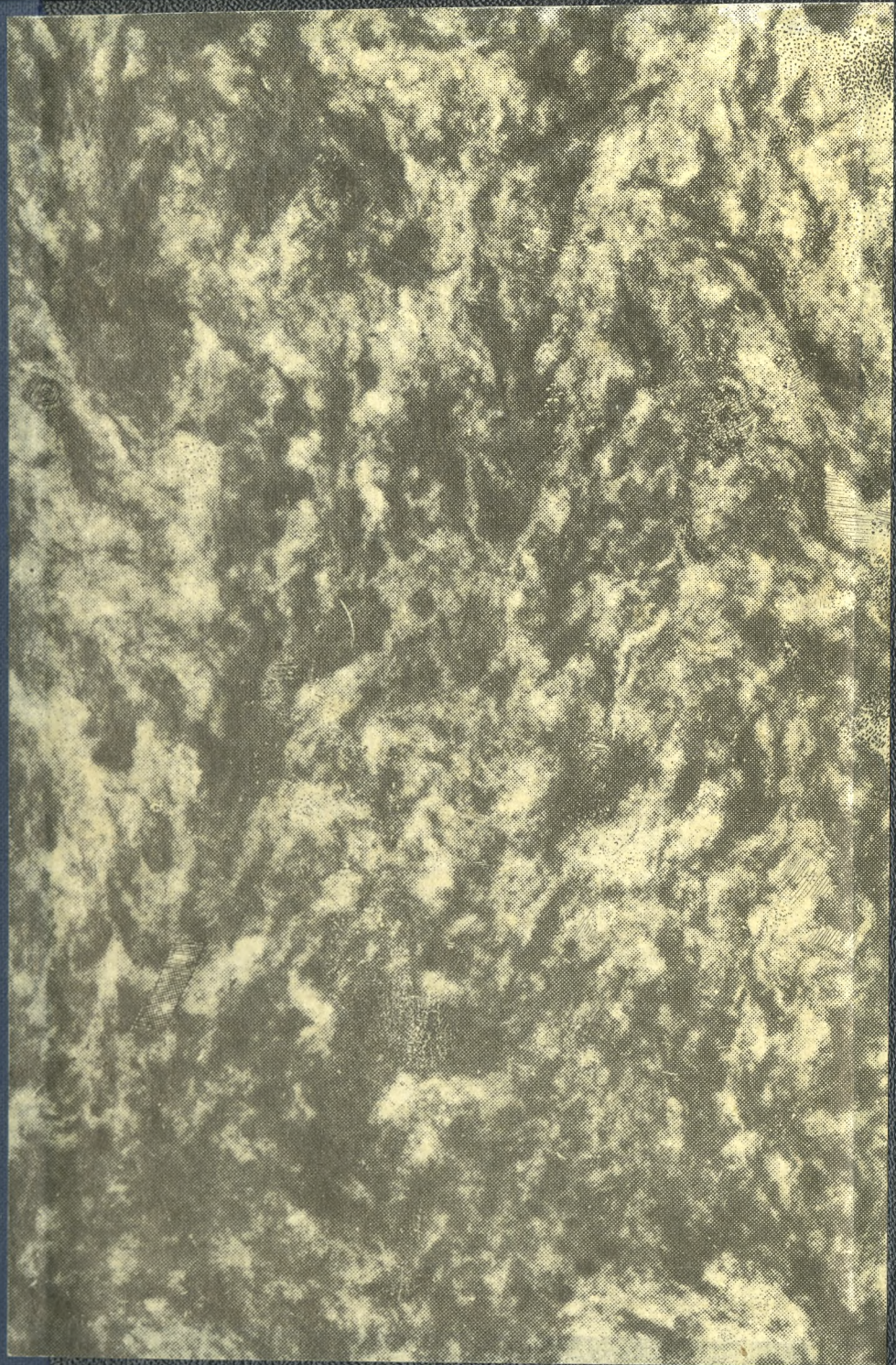

Politikai
röpiratok.

175.

*Haránt is a Küt-föld leírás czimű
Leírásjára*

BIRÓ MIHÁLY

sajtópöre

báró Orbán Balás

mint a

"SZÉKELYFÖLD LEIRÁSA"

szerzője ellen.

ILLÉSSY GYÖRGYNÉ,

*Fenyvessy Adolf és Vámbéry Gusztáv gyorsírói jegy-
zései nyomán.*

3.

LITJ2 00161840

*Fama est inanis de aliqua re rumor
Sine veri cognitione*

DE BALLAGI GÉZA.

Fama est inanis de aliqua re rumor
Sine veri cognitione

Definito.

Fama loquax pervenit ad aures
quae veris addere falsa
Gaudet et e minimo sua per mendacia crescit

Ovid 9. Metam --

Esküdtszéki tárgyalás

Pesten 1871. márczius 2-án.

Elnök: Sárkány József.

Birák: Paizs Andor és Bellaágh István.

Jegyző: Dulovics Béla.

Hivatalos gyorsírók: Kónyi Manó, Márkus Miklós és Schütz Miksa.

Vádló: Biró Mihály, kis görgényi földbirtokos.

Vádló ügyvéd: Dr. Füzesséry Géza.

Vádlott: Orbán Balázs, a „Székelyföld leírása“ című munka szerzője.

Védő ügyvéd: Dr. Funták Sándor.

A szabályszerű kisorsolás után az esküdtszék a következő tagokból alakult meg:

I. Rendes tagok: Barneth Károly, Baronyi Benedek, Hoffmann Lipót, Laumann Jakab, Eggenhoffer Péter, Mezei Mór, Giczey Samu, Depold József, Dobos József, Szigethy István, Fröhlich József, Goldstein Ignác. — II. Póttagok: Dobsa Samu és Hajduska Mór.

A tárgyalás kezdete pontban d. e. 10 órakor.

Az esküdtek és a hivatalból berendelt gyorsírók az esküt leteszik.

Elnök: A mai napra összehívott esküszék eljárásának tárgyát képezi Kisgörgényi Biró Mihály magánvádlnak, báró Orbán Balás a Székelyföld leírása című folyóirat szerkesztője ellen benyújtott sajtóvétségi panasza.

Constatálom miszerint a felek személyesen jelen vannak. Vádló ur Biró Mihály, ennek képviselője dr. Füzesséry Géza, magánvádlott báró Orbán Balás, védője dr. Funták Sándor.

Mielőtt a tárgyalás további folyamára áttérnék, elnöki tisztemben áll a feleket figyelmeztetni, miszerint ezen valószínűleg hosszabbra terjedő tárgyalás egész folyamán, vádló és védő jogaiknak gyakorlatában, azon mérsékeltséggel járjanak el, melyet ezen ügynek minden szenvedélyességtől ment és alapos tárgyalása és egy részről a bírói más részről az esküszéki intézmények méltósága teljes mértékben igényel.

Vádlott urhoz fogom most kérdésemet intézni.

Báró Orbán Balázs, 41 éves unitárius, lengyelfalvi (Udvarhelyszék) születésti, jelenleg pesti lakos, író és földbirtokos, sajtóperben vizsgálat alatt nem állt.

Elnök. Beismeri-e a vádlott, miszerint a majdan felolvasandó incriminált cikknek, illetőleg azon folyóiratnak, mely a Székely föld leírása czimen jelenik meg 4-ik kötet 23-ik fejezetében foglalt közleménynek szerzője?

Orbán Balázs. Szerzője vagyok, csak azt vagyok bátor megjegyezni, hogy ez csak kivonás egy nagyobb munkából, A kérdéses cikk abban is megvan.

Elnök: Ennek közzétételét is vádlott eszközölte?

Vádlott: Igen.

Elnök. A vádlevél következőleg szól.

(A vádievél tartalmát, szokásos formaságokon kívül az incriminált cikk képeztvén, ennek alább következő szövegére utaljuk az olvasót.)

Elnök. Ennek a vádlevélnek alapját képezi a Sz. f. leir. cz. folyóirat 23-ik fejezete: „A Postaréten elhantolt vértanuk“ emléke cím alatt. — Kivánják-e a felvastatást?

Füzesséry Géza. Én csak ettől a pontról kívánom: „A cselédek megvesztegetése.“

Orbán Balás. Kérem az egész fejezetnek felolvasatását, mert ugy sem hosszú és egymással összefügg.

A Postaréten elhantolt vértanuk emléke.

Szorosan véve már bevégeztük Maros-Vásárhely ismertetését, s mégsem veszünk végbucsut e kedves várostól; nem, mert még egy kegyeletes kötelességet kell teljesitenünk, midőn a Sz.-György-utcza végénél levő Postaréten felkeresünk egy emlékkő nélkül domboruló sirhantot. Disztelen e hant, s mégis megthant, bánatos lélekkel s fellázadt kebellet közelg oda minden hazafi; igen, mert a szabadságnak három legdicsebb vértanuja, az eszményített hazas és szabadságszeretnek legnemesebb áldozatai nyugosznak ott a minden honfi által megáldott hantok alatt. Elvándorolunk mi is oda, hogy a dicsőültek sirjánál megedzzük honszerelmünk, s megerősítsük a zsarnokság elleni gyűlöletünk; elvándorolunk mi is oda a haza nemes halottainak ékesítetlen, de nem feledett hamvaihoz, oly szent áhitattal, oly ihletett lélekkel, mint a minővel a zarándok messze utra elvándorol a Megváltó sirjához; hisz a kik itt az anyafölddel egybeegyednek, épp azon nagy eszmeért — szent szabadságért — éltek-haltak, melyért a Megváltó a kereszten s utána anynyi nemes a vérpadon és az akasztófán kiszenvedett; de hisz minden kornak megváltak Pilátusai, Kaifásai, Albai, Castaldoi, Muravieffjei, Bastai, Karaftai, Haynauai, Shhwarzenbergjei, s mig a zsarnokság ily véres bérenczeitől az emberiség undorral fordul el, addig tiszteli, áldja azon nemes áldozatokat, kik eszmeért, az emberiség előhaladásaért, a haza javáért haltak el.

Ilyen, akasztófa tövével ásott, s mégis teljes tiszteletünket, teljes csodálatunkat, teljes áldásunkat kiérdemlő sirhoz járulunk mi a hazának áhitatos bucsujáróiként; hisz e sir alatt a dicsően, a magasztosan elhalt Török János, Horváth Károly és Gálfi Mihály van eltemetve.

Hiányzik e siron az emlékkő¹⁾, hiányzik a sirirat, azt elkészitem én, vagy legalább adatokat szolgáltatok arra, hogy a törté-

¹⁾ De soká nem fog hiányozni. mert aláírás utján szép összeg gyűlt egybe, egy oda állítandó emlékoszlopra.

nelem nevezett vértanuknak szomorú jelentését megírhatta, midőn itt haláluknak, eddig tilalom zárja alatt volt, történetét előbeszélem.

A magyar fegyvereknek 1848—9-ki birodalmat rendítő győzelmeire, a szabadság napja fényesen áradoztatá dicsteljes sugárözönét a nemes vértől áztatott Panonnia fölött. A százados bilincseit széttört s küzdelme korszakában teljesen elzárt nemzet széttekintve keresett egy szabad népet, melynek kezét testvériesen megszoríthassa, melyet, ha kell, szövetsége által támogasson; de ilyet nem, hanem a helyett talált kormányokat, melyek az emberiség szabadabb lélekzetét elfojtani, az ébredő népeket szuronyszegekkel megfeszíteni iparkodtak, s melyek a szabadság kivívásában nagygyá lett nemzetünket európai egyensúlyról rég alkotott, s éppen azért korunkba nem illő szűk keretbe beilleszteni nem tudták. Kimondotta azért a kormányok rossz szelleme — a diplomacia — levertetésünket, s ennek végrehajtását eszközölné, a kormányok legzsarnokiabbja el is küldé lenyűgözésünkre több százezer poroszlovóját. Az egyetlen küzdelemnek áruulás által lankasztott hősiesség harcaiban elbukott nemzetünk. A hazában vérpádok, akasztófák emelkedtek mindenfelé, irgalmat nem ismerő katonák ítélték a szabad polgárok felett, börtönné alakultak a templomok, kolostorok és laktanyák, isten és ember irgalma elfordult tőlünk. A haza egészen börtönné változott át, melynek börtönöire s végrehajtó szolgájává egy egész hadsereg lett, mely győzni gyáva volt, de a gyáva szokásaként, a más által legyőzött és lelánczolt erősök felett kegyetlenkedni igen is jól értett. A hősök bujdosnak vadként üldözve, míg a gyáva futók a telt börtönöket őrizték s a vérpádok sötét, vértől festett diszletezését rendezék.

A magyar nemzet — mely életképességéről és hatalmáról csak most ada legfényesebb bizonyítványt — nem létezőnek nyilvánított; a magyar alkotmány — mely ezredév viharjaival daczola — egy tollvonással megsemmisítettnek mondatott, az édes anyanyelv — melyen Petőfi világgraszólólag beszélt — kitiltatott a hazából, mely a legkegyetlenebbül leigáztatott, a nemzet közül, mely azért élt-halt, s folyt hazaszerte a legszonyubb politikai orgia s azzal kapcsolatban oly kormányzat, minőt Európa — mióta a középkor vadságából kiemelkedett — még nem látott. A győzők nyomában kullogók szabad prédájára dobatott oda ugy a nemzeti, mint a magánvagyon; a hivatalok mindenfelől szedettvedett sehonakkal, Németország kaputos proletár sergének söpredékével töltettek be, kik közül sok még pár hóval azelőtt mint „armer Reischer“ koldulta össze azon vidéket, mely felett mindenható — élet és vagyon felett szeszélye szerint rendelkező — satrapává lett. Ezek bünbarlanggá aljasíták a hivatalos helyiségeket és a törvénytermeket;

betolakodtak a családok szentélyébe, lemetéltették a férfiaknak szakálát, letépték a falakról az áldozatok vérével szentesített ereklyéket, a nemzet által tiszteltek képeit; elvitték a családi és fegyvereket, kitépték az árvák és özvegyek kezéből az imakönyveket, melyekbe ezek a nemzet szentjeinek képeit, vagy mátyr-övéiknek valamely emlékét rejtegették.

A cselédeket megvesztegetve, kémekké tették, a gyanusítást és árulkodást jutalmazták, s így egy kémrendszer iszonyatos hálózatát boriták az országra. Alaptalan vádaskodás, személyes haragból eredő feljelentések nyomán, vagy néha csak azért is, mert valakinek arca nem tetszett, vagy mert valaki ezen honfosztókat elég alázatosan nem süvegelte, börtönbe hurczolták, kinozták, gyötörték a honpolgárokat, e mellett az igazságot a többet ígérőnek árulták, mi által sok családot tönkrejuttattak, s a mi legboszantóbb volt, ők ezen — minden török pashai gazdálkodást felülmuló — állapotot közigazgatásnak és törvénytételnek gunyolták. E mellett a magyar alkotmány megszüntetése, a magyar nemzet németesítése nyíltan bevallott terv volt, az édes anyanyelv kitiltatott nemcsak a közigazgatás teréről, hanem még az iskolákból is. Ily törekvésekkel a tömött börtönök és vértől piros vesztőhelyekkel szemben csoda-e, ha a nemzet elégületlen volt, csoda-e, ha a legdicsőbb harcokra következett ily megalázása a nemzetnek, a kedélyeket izgatottságban tartotta. De így volt ez nem csak nálunk, hanem Európa minden országában; hisz a népek — melyek 1848-ban mintegy szent ihlettől érintve szabadságuk kivívására mindenütt megmozdultak — mindenhol lenyomattak, leigáztattak, a kormányok kezét fogták a szabad törekvések elfojtására; míg más részről a leigázott népek is átérték a solidaritást, az együttműködés szükségességének nagy elvét, Olaszországban — az összeesküvések hazájában — titkos forradalmi liga alakult, mely elterjeszté láthatlan hatalmát Európának elnyomott, tehát szabadulásra vágyó s a kormányok vad üldözései miatt elkeseredett népei között.

Igen természetes, hogy e titkos törekvések a vérbe fürösztött Magyarországon is viszhangra találtak, mert itt is a zsarnokság sötét éjében voltak sokan, kik világosságot kerestek, kik „megtörve bár, de legyőzve nem“ hazájuknak a szégyenletes rabiga alól való felszabadítására törtek.

Azért, midőn a népek titkos szervezkedésének száalai az emigráció kezén át ide is bejutottak, bár a komolyabb emberek, főleg a honvédséget viseltek, nemzetünk nyílt jelleméről fogva, visszatarthatózkodtak; mindazonáltal voltak a rajongóbb és tettkésebb fiatalok között sokan, kik részt vettek a titkos forradalmi szervezkedésekben.

Azonban a népek solidaris törekvéseivel szemben a kormányok

is összetartók, egymás felett örökösök voltak, s minden oda mutat, hogy a muszkák győzelmű babérain — melyeknek elhullott magvai nálunk szerb tövist termének — nyugvó osztrák kormány 1851 őszen Párisból lett figyelmeztetve, hogy Magyarországon az ő lételet és Európa nyugalmát veszélyeztető összeesküvés van.

Mielőtt elbeszélésemlen tovább haladnék, pár szóval érintenem kell az összeesküvés szervezetét és annak vezetőit. A mozgalom élén a fanatikus Mack ezredes¹⁾, mint a magyar emigratio közvetítője, s Kossuth felhatalmazottja alatt, több vállalkozó fiatal, nevezetesen Ruzicska, Figyelmesi, Várady József és egy Horváth nevű derék izraelita vitték a veszélyes emissariusi szerepet, kik az osztrákok szervezett kémrendszere daczára is, ki- s bejártak a hazába, s érintkeztek a forradalmi mozgalomra szövetkezettekkel. Ez uton jutott be az európai forradalom „tervvázlata“ és a titkos összeesküvés „Évszaki rendszer“ nevet viselt előrajza. A titkos társulat élén a „láthatlan kormány“ állott, melynek mindenki engedelmekedni esküvel kötelezte magát.

A szervezet időszakok szerint történt; a magyar birodalom egy „esztendő“ név alatt volt jelképesen kifejezve, „az esztendő“ e mellett jelölte a legfőbb polgári és katonai parancsnokot is — ki közhiedelem szerint Kossuth, mások szerint Napoleon herceg volt.

Az esztendő — tehát Magyarország — 12 hónapra oszlott, miből 9 Magyarhonra, 3 Erdélyre jött. Mindenik hónapnak volt egy polgári, egy katonai parancsnoka, hol kivihető volt, a kettő ugyanazon személyben egyesítve. A Székelyföld által képzett egyik „hónap“ 4 hétre: Maros, Udvarhely, Háromszék és Csikszékre oszlott; mindenik „hét“ saját főnökkel birt. A hetek napokra, a napok 10—12 órára oszlottak, az „órák“ századost jelentettek, kiknek 60, vagy több perczei²⁾, s szaporodtával másodperczei, vagy közlegényei voltak.

A kinevezések az „esztendő“ által történtek, de a tagoknak nem szabadott egymást ismerni. Három embernek együtt soha sem szabadott a tárgyról beszélni, az iratokat a hónapok s hetek olvashatták, a perczek és másodperczeknek csak annyit szabadott tudni, hogy mikor, s hol legyének felfegyverkezve készen.

E szervezet ügyes és gyakorlati lehetett a titoktartó olaszok, vagy lengyelek között, de nem nálunk, mert bár a szervezet szerint sokan egymást nem ismerhették, s minden működésnek a legnagyobb titokban kellett folyani, ennek daczára 1851 őszen már a nép

¹⁾ Ki később a szervezkedés sikertelensége után elég aljas volt a rábízott írományokat előbb Kossuthnak, azután ellenségeinek áruba bocsátani, de továbbra nem találván, nyomor és közmegevetés közt halt el Angolországban.

is mindenfelé a láthatatlan kormányról, s tavasszal Európa minden országában kiütendő forradalomról beszélt.

Az osztrák kormány — miként említém — előre értesítve levén, miután polgári hivatalnokai által semminek nyomára nem jöhetett, b. Heydtét, a — székelyek előtt forradalom alatt annyit futott s azért — boszus katonát nevezte ki teljhatalmu biztosul, rendelkezése alá egy egész kémlegiót helyezvén. De a kormány értesüléséről az „esztendőnek“ is tudomása levén, rendelet jött, hogy újabb intézkedésig mindenki nyugton legyen, s így Heydte semmi látszatnak nyomára nem jöhetett, bár a gr. Hallerektől elkobzott fehéregyházi kastélyba nagyon sok embert idézett és hallgatott ki, mely alkalmakkal fényes ígéretekkel, ijesztgetésekkel, mindent elpróbált, anélkül azonban, hogy biztos nyomra akadhatott volna, bár — mint a következmény meg fogja mutatni — az ügynek már ekkor is volt Judása. Ez pedig kis görgényi Biró Mihály volt, ki véreivel szemben a kém és agent-provocateur udok szerepét részint kislelküségből¹⁾, részint ígért jutalomért úgy látszik, hogy már ekkor elvállalta volt; de beszéljenek a tények.

Biró a marosszéki szervezkedés élén álló Török János tanárnál és a Háromszéken működő Horváth Károlynál behizelegvén magát, ezek bizalmát kinyerte, s így a tervrajz és Évszaki rendszer több példányához jutván, azzal elindult mindenfelé proselitákat csinálni, s minél több embert bevonni. Így ment el Agárdra Nagy Samuhoz, a vitéz honvéd századoshoz, s azt ezredességgel kínálva, a titkos társulatba való részvételre akarta rábírní; de Nagy Samu már ekkor bizalmatlan levén iránta, ki nem hallgatta, sőt az akkor Ny.-Andrásfalván lakó Földvári Károly honvéd ezredest, Dézsi testvéreket, Filepéket s más rokonait s honvéd bajtársait is ovatosságra inté. Ezek nem is mentek be a kivetett hálóba, s bár elfogattak, miután a részvételt bebizonyítani nem lehetett, szabadon is bocsáttattak.

Biró azonban folytatta pokoli terveit. Horváth Károlylyal szüretkor Balavásárán találkozáván, a titkos terv kivitele iránt tanácskoztak; onnan Biró nov. vége felé Vásárhelyre menvén, történt, hogy a beavatottak egyike egy sötét éjszakán az „Arany kereszt“ vendéglőben levő szállására mentében Heydte lakásáról a köpenybe burkolt Biró Mihályt látta kijönni. A rendőr-biztosnál tett ily éjjeli látogatásait már mások is vettek észre, s az emberek rebesgették, hogy Biró az egész tervezetet elárulta Heydtének. Az illető közölte

¹⁾ Biró Mihályt 1849-ben Bem a marosszéki hármás comité tagjává nevezte ki, miért forradalom után bezárattott, azonban mindenki bámulatára, míg társai hosszasan rabeskodtak, ő Heydte által azonnal szabadon bocsáttatott; úgy kell lenni azért, hogy már ekkor elvállalta az akkor nagyon is jövedelmező kém szerepét.

Horváth Károlylyal és társaival észleletét, s többen alkalmazandónak vélték a titkos társulat azon szabványát, hogy az áruló éltevel lakoljon. De Horváth Károly becsületes lelke ily gazságot lehetőknek nem hívén, minden tettegességet feltartóztatott, miért később ő lakolt éltevel.

Azonban Bíró ez időszerint csak általánosságban a személyek és résztvevők megjelölése, s minden commentár nélkül fedezte fel az összeesküvést, úgy látszik, hogy árulásában sem tudott őszinte lenni, vagy inkább a kémek azon ügyesebb, s azért mélyebb megvetést érdemlő fajához tartozott, kik minden oldalról biztosítani igyekeznek magukat; körülbelül úgy okoskodhatott, hogy ily eléleges feljelentés is elégséges arra, hogy az osztrák rendőrséggel szemben magát biztosítsa, míg más oldalról, ha a mozgalom sikerülne, ottani szereplése és emelkedése szintén biztosítva lesz; akadályok előgördülése esetében majd a részletesebb leleplezés az osztrák rendőrség részéről is nagyobb jutalmat fog hozni. Ő tehát azon rafinirtabb fajtájú árulók közé tartozott, kik áldozataikért minél nagyobb díjt akarnak szerezni.

Ezalatt Napoleon megcsinálta államcsinját, a reactio nemcsak a Szajjánánál, hanem Európaszerte mindenütt felemelte fejét. Bíró eljöttnek hitte a forradalmi törekvések akadályait, s megérkezettnek az időt, hogy az osztrák rendőrségnél személyét, úgy mint az ígért jutalmat biztosítsa, s minden arra mutat, hogy az államesint követett napokban Bíró Heydtének bemutatta a tervezet és évszaki rendszer egy-egy példányát, s kapcsolatosan azzal a titkos társulatban résztvettek névsorát is átszolgáltatta a rendőrségnek.

Míg ezek Bécsbe feljelentettek, s míg hosszabban tartó tanácskozás után végre a teendők iránt Heydte és az erdélyi kormányzó, herczeg Schwarzenberg Károly utasítást kapott, azalatt egy hónap telt el, de más részről, miután a titkos társulat szálai a rendőrség kezében voltak, nem is siettek a közbeszólással azért, hogy az illetőket szemmel kísérhessék, s Bírónak alkalmat nyújtsanak arra, hogy minél több hazafit bevonhasson a véráldozat ez iszonyu kelepczéjébe.

Igy érkezett el 1852. jan. 24-ke, melynek éjjelén az ország minden részében tömeges befogatások történtek.

Marosszéken és Vásárhelyt elfogták Török János ref. tanárt, Topler Simon és Dobolyi Sándor volt képviselőket, Andrássy Rafael ferenczrendű guardiant, Albert János ref. lelkészt, Demjén Lajost, Nagy Sámuel és Bereczky László honvéd századosokat; Udvarhelyszéken Gálfi Mihályt, Török sógorát, Bányai Antal ügyvédet, Dáné Károlyt és Bereczky Sándort; Csikban pater Verest, a somlyói kolostor guardianját; Három-

széken Cseli Sándort, Küküllőben Beregszászi Imrét, Kolozsvártt Minorich Károlyt és Lugossy Józsefet, Magos Ernőt Pesten, Simon Eleket Bécsben, s sok másokat.

Horváth Károly Háromszéken hitték, s oda ment elfogatási parancsa, ő azonban Vásárhelyt volt, s önként ment be a kelepczébe, mert szeretett tanárának elfogatását hallván, felszaladt Schobel tábornokhoz, Vásárhely akkori térparancsnokához¹⁾ az elfogatás okát megtudandó, hol ő is le lett tartóztatva; legnagyobb gyalázat pedig az volt, hogy a foglyokat — Török és Horváth kivételével, kik a várban voltak — a székház undok börtöneibe rablók és gyilkosok közz zárták, s ezt nem szükségből, — mert a várban elég helyiség volt — hanem igazolhatlanul alacsony beszuból tették.

A foglyok első szállitmányát Horváth Károly, Nagy Samu, Dobolyi Sánd. és Demjén Lajos képezték. Ezeket jan. 25-én külön szekereken fegyveres katonák közt egy tiszt vezetése alatt 100—100 lépés közzel indították el. Így kellett volna az egész utat megtenniök; de a művelt lelkületű tiszt már mindjárt Csergednél megigazítottatta a foglyoknak — apró gyötörtetésük czéljából rosszul készített — zsup üléseit, s azután az egész uton együtt étkezni, s együtt hálni engedte. Szelindeken végre felszólítá, hogy egymástól bucsuzanak, mert valószínűleg sokáig nem fogják egymást látni, 27-én értek Szebenbe, hová következő napon a többi foglyok is megjöttek; a terhesebben vádoltak a kolostor épületébe, a csak gyanura elfogottakat a Mészáros-utcza azon házába vitték, mely most érseki lak; de úgy itt, mint a kolostorban minden fogoly külön záratott, oly szobákba, hol az ablakok el voltak puttonozva; e szobából kilépniök, egymást látni, egymással érintkezniök nem szabadott, minden olvasmány, vagy írószer bevitele el volt tiltva, élelmére mindenki 10 krt, reggel egyszeri fűtésre egy kis adag fát kapott; saját pénzéből azonban azt pótolni meg volt engedve. Ily szigorú magán-börtön valójában az inquisitio torturájával volt határos, s ha a profoszok és örök megvesztegetésével egymásközi levelezést, a falakon való kopogtatás és kürtökön át beszélgetést nem folytatnak, a foglyok nagy része az örülésnek lett volna kitéve.

Az elfogatások az egész országban nagy izgatottságot okoztak, de nem kis zavart a kormánykörökben is, mert a feladó forradalmi tervezetet adott, neveket mondott, de bizonyítványokat nem szolgáltatott volt; miért a szebeni auditorok azt véleményezték, hogy bizonyítani ellenök nem lehetvén — a kormány nagy bb compromittálása kikerüléseért — legtanácsosabb a foglyokat szabadon bocsátani.

¹⁾ Ki különben nem gyűlölte, sőt kedvelte a székelyeket, s a foglyoknak is, hol lehetett, apró kedvezményeket tett, s egyáltalában lovasias, művelt ember volt, miért hamar kegyvesztésbe is jött s nyugalmozott.

Schwarzenberg hg e véleményyt felterjeszté Bécsbe, hol az ezen ügyben egybehívott miniszteri tanácsban a másik Schwarzenberg Bódog, az akkori miniszterelnök nemcsak nem akart az elbocsátásról hallani, hanem minden emberi érzetet levetkőző dühbe jöven mindenkire, kinek csak tudomása volt is az összeesküvésről, s fel nem jelentette, kötél általi halált kívánt szabni; midőn pedig Gyulai, s más miniszter társai az ily eljárást tulszigorunak véleményezték, a herczeg önkivüli állapotba jött, elájult s nem sokára meghalt. Az embervérre szomjuhozó hiéna önmérgében fult meg.

Bécsben sokáig, hónapokig haboztak s azalatt a szegény foglyok végtelen gyötrelmeknek voltak kitéve. Márczius végével végre a birodalom legfurfangosabb auditorát, a Galicziában évtizedeken át gyakorlott működése által gyászos hirnevet szerzett Tapferner őrnagyot küldötték le auditornak, midőn Bartels ezredes elnöklete alatt megalakult a hadi törvénytörő. Tapferner őrnagy, másik auditortársa Wottawa százados és a szokásos altisztai és közlegényi néma személyzetből, tolmácsul Herszényi százados szolgált.

Tapferner első ténye volt, hogy a mézárós-utczai foglyokat a jözsefvárosi Bruckenthal-féle házba tétette át, s ugy itt, mint a klastromban szigorubb felügyeletet s teljes elkülönítést rendelt. Nemsokára az általános vizsgálat kezdetét vette, mikor a ravasz Tapferner előbb szép móddal kérőleg, később a foglyokat becstelen szavakkal illetve, iszonyuan ijesztgetve, akarta vallomásra birni, mi nem sikerülvén, a haditörvénytörőknél azon javaslatot tette, hogy a feladó Biró Mihályt hozassák be Szebenbe a végett, hogy a vizsgálat sikeresebb vezetésére adatokat és utasítást szolgáltatasson. Ennek következtében a vásárhelyi térparancsnokság rendeletet kapott Birónak beszállítására, ki nemsokára kényelmes kocsiban minden fedezet nélkül éjjel megérkezett Szebenbe, hol a sétatér melletti sörházba titkosan beszállásoltatott. Innen éjjeli 11 óraker a kémet jellegző bő köpenybe burkoltan ment a Heydte elnöklete alatt tartott haditörvénytörőknél kolostori helyiségébe, hol 25 ivre terjedő vallomást tett, melyben a foglyok mindenikének megjelölte körülményeit, részvételét az összeesküvésben, találkozásait, beszélgetéseiket, s egyszersmind megjelölte Török vásárhelyi szállásán azon titkos rejtékhelyet, hol a fordalmi irományok, nyomtatványok, levelezések s névsorok elrejtve voltak. — Másnap bő jutalommal bocsáták el, még pedig titokban, miként jött.

De azért a foglyok nem csak otltétéről, hanem vallomásairól is tudomással birtak, mert midőn Biró szállásáról éjjel a haditörvénytörőkhöz ment, egy szebeni jóérmelmű magyar a sétatéren felismerte s a Szebenben tartózkodó Nagy Samunéval közölte; ez pénz által mindig nyitva tartott titkos uton tudatta férjével; más részről

volt a törvénytörőknek is egy megvesztegetett tagja, ki által Nagy Samu, Biró vallomásairól is értesült; ő aztán a foglyok leleményes távsürgönye (falon való kopolás) segítségével tudatta szomszédjainnal, ezek tovább adták, s így a foglyok nagy része tudomásához jutott.

Tapferner, Biró utbaigazítása nyomán erélyesen folytatta a vizsgálatot. Legelőbb Demjén Lajost kérdezték ki. Ez a fiatal a magánfogdában elvesztvén lelke törhetlenségét s különben is Heydte ígérete alapján őszinte vallomás esetében rögtöni kiszabadulást várva, de főleg azért, mert Biró utasítása következtében, az auditor oly részletes körülményeket hozott fel, miől azt következtethette, hogy ugy is már mindent tudnak, terjedelmes vallomásokot tett; ugyanily okokból hasonló tettek Bartha Gergely és Gál László is; mely vallomások s Biró nyomba-igazítása alapján, valamint a Török tanár szállásán felfedezett forradalmi irományokból nyert adatok folytán új és számos elfogatás történt. Nevezetesen e tájt jun. 13-án hajnalban, egy egész hadsereggel vették körül a vásárhelyi reform. collegiumot, s senkit fekhelyéről mozdulni sem engedvén, a tanodát ostromállapotban, a fiataloságot egész esti 11 óráig étlen ott tartották, mindent felmotoztak, széthánytak, a padlatokat felszaggatták, s végre elfogták Muzsnai Pált, Nagy Danit, Horváth Gáspárt, Koos Ferenczet, Albert Mártont, Szász Kár., (most kebelelei ref. lelkész), Bodor Józsa, László Ign., és Deák Farkast¹⁾; mind fiatal gyermekeket, kiket néhány napig rablógyilkosok között tartva, szintén Szebenbe szállítottak.

Egykorulag elfogatott Földvári Kár., Filep Albert, Nagy Lajos, Orbán és Molnár József.

Udvarhelyszékről Dózsa Sándor, Bedő Sándor, Papp János, Dáne Mózes, Marosi János, Solymosi István ref. lelk., Árkosi Mózes unit. lelk. s számtalan mások, azok közt nők is, mint Török tanárné Gálfi Róza, Hajnal Róza, Kenderesiné, Boór Emma, Czirjárné stb.²⁾

Szebenben a kívánt cél elérve lévén, a kevésbbé terhelt foglyokra nézve azon könnyítés következett be, hogy 2—3 egyén helyeztetett egy szobába. Történt, hogy egy alkalommal az alsó szobákban levők az emeleti foglyokkal, a beputtonozott ablakokra felmászva, hangosan beszélgettek; egy nagy hivatalban levő magyar főúr ott elmentében ezt hallva, elég alacsony volt Schwarzenberg-nél jelentést tenni; minek következtében investigáló bizottság szállt ki, s a foglyok más szobákba szállítottak. Pedig az ily válto-

¹⁾ Többeket csak azért, mert nagyobb tollkést vagy néhány játékszerű használt puskagolyót találtak

²⁾ Bár az aristocratiából is többen voltak beavatva, azokat nem bántották, úgy akarva előtüntetni a mozgalmat, mint a melyet csak papok, tanárok indítottak.

zások a szegény foglyokra nézve mindig roppant hátránnyal jártak, a mennyiben az új örszemélyzet megnyerése mindig kétes volt s nagy áldozatokba került.

Tapferner véres művéhez újból szükségelte Biró Mihályt, ez újból hivatott; de mivel első Szebenben létét, s ottan viselt dolgait nemcsak a fogdában tudták, hanem Marosszékre is kiszivárogván, az árulása iránti gyanu mind biztosabb alapot nyert; azért az eszélyes gazember, midőn újból Szebenbe idézték, azt mondá: „Fogassatok el s úgy szállítsatok Szebenbe, hogy a foglyok és a közönség is üldözöttnek higgyen.“ Ez a szebeni haditörvényszéken tárgyalatva, látszólagos elfogatása elrendeltetett, mit a törvényszék megvesztegetett tagja tudatott Nagy Samuval, ki átkopolta szomszédjainak, s így a hir végig futotta a fogdák bus lakóit.

Ez irányban a foglyok még más értesülést is nyertek, mert mindenki, s főleg a katonaféle ember fel szokta ugyan használni a kémet, de azért aziránt ellenszenvvel és gyűlölettel viseltetik, s így a profosz jó előre tudatta a bizalmasabb foglyokkal, hogy nem sokára az áruló Biró Mihály fog beérkezni, kinek számára a 13. számú fogdát készíté el. Megvan ugyan neki — mint mondá — hagnya, hogy ő vele a legnagyobb kimélettel bánynom, kést; villát s bár mit kívánjon, adjon, s valahányszor a szabadba kívánkozik, ereszsze ki; de ő épen ellenkezőleg vele lesz legszigorubb és gorombább, mert a kémekeket gyűlöli stb.

Ahogy Biró Mihály megjött, a vizsgálatok gyorsabban haladtak; ő gyakran lett szembesítve a terhesebben vádoltakkal s azoknak nyíltan szemébe mondotta vádjait; máskor egy mellékszobába elrejtve hallgatta a foglyok feleleteit, s onnan időnkint beküldött jegyzékek által utasította az auditort a teendő kérdések és a foglyoknak kelepcezkébe vonása iránt.

Volt is sikere a Biró ügyvédeskedése alatt vezetett vizsgálatoknak, mert a vádlottak elé meglepő kérdések tétetvén, többen — látva, hogy az egész összeesküvés tudva van, s abban való részvétük elleplezhetetlenül ismeretes — terjedelmes vallomásokat tettek, melyek nem a megígért kiszabadulást, hanem hovatovább többek bevonását eredményezték, úgy hogy júliusban már kilenczvenötremeant az elfogottak száma.

Nagy Samu a magyar nagy ur feljelentése folytán kényelmes szobájától megfosztatva, egészségtelen kis zugba helyzetetett át, s mivel a forradalom alatt egy golyó tüdőjét átjárta, ez egészségére rossz hatással levén, a fogdái orvos által más, jobb börtönbe való áthelyezését szorgalmazta. Ezt meg is nyerte, de nem volt köszönet benne, mert becsületes társaitól elkülönítve Biró Mihály szobájába helyezték. Bárkire is kellemetlen társaság lende egy ily elvetemült egyénnel való együttlakás, de az volt főleg Nagy Samura, kinek

biztos tudomása volt arról, hogy valamint fogoly társai mindenike, úgy az ő szenvedéseinek is egyedül kizárólagos okozója nem más, mint laktársa. Ily föltevésre a szebeni haditörvényszékben történeteken kívül, miről értesülve volt, előzetes okai is voltak; mert Nagy Samu az összeesküvésről soha mással nem beszélt, mint éppen az ötet bevonni s részvételre birni törekedett Biró Mihálylyal; ezt még kétségtelenebbé tette azon körülmény, hogy egy alkalommal még elfogatását megelőzőleg Nagy Samu Frankfurtról levelet kapott, melyben bizonyos lotteriában való részvételre hivatott fel. Akkortájt a bizalmasabb levelezések — a rendőrség gyanuja elvonásaért — még benn az országban is bizonyos mystikus nyelven folytak, annál inkább minden külföldről jövő levélnek elburkolt jelentést kölcsönöztek, s így midőn Nagy Samu egykor e levelet Biró Mihály előtt családjának előmutatta, éppen ő volt, ki annak mystikus értelmét fölfedezni hitte, s a lotteriában való részvételt a titkos összeesküvéssel hozta kapcsolatba. Ezen frankfurti levél azután Nagy Samu vallatásában nagy szerepet játszott, pedig azt csakis egyedül Biró Mihály tudta, s így más be sem jelenthette.

De mind ezen előzmények nem tudása esetében is együtt lakásuk körülményei felfedezhették Biró árulását, mert őt minden reggel fél 9 óraker elvitték a törvényszékhez, s ott volt délután 1 óráig és ismét délután 3-tól 9 óráig, mialatt — miként a törvényszék megnyett tagjától értesültek — a haditörvényszék mellék szobájában volt — az auditor utasítása végett — elhelyezve. A börtönben komoly, mogorva és szótalán volt. Egyszer azonban viszatértekor szokása ellen vidámon érkezve tudatta, hogy Nagy Samu, Bartha Gergely, Gál László, Zeyk László és Uzóni nemsokára ki fognak szabadulni.

Nagy Samu a szomszédjában levő Barthának átkiáltá a kürtön a kedvező hírt, Bartha azt felelte: hogy de jó kinek oly hatalmas társa van, ki ily titkok nyomába jöhet, midőn nekik még azt sem szabad tudniok, hogy kik vannak elfogva: erre Biró átlátva, hogy kártyájában engedett pillantani, dühbe jött, raporra akart menni, miről lemondott ugyan, de többé laktársaival egy szót sem váltott.

Biró értesülése ugyancsak biztos volt, mert nevezettek pár nap mulva felvitték a haditörvényszék eleibe. Tapferner — az áldozatait kiszalasztó hyéna dühével — még egyszer megrohanta, mondván, hogy hiába tagadnak, mert az összeesküvésben való részvételről tiszta adatai vannak a törvényszéknek stb., de mivel ekkor is mindent tagadtak, végre hosszas himezés hámozás után kimondá, hogy reversális mellett elbocsáttatnak, de úgy, hogy a per teljes lefolyatig lakhelyüket el nem hagyják, Ekkor elbocsáttatott Nagy

Samu, Uzoni, Zeyk László, pár hét múlva Gál László, Bartna Gergely és Kocsis.¹⁾

A többiek, kik csak gyanura fogattak is be, még két évig szenvedték a börtönt, hanem kik a tagadásban kitartóak voltak, mind Földváry Károly, Filep Albert, Bereczky László, később szintén szabad lábra helyezettek. Ellenben, kik részvétüket bevallották azok könyörtelen ellettek ítélve. Ezek közt legnagyobb bámulatot és dicsőséget a fiatal Horváth Károly érdemel, mert az ő valóságában mások megmentéseért való legmagasztosabb önfeláldozása nyilvánult; igen, mert ő félt, hogy az ügy tovább huzódásával hova tovább többen fognak bevonatni, főleg Háromszékről, melynek lelkes szabadságszerető népe közt legtöbb részese volt az összeesküvésnek, s azért ő mindent magára vett. Nagylelkűségének vesztőhely lett bére, melynek dicsőségét megoszták vele a szintén emelkedett lelkületű Török János és Gálfi Mihály.

1854. márczius 10-én Maros-Vásárhelyt a Postaréten három bitófa emelkedett; a város polgárai tekintélyes küldöttséget menesztettek akkori katonai parancsnok Nuppenau ezredeshez, kérve hogy ha az elítélteknek már meg kell halniok, legalább a golyó általi kivégzést alkalmazza, de civil adlátusa, akkori városbíró Lázár János — ki már az elfogatásoknál is szerepelt — felkiáltott, hogy: „elég fa van a város erdein az ily szép madarak számára.“ Sőt azután kimenne a vesztőhelyre, sajátkezűleg mérte meg, hogy az akasztófák birnak-e a megrendelt három öll magassággal, s ott a végrehajtó biztos Gyurits őrnagygyal kedvtelve mosolygott az előkészített vérlázító látvány kannibáli örömeiben.

A rétet és a várost egy egész hadsereg özönölte el, s megindult a gyászmanen a nép könyeitől áztatott utczában. Három hős Horváth Károly, Török János és Gálfi Mihály vitetett végig gyalog a városon, mindenik bátran, férfiasan viselte magát. Horváth, ki dísz magyar ruhában, glagé-kesztyűsön könnyedén léptetett, mintha valamely ünnepélyre menne, éppen élczeskedett, midőn egy csapat varju átrepült, felkiáltott: „Még igen korán jöttök, éhségtök még ma nem csillapíthatom“ minden ismeróst köszöntött a hóhérral nevetve váltott szót, szép szakálának kimclésére intve s szivarozva a hazát és szabadságot éltetve lépett a bitófára. Társai hozzá méltón, bátran tették meg az utolsó lépést, előtüntetve, hogy miként kell az elv és szabadság embereinek élni, s ha kell, halni is meggyőződésükért, s azért, midőn nagyságuk kortársaik s az utókor bámulatát biztosítja, emléküik szentesítést érdemel azoktól, kiknek lelkeben gyászesetük örökké sajnó sebet ütött. Ők elhaltak, de

¹⁾ De azután otthon voltak bebörtönözve, mert egy némely évekig nem ment ki falujából, például a szigorúan felügyelt Nagy Samu 2 évig nem lépett ki Agárdról.

éppen haláluk biztosítá a halhatatlanságot számukra, s míg magyar él e földön, a — nemsokára dicső emlékekkel jelölve leendő — postaréti halom áldva és szent tisztelettel lesz környezve!

Azok, kik e nemes életek fennlobogó fáklyáját elolták, nem elégedtek meg az élet megsemmisítésével, a szellem elnémitásával; ők a testet, a dicső lelkek e porhüvelyét is megsemmisíteni akarták, s Lázár János, a minden emberi érzetből kivetkőzött bérencz, házról-házra járt oltatlan meszet keresni, hogy a kivégzettek testét azzal behintetve, megemésztesse; de az egész városban egyetlen polgárt sem talált, ki a vizslaként szaglászónak meszet adott volna; így maradtak meg s adattak vissza az anyaföldnek a nemzet szent halottainak földi maradványai, melyeket honfiköny áztatta hantok fedeznek, s melyeket annyiszor megújított friss babér koszoruzott évtizedeken át.

Ezeket követték a dicsőítő vérpadra a Háromszéken ugyanez év april 19-dikén kivégzett Váradi József és Bartalis István ¹⁾.

Még más negyvennyolcz volt halálra ítélve, kik kegyelmezés útján több-kevesebb ideig tartó — vasban töltendő — várfogságra ítéltettek és pedig:

5 évre: Molnár József gazdatiszt, Palkó József r. l. ²⁾, Papp János ügyvéd, Deák Farkas, Horváth Gáspár és Nagy Dani hittanhallgatók.

6 évre: Soofalvi József unit. rector.

8 évre: Makkai András ref. iskolamester, Solymosi István r. l., Pálfi Mózes kath. lelkész, Benedek Mihály f. b. ¹⁾, Boér János f. b., Donáth Pál f. b., Veres József tordai főjegyző.

10 évre: Arkosi Mózes unit. lelk., Gáál Antal f. b., Szabó Lajos f. b., Beke Dénes r. l., Elekes József f. b., Dózsa Sándor f. b., Bedő Sándor f. b., Bányai Antal ügyvéd, Jakó Antal r. l., Muzsnai Pál hittanh., Albert János r. l., özv Kenderessy Elekné, született Boér Nina, Boncza Imre f. b., Lugosi József kormányiszéki hivatalnok, Tiló János könyvkereskedő.

12 évre: Bereczki Sándor f. b., Dáné Károly nevelő, Varga Zsigmond f. b., Marosi János f. b., Lőrinczi Mihály ügyvéd, Lengyel Adám f. b., Bitai Mihály r. l., Finna János f. b., Minorics Károly kolozsvári polgár, Török Jánosné és Hajnal Róza.

15 évre: Andrási Rafael ferenczrendi guardián, Beregszászi Imre f. b., Tompa Lajos ügyvéd, Magoss Ernő ügyvéd, Kese Elek f. b., Nagy József bukaresti iparos.

18 évre: Boér Antal f. b., Dobolyi Sándor ügyvéd.

¹⁾ Lásd ezek mártyr halálát e munka III. kötete IV. fejezetében.

²⁾ r. l. református lelkészt jelent.

¹⁾ f. b. földbirtokost jelent.

Bizonyítékok hiánya miatt felmentettek: Nagy Samu, Zeyk László, Gál László, Bereczki László, Filep Albert, Simon Elek, Cseh Sándor, b. Rauber Nándor, Földvári Károly, Semsey Tamásné, Orbán József, Czirják Antalné, Demjén Lajos. Ezekon kívül hosszabb vagy rövidebb ideig vizsgálati fogságot még vagy negyvenen szenvedtek mely fogság alatt többen megőrültek, néhányan öngyilkossá lettek. Az utóbb osztályozottak is azonban nagyrészt kiülték a kétévi vizsgálati terhes fogságot, a fennebbiek pedig Csehország váraiba hurcoltatva, egészen 1857. májusáig ²⁾ szenvedték a keserű várfogságot; de arra mindig büszkék lehetnek, mert azt a haza szent ügyének hozták áldozatul.

Im ez folyamata és vége azon véres néptragédiának, melyet a zsarnokság örjögő dühében rendezett dicső forradalmunk utójátékául; valóságos gyilkosság és tortura, mert az egész összeesküvés mint gyermeki túlhevülés szüleménye, semmiesetre vészthozó nem volt, s az abban részt vevők nem hogy halált, de még pár havi börtönt sem érdemeltek volna meg ³⁾.

Hogy pedig a kivégzettekre mindössze is mily kevés tényállással igazolható vád bizonyult be, hogy mindössze is pusztán előleges — semmi esetre sem veszélyes — szervezkedésben való részvétet tudtak csak kisütni, azt leginkább a hadi törvényszéknek a kivégzés gyász-napján M.-Vásárhelyt több száz példányban — német és magyar nyelven — kifüggesztett falragasza bizonyítja, melylyel ők — a vérengzők — mintegy indokolni igyekeztek véres műveletöket; de abban minden erőlködésük mellett is, alig tudtak annyi tényálladékot felállítani, mennyiért, egy bármily csekély jogfogalommal bíró törvényszék, 2—3 évi börtönt ítélhet vala.

Hogy ez állításom be legyen bizonyítva, s hogy lássék, miszerint azon rideg — minden emberi jogokról és törvényekről legkisebb fogalommal sem bíró — katonák, miként beszéltek a nemzethez, s miként ítéltek a polgárok élete fölött, ide iktatom egész terjedelmében, betűről-betűre az említett falragaszt. Ide iktatom, mint egy történeti okmányt, mint legfényesebb bizonyítványát honfi-vértanúink ártatlan halálának, s mint legpraegnánsabb kinyomatát és tanuságát az indokolatlanul elkövetett politikai gyilkosságnak, mely oly szembeötlőleg mutatja, hogy a nemes vér csakis boszúból, s az eszmélni kezdő nemzet terrorizálása végett ontatott. Ide iktatom mint történeti adatot, mint a zsarnokság szégyen-kronikáját, mint az elvete-mült bérenczek égbe kiáltó bűn-okmányát.

²⁾ Mikor a május 13-dikán kiadott amnestia következtében mindnyájan szabadlábra helyeztettek.

³⁾ E korrajz egybe van állítva részint az abban résztvettek személyes előbeszélése alapján nyert adatok, részint Deák Farkas „Fogságom története“ című 1869-ben megjelent műve nyomán.

A falragasz — egykori eredeti példányról másolva — következő:

Hirdetmény.

1. Török János Erdélyben Udvarhely kerületben keblezett bágyi születésű 47 éves, református, nős, gyermekei nincsenek, hittani tanár a maros-vásárhelyi reformatum collegiumban.
2. Nagyvárad i Horváth Károly teleki háromszéki születésű, 25 éves, református, nőtelen, földbirtokos.
3. Gálfi Mihály, martonosi udvarhelykerületi születésű 37 éves, unitárius, nős három gyermek atyja országos ügyvéd, és volt szolgabíró.

Mind hárman ellen törvényesen megállapított tényállás mellett törvény előtt tett vallomásoknál fogva bebizonyosodott, hogy ők az erdélyi nagyfejedelemségben felfedezett azon összeesküvésben, melyet szökött felségáruló Kossuth Lajos, Londonból titkos ügynökök által újabban felelevenített, és a melynek főczélja volt a császári országlásnak Magyarországon és Erdélyben megbuktatásával, és ezen koronaországoknak az összes monarchia kötelekétől elszaggatásával egy fenébb irt Kossuth Lajos alatt működendő szabad uralkodást állapítani meg, mint vezénylő társulati tagok részt vettek.

Ezen felségárulási czélzathól Török János még júliusban 1851-ben Kossuth ügynökével Ruziczkával Teleken összejöveleket tartott, az utolsótól a társulati szabályokat és más erre vonatkozó irományokat átvette, melyek szerint a fegyveres felkelésben helyezendő koronaországok egyelőre tizenkét vidékre lettek volna felosztandók, és a melyek közül Török János egy vidéki főnöki állomást azon kötelezettséggel vett által, hogy a felkelés további szervezését és vezetését ő igazítandja.

Ennek utána Török János a reá bízott vidéket egyuttal kerületekre felosztván, ezekben a főnökeket kinevezte, ezeket a társulati munkásságra kötelezte, és ezenkívül rendelkezett úgy a forradalmi haderőnek képezése, mint a forradalom kivitelére szükségelt pénzösszegnek megszerzése iránt.

Megvallotta különösen Török János, hogy ő szeptemberben 1851-ben Kossuth elhíresztelt ügynökétől, Makktól, ki akkoron Törökországban mulatott, tudósított, mikép a forradalom mindenik vidéken már elintéztetett, az ideiglenes kormány kineveztetett, Makk hadivezér-

nek tétetett miképpen kellesék továbbá a Székelyföldnek katonai szervezését a katonai főnökök kinevezésével, és a fegyveres erőnek képzésével siettetni; miképen kellesék végre a társulati levelezéseket 'titkos levélhordók által fentartani és minden kerületi főnökökhöz eljuttatni; hogy továbbá ő ezen utasításoknak megfelelt és ön álláspontja szerint működött; hogy ő october végén 1851-ben egy pesti küldött által értesített, miképpen fognak jövendőben a társulati rendeletek Magyarország fővárosából Kolozsváron keresztül küldetni; hogy ő ez uton utasítást nyert, miképpen kelessék nékiek a Kolozsvárott létező társulati tagokkal az összeköttetést felállítandó titkos postácutján fenntartani és a társulati jelentéseket Pestre megtenni; hogy ő mint vidéki főnök alárendelt kerületi főnökeivel szóval és írásban érintkezett, a szervezést névszerint a harmadik kerületben, ennek főnöke Gálfi Mihály különös tevékenysége által sikerrel előmozdította, Gálfitól működésének eredményéről forma szerint tárgy kimutatásokat fogadott el, sőt saját előmeneteleiről is a pesti küldöttnek szóval, s s miután a Magyarországon létező társulati comitee címet megkapta, írásban is tudósításokat tett, hogy ő utoljára januáriusban 1852-ben a Tordán felállítandó titkos posta tárgyában az e végre kijelelt társulati taggal érintkezett; és hasonló irányban a társulati jelentéseknek Maros-Vásárhelyig leendő eljuttatása körül a szükséges intézkedéseket ön maga megtette.

Horváth Károlyra bebizonyult, hogy ő már 1851. emisarius volt, Ruziczkat, kinek minősége és rendeltése előtte ismeretes volt, saját lakába lappangtatta, és neki alkalmat szolgáltatott, nála t. i. Horváthnál a felkelés szervezésére szükséges irományokat megkészhetheti; hogy ő maga is ezen munkálatokban részt vett, ezenkívül Kosuth megnevezett ügynöke forradalmi merényeit az által is előmozdította, hogy annak t. i. Ruziczkának Törökkel egybenjövetelét saját házánál eszközölte és ez utolsónak saját uti alkalmatosságát rendelkezése alá adta; hogy ő Töröknek a Székelyföldön vidéki főnöknek lett kineveztetését egész bizonyossággal tudta, s általa a társulati szabályok alapján három- és miklósvárszéki kerületi főnökké neveztetett, később Makk által Erdélyben küldött szervezési utasításokat Töröktől megkapta, és ezek tartalma kivitele körül közremunkált.

Horváth Károly tovább bevallotta, hogy a már felhozott pesti küldöttet magánál szállásoltatta, vele az összeesküvés érdekében érintkezett, ez uton a titkos posták felállításáról és a levelezés módjáról tudomást szerzett, Török Jánosnak a pesti emissariustól átvett titkos kulcsot kézbesítette, saját társulati állomásában hét járást állított fel, ezeket különféle községekre felosztotta, és elfogatásáig vidéki főnök, Törökkel szóval és írásban közlekedett, általánosan élénk buzgalmat és munkásságot fejtett ki társulati állásában.

Gálfi Mihályt illetőleg saját vallomásából bizonyos, hogy ő sógora Török János által a megirt forradalmi törekvésekről és sógorának a Székelyföldön vidéki főnökké lett kineveztetéséről tudomást nyervén, az összeesküvésbeni részvételre magát késznek nyilvánította; a harmadik kerületi főnökségre, mely Udvarhely és Bardocz-széket foglalja magában, lett kineveztetését elfogadta, ezen minőségében tovább működött, kerületét 8 járásra osztotta, ezeket községekre különböztette, a járási főnököket megkivántató számban kinevezte és beállította, magát a kezéhez vett társulati szabályokhoz alkalmazta, a szervezést siettette és erre az alárendelt társulati tagokat is ösztönözte.

Nyomozott bevallotta továbbá, hogy ő az alája rendelt járási és községi főnökök működése eredményéről az elsőbbség által írásbeli tárgykimutatásokat fogadott el és az összeesküvés előmeneteléről, mely a 4. járásban tetemes eredményű volt, saját körében vidéki főnök Török Jánosnak jelentéseket tett, általán pedig bekövetkezett letartóztatásáig mind az alárendelt organumaival, mind a vidéki főnökkel az egyesülés céljára szóbeli és írásbeli értekezést folytatott.

„A dolog ezen állásában a törvényesen lejártaott haditörvényszéki nyomozás alapján 1853-ban october 11-én hozott egyhangu ítélet által Török János, Horváth Károly és Gálfi Mihály felségárulási bűnért az V. haditörvényezik alapján, és ennek a katonai büntető törvénykönyv 61. cikkével kapcsolatában, valamint az 1849. évi julius 1-ső napján az országban közönségesen kihirdetett proclamatió 1. §. értelmében kötélt által halálra ítéltettek, mely büntetés folyó évi februarius 18-ról kelt legfelsőbb leirat és folyó évi márczius 3-ról kelt biró felsőbbbségi megerősítés következtében az ítéletnek szabályszerű kihirdetése után a megnevezett három tör-

vényesen nyomozott egyénen a mai napon végrehajtatott.

Közhirré tétetett Maros-Vásárhelyt márczius 10-dikén 1854.

A nagyszebeni cs. kir. haditörvényszék nevében, a M.-Vásárhelyt létező cs. kir. katonai vidéki parancsnokság által.

* * *

Be lenne végezve e gyászos korszaknak szomorú rajza, azonban mielőtt elhagynám a nemesen kiszzenvedettek tisztelt sirhantját, még pár szóval érintenem kell árulójuk és hóhérjaiknak végzetszerű, de igazságos bünhődését is.

Herczeg Schwarzenberg Bódog — mint fennebb látók — dühkórban halt el; testvére Károly herceg, Erdély akkori kormányzója — ki nem annyira tényező, mint inkább a bécsi urak akaratának szolgálai végrehajtója volt ¹⁾ — nemsokára élte delén hirtelen meghalt.

Tapferner major-auditor vérbére sopronyi törvényszéki elnökség volt, hol, míg közmegevetéssel fordult el mindenki tőle, lelkiismeretének kimaradhatlan furdalásai üldözték s rabolták el álmait. 1860 egyik sötét éjjelen Sopron utcáján egy gyászos férfiak által képezett menet fáklyák közt koporsót emelve, vonult Tapferner szállására, hol a gazdát hon nem találva, hálószobájába ágya helyére tették le a körülrakott gyertyákkal megvilágított koporsót s azután szótlanul távoztak. Tapferner, ki lelkismeretének szemrehányásait a bor mámorába igyekezett már régóta fojtani, hevült fővel lépett szobájába, hol megpillantván a végzetes koporsót, iszonyatos rémület fogta el, egész testében remegve s „kegyelmet“ kiáltva rogyott össze. Másnap az örület előjeleivel futott el Sopronból s nemsokára elhalt; sirjára egy köny sem hullott, csakis átok és szidalom.

Lázár János is közmegevetés tárgya volt s nemsokára élte férfikorában hirtelen halt el, míg emlékétől és sirjától mindenki undorral fordul el.

A legnagyobb vétkes, Biró Mihály, a hazafiságnak ez elvetemült Judása — ki ennyi ártatlan vér kiontásának, ki ennyi kiállott szenvedésnek fő okozója volt — ugylátszik pénzben kapta ki vérberét, miből kis-görgényi birtokán fényes palotát épített, azt nagyszerű műkerttel környezte s az élet minden kényelmeit megszerzé

¹⁾ Schwarzenberg, hol s mikor tehetta, könyitett a foglyok sorsán, s különben is humanus ember volt, s mint szenvedélyes vadász sokat forogván a birtokosok közt, emlékezete itt-ott kegyeletben maradt fenn

magának; de ott egyedül, megvetve, mindenkitől kerülve folytatta és folytatja életét; ha valahol megjelent, mindenki távozott, ha valahol szólott, senki sem felelt, ha a városban fényes fogatán megjelent, nem volt egy vendéglős is, ki szállásra befogadja, nem egy étterem, hol vértől piszkos pénzeért ételt kaphatott volna. 1861-ben pedig, midőn — mint 1848-ki bizottmányi tagnak — neve felolvastatott, az egész gyülekezet rákiáltotta, hogy: „meghalt!“ S valóban az ilyen élet egyenlő a legiszonyubb halállal, mert az ily ember élve van eltemetve, az ily életnek hordozása a legnagyobb gyötrellem, főleg, midőn az egyén nem bír az üdvözítőt elárult Judás Iscariotes azon bátorságával, hogy a vérbért visszavive, felakaszsa magát.

E szerint a főtényezők mind bűnhődtek, csak az a nagy ur, ki a foglyok beszélgetését elárulta, él kényelemben s húzza a hazas és fogolyárulásért a nagy nyugdíjt, de Isten igaz ítélete nem marad el, ha néha késik is.

Elnök. Vádlott urnak jogában áll az eljárási szabályok 59 szakasza értelmében, az incriminált czikk felolvasása után előzetes észrevételeket tenni. Felhivom azért, kíván-e ezen jogával élni?

Vádlott. Nem.

Elnök. E szerint előzetes észrevételek fenn(nem) forogván, a bizonyítási eljárás alapján röviden előadom a tényállást.

Előadja a per rövidre vont történetét.

Következő okmányok vannak a vádló ur részéről bemutatva és a vizsgálati jegyzőkönyvhez csatolva.

Marosszék képviselő bizottmányának jegyzőkönyvi kivonata.

Török János tanárnak fogságából irt utolsó levele ;

Bereczky László nyilatkozata ;

Molnár József nyilatkozata ;

Török Jánosné szül. Gálffy Rozália nyilatkozata ;

Rosnyay János és György Zsiga bizonyítványa ;

Kovács Áron evang. lelkész nyilatkozata ;

Nagy Lajos nyilatkozata és Gál László nyilatkozata.

Ezek a vizsgálati jegyzőkönyvhez csatolják. Méltóztassanak nyilatkozni, hogy felolvastassanak-e ?

Funták Sándor. Igen hosszúra fog terjedni ; de mégis a tényállás felismerése érdekében, hogy a t. esküdt urak is ismerjék ezen adatokat, melyeken az egész ügy alapszik, ennek érdekében kérem a tisztelt urakat, ezen adatok felolvasását méltóztassanak elrendelni.

Vádló ügyvéd: Az okmányok felolvasása ellen nem tesz észrevételt s noha a törvény ellen van, felhívja a vádlott felet hogy Biróra vonatkozó rágalmi ténykörményeket bizonyítsa be.

Vádlott több magánbizonyítványt nyújt be a vádbeli czikkben foglalt tények igazolása végett.

Vádló ügyvéd a bizonyítványokat megtekintvén, úgy találja, hogy ezek nem a sértő állítások igazolását célozzák, hanem magány véleményyt, s piszkolodást tartalmaznak s amugy is 1871. évről keltezték, holott vádlott műve már 1870. évben jelent meg ;

ennélfogva ellenzi ezek felolvasását a sajtótörvény 24. §-a alapján. Egyuttal ugyanezen törvény 25. §-a alapján több, magánvádoló mellett szóló erkölcsi bizonyítvány felolvasását kéri.

Elnök: Előadja, hogy vádló tanukra is hivatkozott, kik közül azonban több betegség miatt meg nem jelenhetett.

Vádló ügyvéd: A meg nem jelent tanuk kihallgatásától eláll.

Elnök: E szerint kihallgatandók: Lázár Eszter grófné, Sipos Lajos, Szathmári Mihály, Boncza Imre és Princz J.

Vádló ügyvéd: még Berzenczey L. kihallgatását kéri, miután ő a teremben jelen van.

Vádlótt nem tesz kifogást a tanuk személye és kihallgatása ellen.

A bíróság erre visszavonulván, a felek előterjesztett kívánságai tekintetében a következő határozatot hozza:

Elnök: Az ülést megnyitom. A bizonyítási eljárás körül a felek részéről tett kívánságok és előterjesztések fölött a pest kerületi sajtóbíróság köv. határozatot hozott:

Magán vádló azon kérelmének, mely szerint szabályszerűen bejelentett tanuk kihallgattassanak, tekintettel az 1848-adi 18. t. cz. 24 és 25 szakaszára, hely adatik, továbbá hely adatik azon kérésének, mely szerint erkölcsi bizonyítványait, melyek a vizsgálati irományok között jelenleg léteznek, felolvastathassa. Ellenben vádlótt azon kérésének, miszerint a bemutatott okmányok, felolvastassanak, hely nem adathatik.

Tovább előadja azon indokokat, melyek a bíróságot e határozat hozásánál vezérelték.

Elnök. A vizsgálati iratoknál A. betű alatt a következő, a Magyar Polgár című lapban megjelent okmány van.

Orbán Balás. Bátor vagyok megjegyezni, hogy ezen cikknek eredetije a szerkesztőség által rendelkezésemre adatott, azt mint leglényegesebbet bátor vagyok átnyújtani. (Felolvastatik.)

Elnök. Itt van B. alatt a kivégzett Török János tanár utolsó levele. Egész terjedelmében kívánják a felolvasást?

Füzesséry Géza. Csupán az elejét. (Felolvastatik.)

Elnök. Következik C. alatt Bereczky László nyilatkozata. (Felolvastatik.) D. alatt Kenderessy Elekné szül. Boér Anna nyilatkozata. (Felolvastatik.) E. alatt Molnár József nyilatkozata. (Felolvast.) F. Török Jánosné szül. Gálffy Rozália nyilatkozata. (Felolv.) G. Rosnyay János és György Zsiga bizonyítványai. (Felolv.) H. Kovács Áron ev. lelkész nyilatkozata. (Felolv.) I. Nagy Lajos nyilatkozata. (Felolv.) K. Gál László nyilatkozata. (Felolv.)

Elnök. Most a tanuk kihallgatását kérem. (Tanuk behivatnak.)

Berzenczey László kijelenti, hogy nem volt meghíva, s nem is tudja mért van itt. — Elnök felvilágosítja, hogy vádlott szőlitotta fel utólagosan tanu képen.

Elnök. Mielőtt a megjelent tanuk az ünnepélyes esküt letennék, elnöki tisztemben áll az ünnepélyes eskü szentségére figyelmeztetni. Előre bocsátom, hogy ugy hiszem, hogy midőn ezt egyszerűn megtettem, elnöki tisztemnek eleget tettem. Felteszem, hogy a tanuk mindenik azon ténynek teljes tudatával bir, hogy az igazság mellett hü és való tanúságot tenni, nem csak erkölcsi hanem polgári kötelesség is, oly kötelesség, melyért minden tanu isteni és emberi törvények szerint felelős. Ezen felelősség ünnepélyes zálogául kérem a tanuk esküjét. (A tanuk leteszik az esküt.)

Első tanu: Lázár Eszter grófnő, 37 éves, róm. kath. birtokosnő. Ad generalia nincs észrevétel. A hozzáintézett kérdések folytán előadja, hogy a feleket ismeri; hogy Biró M. a forradalmi tervezetet veie közölte s még többekkel is, azon kijelentéssel, hogy egyesüljenek. Ez Medgyesfalván a grófné lakában történt. Tanu csatlakozott is a tervhez, mindamellott a miatt később semmi bajba sem keveredett. Vádló vagyoni viszonyai tekintetében ugy tudja, hogy Biró M. jól áll, bár birtoka nagyságát határozottan meg nem mondhatja; annyit azonban tud, hogy Birónak sem palotája, sem мүкertje nincs. Erdély közhangulatára nézve a Biróügyben előadja, hogy Birót sokan csakugyan az 1851-ki összeesküvés elárulójának tartják; de tanu soha sem tekintette annak s ilyet Biróról eleitől fogva nem tett fel.

Második tanu: Berzenczey László, 50 éves, rom. kath., országgyűlési képviselő. Ad generalia nincs észrevétel. Az 1851-iki forradalmi tervről közvetlen tudomása nincs, miután azon időben menekült volt. Nőtestvére azonban benn volt a perben, be is volt fogva s ennek következtében kiszabadulása után mindjárt el is halt. A feleket személyesen ismeri. Biró Mihályt még 48-ból, midőn egyike volt a legerélyesebb kormánybiztosoknak; Orbánnál pedig együtt volt száműzetésében. Már künn az emigrációban beszéltek, hogy a forradalmi tervet Biró árulta volna el s ezt 1867-ben, midőn hazájába visszatért, szintén hallotta. Azonban nővére, kivel levelezett, soha sem írta, hogy Biró lenne annyiak szerencsétlenségének okozója. Biró M. kiscgörgényi házát hazajövelekor ugy találta, mint 48-ban látta; a mi pedig Biró kertjét illeti, neki már 48 előtt is híres almái voltak.

Harmadik tanu: Boncza Imre, 52 éves, unit., küküllő-megyei irnok. Ad generalia nincs észrevétel. — A felek közül csak Birót ismeri. Az 1851-ki forradalmi tervben közvetlen része volt s két izben rövid időre Biróval egy fogdában volt elzárva; harmadik társuk Nagy Samu volt. Nagy Samu in-lázban szenvedvén, későn

feküdt s elalvása előtt sokat rángatózzott, nemkülönbén későn is kelt; — míg tanu Biróval, mint egészszges emberek már 7-kor felkeltek. Nagy S. ezért megtiltotta nekik, hogy addig, míg ő fölébred, kopogjanak vagy hangosan beszéljenek. E rájuk nézve kellemetlen volt s Biró ezért rapportra ment s kérte áthelyeztetését. Midőn ezt Nagy S. megtudta, ki akarta őt engesztelni és engedelmet kért tőle. Birót különben a fogdában látta először, vele összeköttetésben különben nem volt; a második nagyobb mérvű befogatás, a maros-vásárhelyi diákok letartóztatása Biró befogatása után történt ugyan, de kihallgatása előtt Azon teremre nézve, melyben az összeesküdteket kihallgatták, megjegyzi, hogy az egyik mellékszoba be volt falazva, a másik pedig távol esett a terem azon pontjától, hol a kihallgatás történt. Arról, hogy Birót a vádlottakkal szembesítették-e. nem szólhat; vele soha sem volt szembesítve.

Negyedik tanu: Szathmáry Mihály, 38 éves, ref. marosvásárhelyi ügyvéd. Ad generalia nincs észrevétel. — Tanu 1851-ben szintén Erdélyben lakott; a forradalmi tervről azonban csak közvetve volt tudomása, miután abban részt nem vett. Közvetlen tudomása van azonban arról, hogy Biró 49 után egy évig fogva volt, hogy rá 1000 frt hadi sarcot róttak. Heydtet ismeri, mert akkoriban, mint szegény honvéd, a Bezirksamtnál 45 kr napidíjjal volt alkalmazva s így Heydtet gyakran látta. Szerinte Heydte 1850. őszén ment el Marosvásárhelyről, mikor a parancsnokságot bizonyos Saván generalis vette át. Benköt úgy ismeri, mint Biró személyes ellenségét. Magánvándló vagyoni viszonyaira nézve megjegyzi, hogy terjedelmes gazdászata van; de kastélya, műkertje nincs. Tanu maga is jelen volt 1861-ben Maroszáék bizottmányának ülésén, hol a korteskedés közepette, miután Birónak pártja volt, Rédey gróf felszólalására Biró nevét a kandidatusok közül kitörülték; azonban valótlannak mondja azt, mintha Birót az emberek kerülnék; ellenkezőleg számosan keresik fel kis-görgényi birtokán. Tudja azt is, hogy Biró 1854-ig politikai szempontból rendőri felügyelet alatt állott.

Ötödik tanu: Sipos Lajos, 53 éves, ref. mezei gazda Somoson. Ad generalia nincs észrevétel. — Szintén van tudomása arról, hogy Biró 49. után egy évig fogva volt, hogy a rárótt 1000 frtnyi hadi sarcot részletekben lefizette. Heydte hadparancsnokkal, mint községi jegyző, többször érintkezett. Heydte Marosvásárhelyt a Sáros utczában a Csiki-házban (az ink. közleményszerint az „Aranykereszt“-nél) lakott s 1851-ben már távozott Marosvásárhelyről. Előadja továbbá, hogy Nagy Lajos ellenségeskedésben élt Biró Mihálylyal, miután az őt, mint rossz hirben forgó egyént, házából kitiltotta. Nagy Lajos s az efféle emberektől hallotta tanu is, hogy Biró Mihály fedezte volna fel az összeesküvést.

Tanu végül megerősíté, hogy Biró rendőri felügyelet alatt állott s hogy hazát többször kikutatták. Tudomása szerint Birónak 200 hold földje van, mi Erdélyben már szép birtok, de azt szüleitől örökölte s alig szerzett hozzá.

H a t o d i k t a n u: Princz János, 50 éves, rom. kath., kükül-
lőmegyei törvényszéki kiadó. A l generalia nincs észrevétel. — Ta-
nu 1851—60. közt a gránátosoknál szolgált s 1851-ki február—ju-
nius hónapokban porkolábnak volt alkalmazva. Mint porkolábnak a
többi közt egyszer meghagyták, hogy az egyik fogdát (ki számára
nem emlékezik) tisztíttassa ki, mert uj rabot hoznak. O megtette
s ebbe zárta Biró Mihályt, kit az nap látott először. Másnap az
óbestér az ezredorvossal a börtönöket látogatván, Biróhoz is bement
s tanunak azt mondta: „Geh'n Sie a bissel hinaus.“ Tanu ép azért
nem tudja, hogy ott benn mit beszéltek; midőn az óbestér kijött,
meghagyta neki, hogy az orvost Biróhoz mindig bobocsássa. Előad-
ja különben, hogy a fogdákat más rabok bezárása előtt is kitisztog-
gatták; hogy a rabok egymással nem közlekedhettek s hogy Birót
fogdájából nem vitték fel a kihallgatási terembe, azon eseteken ki-
vül, midőn a kihallgatás sora rá került. Arra nem volt utasítva,
hogy Biróval szelidebben bánjon s ha Birón a betegség jeleit nem
látta is, de az orvos vitt neki orvosságot.

Ezzel a tanukihallgatás véget ért.

Magánvádoló által bemutatott 1-től 30 számig jelölt okiratok
közül, az 1-től 15-ig jelölteket nem kívánja egész terjedelmében
felolvastatni, mert azokat vád beszéde folyamán kívánja felhasz-
nálni, s csak tartalmuk valóságát óhajtja constatálni, (megtörténik)
a 16-tól 30-ig terjedő magány bizonyítványok egész terjedelmében
felolvastattnak ezek kiállítói: Turócy György, Péterffy
József esperes. Gróf Lázár Dénes, Szegedy Sámuel,
Folyfalvi Farkas Ferenc jegyző Béres Samu, Albert
János, Zágoni János, Thurócy Imréné. — Herbst
Frigyes, a zárda fogház porkolábja Gr. Lázár Albert.
Orbán József, Orbán Lajos.

E bizonyítványok:

Biró Mihály iránt gyermeksege óta tesznek tanuságot, őt mint
jellemes, becsületes embert, hü, és tevékeny hazafit állítják elő, ki a
bűnül tulajdonított ámulást el nem követhette.

A közvéleményt illetőleg, arról tanuskodnak, hogy 1861. évi
tisztujtítás alkalmával kapott lábra, mikor Rhédey, által felbőszített
tömeg Biró nevét ki ő ellenében a pénztárnokságra több szavazatot
kapott kitűrültetni kívánta.

Eunek ellenére őt megvetett embernek nem tekintik, s vala-

mint házat többen látogatják, viszont sok helyen szívesen látott vendég.

Az incriminált cikkben előforduló állítások ellenében bizonyítják.

Hogy Biró Mihályt 1849. évben Saván Generalis fogadta be, akkor még Heydte ott sem volt, ügyét nem a vidéki parancsnokságnál tárgyalták hanem a hadi törvényszék előtt egy évi raboskodás után ez bocsájtotta szabadon nem Heydte ki, akkor már ott sem volt.

Hogy 1854. évig lakására volt interuálva lakását 48 órára soha sem hagyta el lakását többször felkutatták, s rajta 1000 ft hadi sarcot katonai executióval megvettek, melyet lefizetni részletekben sem bírván, az utolsó részletet egyik tanu — hajdani tanára Szegedy fizetett le érte, — hogy 1852. elfogatván csendőrök kísérték állomásról állomásra, s közben egyik tanu Thuróczy adta oda szerkerét, hogy tisztességesen kísérhessék. — H gy Heydte 1851. őszén már nem volt M.-Vásárhelyen, míg ott volt nem lakott az arany keresztnél, hanem a Sáros-utczában Csiky Sándor házában.

Hogy az összeesküvés tervét többekkel közölte olyanokkal kik ezért kérdés alá nem jöttek, hogy befogatása idején a Josefstadti fogházban volt letartóztatva, a zárda fognázban nem vala — hogy senkivel sem szembesitetett, míg voltak olyanok kikkel szembesitettek, ilyen volt, Disnény kit meg is kegyelmeztek, hogy vagyoni körülményei nem jobbak mint 48 előtt valának, Palotája műkertje nincs, sőt egyéb vagyona sem azon kívül mit atyától örökölt.

Néhai Török János gyanusította ugyan őt az árulással, de határozottan nem állította mert egyedüli gyanu oka az volt, hogy egy Birónak adott eredeti levele kézre került, hogy azonban ez miként történt azt biztosan nem tudja állítani.

Végül, hogy Nagy Lajos Birónak eliensége, mert ez azt kitöltötte házából.

Ezek felolvasása után elnök délutáni 3 óraker az ülést felfüggeszti. Az esküdtek termökbe vonulnak, s nehogy a külvilággal érintkezzenek, a terem ajtaja elé örök állittatnak.

Elnök 3³/₄ óraker az ülést ismét megnyitja, és magánvádoló képviselőjének adja a szót, vádbeszéde előterjesztésére.

F ü z e s s é r y G é z a (vádoló ügyvéde.) Tisztelt esküdt urak.

Valamely dolog megítélésénél óvatos legyen a bíró, nehogy az ügy érdeme helyett külső körülményeit tűzze bírálata tárgyaul, és a lényeg, a beltartalom jelentését, a külszin, a boriték után ítélje.

Távol legyen, mintha az esküdt urakat inteni merészelném, de az ügy természeténél fogva helyén a figyelmeztetés, midőn a panasztott cikk olvasása közben — nem tagadom — szinte erőt vett

rajtam a nyomás, a külszin szinte elmémbe hozta Aesopus rokájának sohaját a festett álarchoz, — *Oquanta species!*

Méltán! — Biró Mihályt, mint önök uraim, — én sem ismerem, és ki tenné föl Orbán Balázsról, — róla kinek lángoló honszerelme vezette lépteit a haza vértanúinak sirjához, tettekre inteni az utódokat, hogy ugyanott ismeretlen embert, ki útjában nem állott, ki neki nem vétett, undok rágalommal illessen? vádolja őt oly bűnnel, melyre őseink nevet nem találtak, s a meggondolatlant ki a névtelen bűn nevét kifejezé nem türték maguk között, mint a parázna nyelvűt illedelmes társaság meg nem tűrheti; mert a hazát elárulni Magyarnek oly lehetetlen forgalom, melyre nem adatik név, mint Jehova népének kifejezhe tetlen mennyiség azon 4 terminus, melylyel Isten nevét jelzi!

Régen volt az — a képzelet sebes szárnyú sas, mondja Petőffy elfárad mégis mire oda ér; — azóta nyelvünk szótára bővült, lágyultak erkölceink; s mire a magyar még deák nyelven sem tudott törvényt alkotni, a közel mult időben tényleg, biz azt elkövették, fájdalom nem kevesen, a haza elárulását, — s a nemzet koldusaitól megvont fillérekből ma is penziót fizet nekik érette.

Szomorú jelenség! — s meg vagyok győződve e teremben kivétel nélkül mindenki egyiránt érez velem, hogy ha Oportunitásból kifizetjük is őket; a tisztelet adóját a bátornak nyújtjuk, ki az árral szemben elég merész a bűnöst pellengérré állítani, hogy tőle mint belpoklostól minden magyar undorral elforduljon.

Egyet tovább lépek! — hiszen ha a mai társadalmi műveltség tiltja bár, hogy a gazembert tetteg ki lehessen dobni becsületes társaságból: azt senki sem fogja követelni, hogy a történet író, ki fáradalmas munkájával hű tanúságot tesz a jövőnek, azért bár mit irt légyen jutalmúl a vádlottak padjára kerülhessen.

Ime uraim! — ilynemű gondokkal tépelődtem én ezen ügykezelésénél; — első sorban tőlem is a tisztelet adóját követelte Orbán Balázs panaszott cikke, melylyel neki nemes intenciójáért, követésre méltó bátorságáért e pillanatban is teljes mértékben adózom!

De a dolog megítélésénél óvatosnak kell lennünk, nehogy az ügy érdeme helyett külső körülményeit tüzzük bírálatunk tárgyaul, s a lényeg, a beltartalom jelentését a külszin, a himesbotrték után ítéljük.

Orbán Balázs intenciójáról nincs itten kétség, hanem számon kérjük a történet írotól adatait, s ha kitünik, hogy valótlant mondott; kétszeresen bűnös, azért mert meghamisította a történetet könnyelműen, és azért mert ártatlan embert becsületes hazafit, polgártársunkat, ki nehéz időben — mig ő távol keresett, és talált nyugalmas menhelyet, — hazája iránt tettegben róvta le

kötelességét, s velünk közösen megszenvedett érte; — bűnös gondatlansággal oly bünnel rágalmozott, melynek sulya alatt az élet egyenlő a legiszonyúbb halállal, mert az ily ember élve van eltemetve, s az ily életnek hordozása legnagyobb gyötrellem.

Itt nem szolgál mentségül a legnemesebb szándék, mert a szakértő felelős vállalt munkájáért, és a történésznek tudnia kell, hogy tárgyának szövege hiteles adatokból alakul, melyből szenvedély nélkül szövi anyagát, nem pedig hallomás, beszéd, egyes elfogultak nézetéből regényes képzelettel alkotott ábránd.

Nincs mentsége! — mert kétségtelen rágalom az, mit a vád alatti cikk felolvasott tételeiben Biró Mihályról elmondott!!!

A sértő rágalom kétségtelenül azon egy pontra nehezül, hogy Biró Mihály az 1851. évi erdélyi összeesküvésben a kém, és agent provocateur undok szerepét elvállalta, és véreivel szemben árulója vala.

Első sorban ennél fogva egész átalánosságban ezen állítás képzelenségét fogom megmutatni, azután a részletekre térek, s meg fogom mutatni, hogy a panaszolt cikk egyes tételei valótlanak, s képzeleti föltevésen alapulnak.

Ezen rendben fősúlyt fogok fektetni magára a munkára, azután vádolt bizonyítványaira, s hiszem, hogy egyedül ezek kellő s a dolog mélyére ható fejtegetése elegendő leendő arra, hogy a tisztelt esküdt urakat a vádalaptalanságáról meggyőzzem; — miért becses figyelmüket kérem.

Az imént jelzett rendben mindenek előtt azon kérdés ajánlkozik, — valljon az akkor létezett körülményben lehető — avagy csak valószínű-e az, hogy Biró Mihály az összeesküvés árulójává lehessen? mire határozott nemmel felelek!

Orbán Balázs ur jó festi ama kort minden körülményeivel, midőn róla átalában ezt írja.

„A cselédeket megvesztegetve kémekké tették, a gyanúsítást, s árulkodást jutalmazták, s így egy kémrendszer iszonyatos hálózatát borították az országra. — Alaptalan vádaskodás, személyes haragból eredő följelentések nyomán börtönbe hurcoltak, kinoztak gyötörték.“

S most kérdem a történészt; — mi szüksége volt ama kor hatalom vivőinek arra, hogy kémrendszerébe Biró Mihály személyét bevonja, őt — kit Bém 1849. a maroszséki komité tagjává nevezett, kit ezért bebörtönöztek, megfizettettek? — Valjon nem szemmel látható-e, hogy ama kor ily férfiakra nem szorult, — s ha bérébe fogadta, nem börtönözteti, s rajta 1000 frt hadisarcot nem exequáltat.

Ezt egész átalánosságban könnyen lehet belátni; — ámde a specialis dolgot a bűnül rovott árulást, szerző még világosabban kifejti; — midőn ezt írja:

„Midőn a népek titkos szervezkedésének száiai ide is eljutottak, a komolyabb emberek visszatartózkodtak, — mindazonáltal a rajongóbb s tettkeszebb fiatalok között sokan vettek részt a titkos forradalmi szervezkedésben.“

Itt megállhatnék, s ama komolyabb emberekre bizhatnám a dolog kifejtését, de hallják uraim magát a szerzőt, kinek hűségét, alaposágát, józan logicáját e részben a rossz akaratnak sem lehet megtagadni, saját szavai ezek:

„Az osztrák kormány 1851. Párisból lett figyelmeztetve, hogy Magyarországon összeesküvés van, továbbá a mozgalom élén Makk ezredes állott, ki később a rábizott iratokat ellenségeinek áruba bocsájtotta; — s végül

„E szervezet ügyes és gyakorlati lehetett a titoktartó Olaszok vagy Lengyelek közt, de nem nálunk; — mert a legnagyobb titok ellenére 1851. őszén már a nép is mindenfelé a láthatatlan kormányról s a tavasszal kitörendő forradalomról beszélt.“

Ime uraim! — lehet józan észszel vádolni valakit oly nemű összeesküvés elárulásáról, melyben komolyabb emberek részt sem vesznek, melynek tagjai rajongók, ifjak s ezek között tényleg a Marosvásárhelyi Collegium összes tanulói valának, melynek feje a rábizott irományokat áruba bocsájtja, melyről a kormányt Párisból értesítik; — nem! — ily gyanú csak az elmebeteg képzelő tehetségének lehet szüleménye, s ily módon magából a krónikából levonhatja minden józan eszű ember, hogy Biró Mihály a Párisból följelentett, s külömben is köztudomású összeesküvésnek árulója nem lehetett.

Nem csekély fontosságu az egész historia fundamentumának ilyen megingatása, mert a józan ész örökös szabálya: „ruente fundamento, ruit et supraedificatum“ — az alap leomolván, ledül az épület, itt is változatlanul érvényre emelkedik.

Az emberi cselekvény önmagában értelmetlen hyeroglyph, jelentőségét rendszerint a cselekvő személyisége határozza, mit a fenytő elméletben subjectiv tényállásnak nevezünk, s valamint kétségtelen az, hogy azon esetben ha Biró Mihályra bebizonyodott volna az árulás, neki minden azzal kapcsolatba jöhető ténye — legalább emberi felfogás szerint — jogosan számíttatnék bűnül: viszont kétségtelen, hogy árulás gyanúja nélkül senki sem keresne bünt abban, hogy ezzel vagy azzal beszélt, — ide vagy oda utazott.

Ezen felfogás helyességét a vád alatti cikkben is megtalálom 53 lapon e szavakban:

„Demjén Lajos, Barta Gergely, Gáll László terjedelmes vallomást tettek“ —

és még sem voltak árulók! — természetesen, mert vallomásuk oka, célja, szándéka, nem volt árulás, s ekként elkövették bár a tényt, melynek következtében számos, befogatás történt, őket árulással vádolni nem lehet — és ki akarná állítani azt, hogy az ész örökös törvénye Biró Mihály személyére kivételt szenvedne?

Azonban tekintsük azon okokat, melyek ime képesek voltak szerzőt a józan következtetés útjáról eltántorítani, s magával szemben Biró Mihályt árulással vádolni? — figyelemmel átvizsgáltam a munkát, s mi ide vonatkozik 3 pontot találtam.

1. Az 51. lap jegyzetében ez áll:

„Biró Mihályt Bém 1849. a Marosszéki Comité tagjává nevezte, miért forradalom után bezáratott, azonban mindenki bámulatára míg társai hosszan raboskodtak. — Ő Heydte által azonnal szabadon bocsájtott; — ugy kellett lenni azért, hogy már akkor elvállalta az akkor nagyon jövedelmező kém szerepet.“

2. 51. lapon:

„November vége felé Marosvásárhelyre menvén történt, hogy a beavatottak egyike egy sötét éjszakán Heydte lakásáról a köpenybe burkolt Biró Mihályt látta kijönni.

3. Az emberek rebesgették, hogy Biró az egész tervezetet elárulta Heydtenek, többen alkalmazandónak vélték a titkos társulat azon szabványát, hogy az áruló életével lakoljon, de Török János becsületes lelke ily gonoszságot lehetőknek nem hitt.

52. lapon. — Azonban Biró Mihály ez idő szerint csak általánosságban a személyek és résztvevők megjelelése nélkül fődözte fel az összeesküvést.“

Ezek tehát azon adatok, melyek józan föltevés ellenére bizonyítványul szolgálának a vád megállapítására! — Tekintsük rendre, ezek szerint:

1. Azon föltételt, hogy 1849-ben Heydte azonnal szabadon bocsátotta Biró Mihályt hivatalos okirattal cáfolom. Az általam bemutatott okiratok között 1. számmal jelölt tanusítja, hogy Biró Mihályt 1849. Julius elején befogták, a 2. sz. pedig tanusítja, hogy 1850. Junius 22-én bocsájtották szabadon.

Tehát nem azonnal, hanem egy év múlva, — nem Heydte bocsátotta szabadon, hanem a hadi törvényszék, melynek elnöke ismét nem Heydte vala, hanem Pöck — nem is bocsátották szabadon

hanem kezeség ellenében szabad lábra helyezték, lakására való internálás mellett; — mi közt még is van annyi különbség, hogy föl se tehető arról, ki kémmé ajánlkozik, hogy magát egy huzomba egy évre bezárassa, hogy kit kémmé fogadnak, attól kezeseket követeljenek, kereset alatt hagyják, s működését megbénítsák azzal, hogy kémkedését csak is saját lakásán kis Görgényben — egy rongyos faluban — űzhesse, máshova passierschein nélkül ne mehessen.

Ily bolondot, higgye bár a szerző, el nem követett a német!

2. Azon föltételt, hogy 1851. november havában Marosvásárhelyt Heydte lakáról látták kijönni, megcáfolom azon adattal, hogy Heydte még 1850. évben elment Vásárhelyről, következve 1851 évben Biró Mihály tőle sötét éjszakán köpenbe burkolva ki nem jöhetett. — Ezen állítás tehát kézzel fogható valótlanságot képez, s így kézzel fogható valótlanság az, hogy ezt valaki elmondta, vagy ha igen tehát rágalmazott; — s hogy tehát igaz lenne az is mintha az összeesküvés társai ellene a titkos társulatok szabványának alkalmazásba vétele iránt tanácsot tartottak volna.

Maradjunk e tétel mellett.

Vádlott vallomási jegyzőkönyvében G. alatt csatolt lapban bizonyítványokra hivatkozik, melyekkel ezen Heydte féle találkozást igazolni óhajtaná, ebben.

Rosnyay János most 1870. július 1-én bizonyítja, hogy neki 1866. most már életben nem levő Benkő Ferencz bizalmasan elmondta, miszerint egy este sötétben Heydte ajtajában egy köpenybe burkolt ismeretlen embert találván, kiről Heydte azt mondá, hogy Btró Mihály vala s egy összeesküvést fődözött fel.

György Zsiga 1870. július 6-án bizonyítja, hogy Benkő Ferencz ipája lévén, hozzá még bizalmasabb volt, s neki már nem egy, de több sötét estéről beszélt, melyen az ismeretlen köpenybe burkolt emberrel találkozott; — kiről egyszer meg is mondta Heydte hogy az Biró Mihály, de neki meg az összeesküvést nem fődözte fel, mi több hallgatással megtagadta.

Hiszen van ellenmondás e két tanunál, de úgy látszik így már még is világos! — lássuk, hogy mi világos?

Nem szándékozom a tanuk hitelét általános okokból megtámadni, mely szerint magyar törvény a tanutól első sorban a conditiót követeli, vagy is csak tisztességes, jellemes embert bocsájt tanúságra, mert a tapasztalás tanítja, hogy ellenkező oldalról legalább is nem mindig biztos a hü igazság; — Pesten évek óta zaklatja a kedélyeket egy gyűlöletes per, melyben sereges tanu hallgatások történnék, s e tanuk mindannyiszor máskép vallanak, s teketoria nélküli kimondják, hogy előbbi vallomásuk sült hazugság, az az igaz, a mit most vallanak, becsületükre mondják.

S ki kételkednék, hogy Benkő Ferencz, ki Heydtéhoz járt pipázni s bizalmas adlatusai legalább ily dologban elvethetik a sulykot.

Továbbá, hogy a józan ész a tanuvallomás hitelére a tanu competentíáját követeli, az érzéki tapasztalást, és határozottságot, s valljon competensek-e e tanuk, mint sarkallik az ő tapasztalásuk, valjon nem határozatlan-e vallomásuk a mellett, hogy egymásnak lényegesen ellentmondanak;

hanem bebizonyítani akarom szemmel látható, — kézzel fogható tényekkel, hogy e tanuk valótlant — képtelent beszélnek, — ilyen képen:

Főnnebb láttuk, hogy a bűnül tulajdonított árulás 1851. nov. havára tétetik, mikor egy beavatott Marosvásárhelyt látta Biró Mihályt a kémet jellemzőt bőköpenyben Heydte szállásáról kijönni, s ime hová jutottunk? — hogy ezen beavatott senki más mint ő maga Heydte pipázó czimborája Benkő Ferencz! — ki azonban tiltakozik — mintha ő ily csekélységért érdemesnek tartotta volna Marosvásárhelyre fáradni, hanem becitálja Biró Mihályt Szebenbe, — mi kis Görgényhez netto 2 napi járó föld, hová a 2% szerint lakására internált Biró Mihály el nem is mehetett.

S most láthatja a történetíró, mily gonosz játékot üztek jó hiszemű becsületességével Biró Mihály kaján ellenségei!!

Hol van azon beavatott ki őt Marosvásárhelyt látta? hol van azon ember, ki állítani merné, hogy Biró Mihály azon időben lakásáról csak 24 órára távozott, hol van csak egy azok közül, ki a titkos társulat szabványát alkalmazandó — az iránt társaival, Török Jánossal tanácskozott? — hiszen Török János ki a vizsgálati iratoknál B. alatt felhívott levélben Biró Mihályt nyíltan gyanusítja, gyanuját nem feledte volna ezen kirívó ténynyel igazolni, s ime ő meg sem emlékezik róla, hanem más föltevésből meríti gyanuját, miből kétségtelen, hogy józan ész előtt e vád a valószínűséget sem bírja kiérdemelni, s gyanura sem szolgálhat alapul.

Lehet csalódom, de erős hitem van az iránt, hogy a dolog ilyen tén megfontolása után Orbán Balás ur maga sem fogja többé állítani, hogy az összeesküvést ily átalánosságban Biró Mihály árulta el.

Hiszen ha személye ellen volna kifogása, hidje nekem csekélyebb ember Biró Mihály, semmint 1852. január 24. napjának eseményeit képes lehetett volna intézni.

Saját kronikájából tanuljuk, hogy az nap az ország minden részében tömeges befogatások történtek, — köztudomásunk pedig még továbbra hat, — e szerint a birodalom minden részében Marosvásárhelytől Bécsig, Prágától Milanóig, ugyanaz nap történtek a befogatások, melynek inscenirozására más egyén kellett, mint egy

magyar táblabíró, ki Kis-Görgényben politialis felügyelet alatt internálva fizette a katonai executiót.

A d o l o g a l a p j a t e h á t , melyre a vád épült s mely nélkül értelmét veszíti a többi ebből vont következtetés, gonosz rágalmat képez.

Ám ha ezek ellenére még is fön akarja tartani vádját, ugy kénytelen leend ettől elválva más alapot keresni.

Vélem — megtaláltam a másik alapot is.

Azt fogja ugyanis mondani, hogy ha már kénytelen megengedni azt, hogy a kormány Bíró Mihály nélkül is fölfedezte az özszeesküvést, de nem tudta azok részeseit a névsort, még is Bíró Mihály árulta el!

Ezen eszmemenetnek a vád alatti cikk e szavakban ad kifejezést: „Minden arra mutat, hogy a párisi államcsiny idejében Bíró Mihály Heydtének bemutatta az évszaki rendszer egy példányát, s kapcsolatosan azzal a titkos társulatban résztvettek névsorát is átszolgáltatta a rendőrségnek.“

Mint látják Uraim e vád pusztán van felállítva, nem positiv állítás, hanem egyszerű gyanu, melyre bizonyítványul egyetlen adatot kapunk e szavakban minden arra mutat!

E vád ellen bajos okokkal czáfolatokkal harezolni, mert a logica szabályai szerint egyszerű állítás ellenében csak is egyszerű tagadást lehet állítani; — ennyi az ész foruma előtt elegendő; — ugy de számot kell vetnem az ember másik természetével is, az érzelemmel, a bevett szokással, a divattal, s tudván, hogy csak a rágalomnak vannak nyilai, míg az ártatlanság mentő tagadása ma már a criminalis praxis szerint a nemlétező bün súlyosító körülménye gyanánt vétetik figyelembe: — nem akarok tagadással menekülni, elvállalom a bizonyítás nehéz terhét, s bizom, ha az esküdt urak jó indulatú figyelemmel támogatnak, elnyerem a pályabért, mely az ember legfőbb jutalma lehet megvédeni az ártatlant a gonosz rágalom ellen.

E pont körül abban keresem az igazságot, hogy megvilágítom azon mindent, mi szerzőnek arra mutatott. — Az a kérdés tehát mi az a minden?

Ez a minden kétféle dolog lehet! — vagy olyan miből a tétel helyes syllogismus rendes consequentiájaként következik, vagy olyan, — melyből nem következik ugyan, de melyek a consequenti megerősíténék.

A krónikában egyiket sem találtam s így azokat kell fölkeresnem, melyeket szerző ajánlott, ezeket pontonként veszem figyelembe-e szerint.

Az első megbukott; — mert a generalis propositió, a major,

melyből a következtetés jogosan származhatnék az lenne, hogy Biró Mihály volt az összeesküvés áruhája, mi az eddigiek szerint valótlannak — képtelennek bizonyult.

A másik — még új dolog — azért feladatomból tűztem szorgalommal kiszemelni, hűséggel összeállítani, azután becsülettel leküzdöni.

Azon okok, melyek a föltett, vádat utólagosan megerősíteni ajánlkoznak, a kronika e szavaiban foglaltnak:

1. „Tapferner azon javaslatot tett hogy feladó Biró Mihályt hozatták be Szebenbe a végett, hogy a vizsgálat sikeresebb vezetésére adatokat és utasításokat szolgáltatasson. — Ennek következtében Biró nem sokára kényelmes kocsiban minden földözet nélkül éjjel megérkezett Szebenbe, hol a sétatér melletti sörházba titkosan beszállásoltatott. — Innen éjjeli 11 órakor a kémet jellemző bőköpönyegben burkoltan ment a Heydte elnöklete alatt tartott haditörvényszék kolostori helyiségébe, hol 25 ivre terjedő vallomást tett, melyben a foglyok mindenikének megjelölte körülményeit, részvétét az összeesküvésben, találkozásait, beszélgetéseiket, s egyszersmind megjelölte Török vásárhelyi lakásán azon titkos rejtek helyét, hol a forradalmi irományok, nyomatványok, levelezések, a névsor elrejtve valának. — Másnap bőjutalommal bocsájtották el még pedig titokban a mint jött.“

2. „De azért a foglyok erről tudomással birtak, mert midőn Biró éjjel a haditörvényszékhez ment, egy jó érzelmű magyar a sétatéren fölismerte, s a Szebenbe tartozkodó Nagy Samunéval közölte, más részt volt a törvényszéknek is egy megvesztegetett tagja, ki által Nagy Samu Biró vallomásáról értesült.

Demjén Lajos terjedelmes vallomást tett, mert az Auditor Biró utasítása nyomán oly részletes körülményeket hozott fel.

3. Tapferner véres művéhez újból szükségelte Biró Mihályt, ez újból hivatott, de mivel első Szebenben létét s ottan viselt dolgait nemcsak a fogdában tudták, hanem Marosszékre is kiszivárgott, az eszélyes gazember azt mondá: „fogassatok el, úgy szállítatok Szebenbe, hogy a foglyok, és közönség is üldözöttek higgyen, mit a törvényszék megvesztegetett tagja tudatott Nagy Samuval; — így a profosz jó előre tudatta a bizalmasabb foglyokkal, hogy nem sokára az áruhá Biró Mihály fog beérkezni.

4. Biró Mihály gyakran lett szembesítve a terhebb vádlottakkal, s azoknak nyíltan szemébe mondta vádjait; — máskor egy mellékszobába elrejtve hallgatta a fogfeleleleit, s onnan időnként beküldött jegyzetek által utasította az auditort a teendő kérdések, és a foglyok-kelepezébe vonása iránt.

Azt nem lehet tagadni, hogy ha e vádpontok valókul bizonyulnának, egészen fölösleges lenne azon tórní fejemet, valjon in formalibus correct módon van-e föllállítva a hypothesis, mely bizonyításra vár, mégis mielőtt ezeket vizsgálám — miután tapasztaltam az életben, hogy gondolkodó ember nem tékozlja haszontalanul idejét; — nem hirtelenkedem, s visszatérek magára a vádalapjára, s majd mikor annak képtelenségét fogom bebizonyítani, térek az egyes pontokra.

Itt már felhasznált eszméim menetét hívom segélyül, midőn a kérdést fölteszem: — Lehet-e, hogy Biró Mihály Heydtének bemutatta az évszaki rendszert, s a titkos társulat névsorát átszolgáltassa a rendőrségnek? — s kétkedés nélkül nemmel felelek! — mire bizonyítékaimat első sorban magából a kronikából kölcsönzöm.

Ime 52 lapon így szól!

„A följelentés megtörténvén összel a rendőrség mit sem követett el, hanem följelentette Bécsbe, ez alatt egy hónap telt el, s így érkezett el 1852. január 24: mikor a befogatások történtek.

A feladó forradalmi tervezetet adott, neveket mondott, de bizonyítványokat nem szolgáltatott; miért a szabeni auditorok azt véleményezték, hogy legtanácsosabb a foglyokat szabadon bocsájtani.

Schwarzenberg herczeg e véleményt fölterjesztette Bécsbe, hol a miniszteri tanácsban a másik Schwarzenberg nem csak nem akart az elbocsájtásról hallani, hanem mindenkire kötél általi halált akart szabni; — midőn pedig Gyulai s miniszter társai az ily eljárást tulszigorunak véleményezték, a Herczeg önkivüli állapotba jött, elájult röviden rá meghalt.

Bécsben sokáig — hónapokig haboztak, végre a birodalom legfurfangósabb auditorát, Gallicziában évtizedeken át gyakorlott működése által gyászos hirnevet szerzett Tapferner őrnagyot küldötték le Auditornak.“

S most kérdem, nem önkénytelen jó az ember arra a gondolatra, hogy mégis becsületes ember volt az a feladó kinek feladása folytán:

1. Az erdélyi politia nem látja magát hivatva cselekedni, hanem rá ér jelentéseket tenni Bécsbe;

2. A szebeni auditorok a foglyok szabadon bocsájtását indítványozzák;

3. Schwarzenberg megful mérgében,

4. A birodalom legfurfangósabb auditorát kell delegálni Gallicziából!

Nem Uraim! — az ügy komolysága nem türi az élczet, becsületes f. ladó nem létezik, s az mi tréfára kész, nem egyéb mint azon belső érzés, mely az alaptalan vádat ösztönszerűen megítéli, — de észszerűen is meg lehet itélni!

Avagy nem képtelen-e föltenni azt, hogy ily tervszerű árulás csak oly mértékben történt volna, hogy vizsgálatára hónapokig tartó miniszteri tanácsban a birodalom legfurfangósabb Auditorát kellett Gallicziából Erdélybe küldeni?

Nem Uraim! a szebeni auditorok nem oly könnyen bocsájtották szabadon a rebelliseket, s ha Biró Mihály feladta volna a rendszert, és névsort, bizonyára nem engedték volna a dicsőséget Tapfernernek, s megexaminálták volna a többiről is, s az egyik Schwarzenberg nem indítványozot volna szabadon bocsájtást, — a másik Schwarzenberget pedig nem ütötte volna meg a guta.

Hova tovább bebizonyodik, hogy az akkori elfogatások nem árulás folytán történtek, hanem pusztá gyanura.

Ezt pedig így szokta minden kormány megcsinálni. — Az összeesküvés létét tudták Biró Mihály nélkül, s mikora kikalkulálták az elfogatásokat, akkor miveltek rendes szokásukat, s válogatás nélkül befogattak mindenkit a kiról valamit föltételeztek, szóról szóra a ként a mint szerző már idézett szavaiban mondja eképen:

„Alaptalan vádaskodás, személyes haragból eredő fejjelentések nyomán, vagy azért mert valakinek arcza nem tetszett, vagy mert valaki ezen honfosztogatókat elég alázatosan nem süvegelte, többeket csak azért, mert nagyobb tollkést, vagy játékszerű használt puská golyót találtak nála.

S hogy valóban így volt, arra szerző tanit, nem csak a már érintett körülménnyel, mely szerint a szebeni Auditorok tényálladékot nem találtak; — hanem különösen azzal, hogy 53 lapon olyanok befogatását említi, kikiről 51 lapon elmondja, hogy nem mentek be a kivetett hálóba — Földváry Károly, Dézsiék, Fülöpék stb. mi még is kétségtelen jele annak, hogy a befogatások végett Biró Mihály tanácsát ki nem kérték.

De bizonyítja a 160 lapon lenyomott ítélet! — nem azért mondom, hogy az áldozatok száma több nem vala, hanem azért a miért a szerző ti: hogy annak indokai marasztalásra nem elegendők, miből következik, hogy az összeesküvés számai maig sincsenek fölfedezve.

Es végül bizonyítja az, hogy az elfogattak legnagyobb részét, köztük sokat, kik az összeesküvés valóságos részesei valának el nem ítélték, hanem elbocsájtottak.

Egyébiránt ezen nem is lehet fenakadni, ez minden rendőri államban így van, nem csak politikai, de minden tekintetben, — nem tudom másut, de Pesten egy fenyítő törvényszéki tisztviselő statisztikai kimutatásában meggyőzött róla, hogy a vizsgálati fogóságban levők közül $\frac{2}{3}$ részét fölmentik; — ilyenkor aztán persze meg kell menteni a törvényszék tekintélyét, s kitalálták a bizonyítványok elégtelenségét, mely jogi szörnynek józanul nem lehet más értelme, minthogy a tehetetlen a fölötti dühében, hogy szét nem tépheti áldozatát, legalább megmarja, hogy megcsufithassa, mert vagy bűnös, s akkor marasztalják, vagy ártatlan, s akkor mentésék föl, — de képtelenségnek tartom azt decretálni, hogy nincs bebizonyítva, de azért mégis bosszorkány.

Azért uraim, hol a rendszerben fekszik a hiba, hol az állam intézvényei az ember személyes méltóságát, szabadságát nem őrzik hol a bírának hatalmat ad a törvény oly embert meggyalázni, kire minden hatalmával bizonyítani nem tud: ott uraim a szokásos gyakorlatért egyes embereket nem lehet gyanusítani.

A fenforgó ügyet tárgyként kezelvén, ugyanebből példát nem állíthatók, de hivatkozom hasonlóra; nem kétlem van az esküdt urak között, ki Kazinczy naplóját olvasta, — kérem őt majd ha szavazó termeikbe vonulnak, beszélje el társainak.

Martinovits összeesküvése elárulásának is meg volt ártatlan bűnbakja, 1848-ig mindenütt azt hallottam, hogy Lapsánszky árulta el, — mig Kazinczy naplója meggyőzött, hogy biz azt senki sem árulta el, s noha azon pernek is meg volt Tapfernerje Director német személyében, mindaz által ama per is átment a szebeni auditorok véleményén, s már azon tanácskoztak kit mivel jutalmazzanak az ártatlan szenvedésért, mig nem köztük is akadt egy Dimény Szulyovszky személyében, ki ép azon pillanatban körülményesen vallott, midőn részére szenvedései, és nem érdemlett gyalázatja pótlásául megérkezett a Consiliariusi titulus! — az eredmény aztán szóról szóra az lett a mit Orbán Balázs ur leir, a ki vallott elítéltek, a ki tagadott felmentették, sőt a kinek mindent szembe mondtak „a körmendi plébános veresövét vive haza áthatatos tagadásáért.“

A dolog formája ennél fogva nem mutat arra, hogy Biró Mihály ily specialis módon áruló lett volna, s most jövők azon okokra, melyek a föltett vádat utólag megerősíteni ajánlkoznának.

Ezek közül az 1-ső az, hogy Biró Mihály kényelmes kocsiban fedezet nélkül éjjel 11 órakor ment Szebenbe — valótlán! — hiszen ha a hitelt követelő történész, ki az órákban oly pontosságot

tanusít, legalább a kalendariumra is fordított volna némi figyelmet, s megmondta volna a napot, akkor módom lenne bebizonyítani, hogy Biró Mihály akkor Szebentől kétnapi járó földre eső lakásán tanyázott; — így nem bizonyíthatok, de nem is szükséges, mert ha az író azt is tudja, milyen kocsin utazott azt is, melyik órában érkezett Szebenbe, hol szállott be, milyen köpönyegben járt, mikor távozott, lehetetlen, hogy élő tanut ne tudna állítani azon — egy magát megnevezni nem akaró jóérlélmű magyar emberen kívül, ki mindezekből sötét éjjel 11 órakor a sétatéren csak is egy köpönyeget látott! — mert a nyitott kocsi, meg a bőköpönyeg romantice jól hangzik ugyan, de Biró Mihály gyanúsítására nem elegendő, nem csak azért mert nekünk kettőnknek talán nincsen, hanem azért, mert lehet másnak.

Azért mig erre nem képes, — megvallom alig bírnék egyebet felhozni mentségére, mint a regényes képzeletet, és gondatlanságot, — melylyel bocsánat a kifejezésért — de tényleg könnyelműen kezelte a légből kapott szószátyárságokat.

Am itéljék meg nem úgy van-e?

Emlékezni fognak az állításra: — Biró éjjel 11 órakor érkezett Szebenbe, akkor element a Heydte elnöklete alatt tartott haditörvényszék elé, ott 25 iv vallomást tett, melyben a foglyok mindenikének megjelölte körülményeit, részvételét az összeesküvésben, s egyszersmind megjelölte Török-Vásárhelyi szállásán az irományok rejtekét, hol a névsor is volt elrejtve; reggel mint jött, titokban távozott.

Hát szükséges-e ily széltől korbácsolt szavak ellen argumentálni? hát létezik irástudó ember oly kevés elmével, kinek magyarázni kelljen, hogy egy éjjel 25 iv vallomást tenni nem lehet, hogy a foglyok körülményei, részvételének megjelölésére hónapok kellettek volna, nem pedig estétől reggelig terjedő idő; — hát létezik ember a földön, avagy Faust szellemének hiszi-e Biró Mihályt, hogy annyi különböző, s távol vidékekről összefogdosott embert, s azok körülményeit ismerte volna; hát lehet azt józan észszel föltenni, hogy Biró Mihály Török János lakásán az irományok rejtekét ismerte, hogy azt neki Török János megmutatta volna? — hiszen ha az igaz lenne el sem képzelhető, hogy Török János ki őt nyíltan gyanúsítja, már idézett B. alatti levelében erről meg ne emlékezzék! — én úgy tudom, s rá fogunk jönni, hogy Török lakásán a politia épen semmi rejteket sem fedezett fel, nem emlékszik erről maga Török János, nem nője F. alatti levelében.

S midőn szerző az összeesküvés névsorát itt, és most keresi elfeledte, hogy ugyanazt Biró által — mint fönnebb láttuk — már korábban beadatta a politianak, miből következik, hogy vagy azon állítása, vagy ezen állítása, egyik mindenesetre valótlan; — de az-

tán ne vegye rossz néven, ha komoly ember az olyan történetirónak egyik szavát sem hiheti; — a ki egyik szavát a másikkal maga meghazudtolja.

Ugy látszik egyébiránt, hogy a történetirő valami furcsa recipe után dolgozott, s maga sem tehet róla, ha a mixtum compositumból olyan historia keveredett — A recipe ingredientijában Heydtének mindenütt ott kellett lenni, s ezt aztán vándoroltatja mindenfelé, mint Boscót, s noha 53 lapon maga írja, hogy a haditörvényszék elnöke Bartels volt, még is most azt állítja, hogy Biró Heydte elnöklete alatt tartott haditörvényszék előtt tette vallomását, mi mégis bizonyítványa annak, hogy a történész jó lélekkel maga sem követelheti, hogy adatai valódiságának hitelt adjunk.

Ép ily képtelen azon állítás, hogy Biró Mihályt Szébenben bököpenybe burkoltan sötét éjjelen 11 órakor egy jó érzelmű magyar fölösmerte; — hát miért nem nevezi meg magát ama jó érzelmű magyar? — ma csak nem fél a politiától? én nem tudom eléggé kifejezni a fölötti megütközésemet, hogy a történetirő oly láthatlan tanúk által hagyja magát vezetetni, kik mint a baglyok mindig sötét éjjelen járnak, — s míg a beburkolt köpönyegen át fölismerik, — nappal a kényelmes kocsiban nem bírják Biró Mihályt meglátni!!

Mit mondjak a törvényszék megvesztegetett tagjáról? — ezt egybe fogom Demjén vallomásának indokolásával, ki azért vallott, mert az Auditor Biró utasítása nyomán meglepő kérdéseket tett!

Kazinczy naplójában így ír:

„Bay most hozzám fordult. — Édes öcsém uram, mi osztályos atyafiak vagyunk, s öcsém uram tudja, hogy én öcsém uramat gyermekéke óta nagyon szerettem, erre a szeretetre erre az atyafiságunkra kérem, valljon meg mindent, — tudunk mindent, nincs ideje tagadni.“

„Erre Berzenczey tótos kimondással: „Domine spectabilis frater scimus omnia! per 5 vulnera Jesu Christi oro Sptlem Dominum fratrem, ne se destruat, non se reddat in dignum clementia optimi principis, fateatur quod scit.“

Aztán meg biz úgy veszi ki magát ez az egész historia, mintha a történetirő egyebet sem tartott volna szem előtt, mint azt, hogy bebizonyítsa, mikép Tapferner a birodalom legfurfangósabb Auditora nagy számár volt. Hej! pedig több eszük volt azoknak az Auditoroknak, mint a becsületes nyílt képű magyarnak, főleg a rajongóbb, tette készebb ifjuságának.

Azért méltán rágalomnak nyilvánítom az egész állítást azt,

hogy valaki létezett, ki az állítólagos fölösmerést Nagy Samu nőjének megmondta, hogy ez férjének beizente, hogy Nagy Samu Bíró illetén vallomásáról értesült, s a mennyiben ezekből valami még is megtörtént volna, nem találok benne más valóságot, mint a birodalom legfurfangosabb Auditorának gyönyörű művét, ki vele az egész companiát sikeresen lefőzfe; úgy aztán átkopogtathatott Nagy Samu Tapferner öröme a nélkül, hogy Bíró Mihály lelkiismeretét terhelné!

A 3-ik vádpontra térve, kérdem?

Honnét meríti a történész azt, hogy Bíró Mihály ujbóli idéztese alkalmával e szavakat mondá:

„Fogassatok el, úgy szállítsatok Szebenbe?“ ki előtt mondá? vagy ez is csak képzelete dús tárházának növénye? mindegy a kifejezés a tény határoz! tehát honnét veszi aényt? abból, hogy Bíró áruló volt? s ráfér? nem uraim, abból nem meritheti, nem csupán azért, mert ama vád alaptalanságát volt alkalmam megmutatni, hanem azért, mert a föltételt épen ezen állításokból akarja bizonyosságra emelni.

De hiszen itt a próba a hitelesített profosz, ki azt Nagy Samunak bizalmasan elmondta! — bizony még kétségbe fog ejteni Nagy Samu jó hire iránt ez a profosz, egyedül csak vele cimboráskodott! de meg hát honnan tudta azt a profosz? csiklandós kérdés! mely közvetlenül arra vezet, hogy a magyar történetíró utóvégre rászorúl, hogy dilemmáiból senki más, mint ő maga Tapferner segítse ki; én azonban megvagyok győződve, hogy ha bár vállalkoznék is ezzel Galliciában évtizedeken át szerzett gyászos hír koszorúját megtépni, őt az esküdt urak el nem fogadnék tanukép s így kénytelenek belátni, hogy miután e profosz más forrásból csakugyan nem merithetett, az egész vád mese beszédnek bizonyul.

De engedjék uraim, hogy e helyen Bíró Mihály szavait idézzem; ő a krónikával szemben egy önvédelmet irt, mely 14 lapján elfogatása történetét így sorolja elő.

Azon vallomás következtében, hogy a forradalmi terv-rajzot, melyet Szombatfalvi Elek, süketfalvi birtokos Gál Lászlónál felolvasott, nekie Bereczki László, ennek pedig én adtam, elfogatásunkat mind hármunknak 1852. június elején elrendelték, június közepén Bereczki Lászlót és Szombatfalvi Eleket el is fogták, tehát hamis azon állítása O. B. urnak, hogy Bereczki Lászlót Nagy Samuékkal fogták volna el. Akkor engemet is kerestek kis-görgényi jószágomon es. k. csendőrök és katonák, de minthogy bergenyei kis jószágomban voltam, hol csekély gazdaságot folytattam, házamat kikutatták s avval M.-Vásárhelyre visszatértek s engem aztán ott — Bergenyéről visszatérő utamban fogtak el, a „N a p v e n d é g-

l8 ben“ — mire tanuim, volt vendéglős Dósa Pál és neje, ugy Müller József és Antalfi Lajos, ki gazda nélkül maradt lovakat és szekereket, hazaszállította Kis-Görgénybe. A „Nap vendéglőből“, szuronyos fegyver közt, a csendőrök felkisérték a várba s 40 katoná az őrizete alatt, egy nap és 2 éjjel tartottak ott, mely idő alatt vendéglős Dósa Pál élelmezett. Másnap Szeben felé indítottak, egy lélekvesztő taligán s midőn vittek, az említett vendéglős adott uti élelmet. Első állomásunk Buzás-Bessenyő volt, hol miután lovakat nem kaptak, ökör előfogattal akartak tovább utaztatni, mit midőn tudattam odavaló földbirtokos Turóczi Pállal, ő volt szives lovait és szekereit átadni Dézsfalváig. Itt meghálva, mind a csendőrök, igen illedelmesek valának mind a földbirtokosok igen szivesek. Másnap tovább folytattuk utunkat Szeben felé, minden állomáson ki téve a különböző bosszantások és gorombaságoknak, melyek legmagasabb fokát Szelindeken értem el, hol a csendőrhadnagy, miután mind a csendőröket, mind engemet jól összeszidott, — hogy miért alkalmatlankodunk, mikor ő alszik — engemet a falusbiróhoz kísértetett, hogy tétessen őrizet alá. A falusbiró, a falu csonkatornyában lévő közfogházba tétetett, hol a tapaszos földön — 20 krajczáron vett zsup szalmán — háltam s midőn felébredtem, egy jó adag cholera kinzott. A következő nap Szebenbe érkezünk déli 12 órakor s ott a zárdaszüzek épületében levő fogházba s innen kevés időtelével a józsef-városi fogdába szállítottak. Hogy a maros-vásárhelyi kiindulásunk után mindezek így történtek, arra nézve hivatkozom — mint bizonyosságra volt utitársam (tudásom szerint) jelenben Nagy-Várad környékén lakó Kocsis Károly urra.

Fogházam egy hideg, északos szoba volt, 4 fala és padlásával butorozva; hol 2 napig a földön feküdtem s csak a 3-ik napon sikerült egy három dekász lóczára helyezett szalmazsákot, 1 párnát és 1 lepedőt kapni s egyszersmind Russler nevű orvos látogatott meg, mivel choleras beteg valék.

Ugyan e fogságom alatt, kis-görgényi udvarom és házamat kikutatták, 7-dik izben. A rám rótt 1000 forint fizetetlen levő sarcz résziért, ekkor harmad izben, katonai executiót rendeltek, mitől a néhai édes anyám ugy szabadult meg, hogy a hátrálék sarczot, volt tanitom jó emberem, Szegedi Sámuel által, a pénztárba befizette, melyről s ezen sarcz többi részei befizetéséről is, a meglevő nyugtákat, bárkinek és mikor felmutatni kész vagyok.¹⁾ Ezeket megtekintve, ítélje meg a részrehajlatlan olvasó közönség, hogy valjon, ha én szinlegesen fogattam volna el, akkor ily durva goromba módon kísérték volna-e fogságba?!

¹⁾ Ugyanezen fogságom alatt 2 hámos lovakat elvitték, melyeket csak kiszabadulásom után kaphattam — nagy bajjal — vissza.

A fölhivott nyugtákat 3 számmal jelölve mutattam be, össze-
12 darabban.

Az első 7 db nyugta 1851. január 19-től — 1852. szeptember
25-kig.

A többi 5 db katonai executióról tanuskodik, s a legutolsó
meg azt igazolja, hogy még ezen felül 1854-ben megvettek rajta
külön 7 ft 58²/₄ krt a forradalmi kormány érdekében küldött Sta-
fetéért.

Biró Mihály imént felolvasott előadásában nincsenek ugyan
kocskaringósan kifecamodott frázisok, bizonyítvány gyanánt gaz-
embernek sem nevez benne senkit, de hűségéért a tények kezes-
kednek.

Ezt lehet vitatni, czáfolni, bizonyítani; ám kísértse meg a vád-
lott, de addig míg az im felolvasott előadás való, míg valótlanak
nem bizonyul, addig minden becsületes ember óvakodjék attól,
hogy őt árulónak nevezze, ha csak mentségét meggondolatlanságá-
ban nem akarja keresni.

4. Szerző kihallgatási jegyzőkönyvében azt vallja, hogy króni-
káját 2 részre lehet osztani, egyik része egyéni combinatio, a má-
sik tényeket tartalmaz.

Látható, hogy eddigelé a krónikának minden elősorolt pontja
a szerző egyéni combinatióját tüntette elő; — most következik egy
tény, mely köpeny nélkül egy maga képes mngvilágítani a sötét éj-
szakát; — ha ez bebizonyul nem kell magát védelmeznie, nyomban
itthagynom az egész tárgyalást, és felhagyok a védelemel!

E pont fönnebb így van formulázva:

„Biró Mihály a terhesebben vádoltakkal szembesitte-
tett, nekik mindent szembe mondott; azután a szomszéd
szobából hallgatózva czédulákkal utasította az Auditort,
hogy a foglyok kelepezébe kerüljenek.

Ez tehát a vád, mitől az ügy sorsát függővé teszem, — mél-
tán, mert itt megakad a gondolkodás kereke, megszakad az okos-
kodás fonala tények ellenében nincsen logica, s a tények logicája
minden argumentumot nevetségessé tesz.

Midőn ezen állítás fontosságát ily mérvben elismerem, s azzal
hogy — győzzön az igazság — vádlott urnak védelmét kezébe ad-
tam; — viszont megkövetelem tőle, hogy ellenem hasonló lovagias-
sággal járjon el, s ha vádjából ezt az egyet sem képes bizonyítani;
— akkor tegye le a fegyvert valljabe, hogy félre vezették, s ne vegye
magára a mások által ádáz gonoszysággal szőtt rágalmazás utálatos
bűnét.

Vizsgáljuk hát a szóban lévő vádat! (Giczey Esküdt nyugta-
lankodik.)

Füzesséry kérem az esküdt urat itt egy ember sorsa fölött

fognak ítéletet mondani, ne nyugtalankodjék, kérem legyen egy kis türelemmel nem beszélek örökké, nem sokára befejezem:

E vád kettős, az egyik az utóbbi alkalmasint csak az egyéni combinatio régiójába tartozik; — értem a szomszéd szobában való hallgatózást, és czédulázást, s valóságát föltenni is képtelen.

Képtelenség mondom azért mert:

1. A teremnek oly mellékszobája nem vala, honnét ily hallgatózást üzni lehetett volna.

2. Mert eltekintve a physikai lehetetlenségtől az ügy természete sem nem kívánta, sem nem engedte az ily czédulázást.

Am azt érteném, ha valaki ezeu tárgyalás folyama alatt velem jó indulatu figyelmeztéseit közölné köszönettel is fogadnám, mert nyomban kellenék hasznát vennem; — de hiszen a hadi törvényszék kényelemmel intézte dolgait mi szüksége sem volt posta telegrafrá; — a kihallgatások végén pipázás közben alapotabban kikalkulálhatták együtt a kelepcebe vonó kérdéseket, s a vádlottakat újból elővezethették; — mi szükségük sem volt az ajtón át correspondálni, kivált Biró Mihálylyal, ki nem genirozta magát, és szembe-sítve szembe mondott; — s végül Tapferner nem tudott magyarul, Biró Mihály nem tudott németül, — Ugyan kérem, ne nevettesse ki magát a történetíró csupa hazafiuságból.

Igy marad a szembesítés, a szembe mondás!

Orbán Balás ur állítja, Biró Mihály tagadja! — miként tudjuk meg a valóságot?

Egy embert uram! csak egyet állitson elő, kivel Biró Mihályt szembesítették, kinek ő szembe mondta a vádakát, s azonnal viszsza lépek! — Am ha ezt sem tudja, akkor kénytelen türni, ha őt az ártatlanul becsutentett Biró Mihály nevében itt a nemzet véleményét tolmácsoló bírák előtt nyiltan rágalalmazással vádolem!

Befejeztem a dolog érdemét, mellékkörülményei nem bírnak fontossággal, de az ügy fontossággá, mely egy ember életéről fog határozni; — mert ki kétkednék, hogy becsület érzéssel bíró ember hű hazafi, ily vádak terhe alatt leroskadna, s hajlandóbb lenne fogadni a jóltevő halált, — mely örömtelen életének szenvedéseitől rögtön megszabadítja, — mint a gyalázatos életet, mely ugy is rövid lenne; — Az ügy ily fontosságá követeli, hogy részleteire is kiterjeszkedjem.

A krónikában még ezek fordulnak elő:

1. „Biró Mihály a marosszéki szervezkedés élén álló Török János tanárnál, és Háromszéken működő Horváth Károlynál behizelegte magát, — ezek bizalmát kinyerte, s így a tervrajz, és időszak rendszer több példányához jutván, azzal elindult proselitákat csinálni. — Így ment el Agárdra Nagy Samuhoz, a vitéz honvéd századoshoz,

s azt ezredességgel kinalta, de Nagy Samu már akkor bizalmatlan lévén, iránta ki nem hallgatta, sőt Földváry Károlyt, Dési testvéreket, Fülöpéket, s más rokonait, és bajtársait óvakodásra inté, — ezek nem is mentek be a kivetett hálóba, s bár elfogattak, miután részvételt nem lehetett bizonyítani, szabadon bocsájtattak.

„Biró azonban folytatta pokoli terveit, Horváth Károlylyal szüretkor Ballavássarán találkozáván, — az összeesküvést följelentette, — a rendőrség nem sietet a közbeszóllással azért, hogy Birónak alkalmat nyujtsanak arra, hogy minél több hazafit bevonhasson a véráldozat iszonyu kelepcejébe.

Történt, hogy a foglyok a beputtonozott ablakra felmásztak, s egy nagy hivatalban lévő magyar főúr elég alacsony volt Schwarzenbergnél jelentést tenni.

Nagy Samu a magyar nagy ur följelentése folytán kényelmes szobájától megfosztva Biró Mihály szobájába helyezték; — bárkire kellemetlen társaság lenne egy ily elvetemedett emberrel való együttlakás, de az volt főleg Nagy Samura, kinek biztos tudomása volt arról, hogy valamint fogoly társai mindenike, úgy az ő szenvedéseinek egyedül kizárólagos okozója nem más, mint lakótársa; mert Nagy Samu az összeesküvésről soha sem beszélt mással, mint épen az őt bevonni akaró Biró Mihálylyal, ezt még kétségtelenebbé tette azon körülmény, hogy egy alk. lommal Frankfurtból levelet kapott, melyben bizonyos lotteriában való részvételre hívatott fel, Nagy Samu egykor e levelet Biró Mihály előtt családjának előmutatta épen ő volt, ki annak mysticus értelmét fölfedezni hitte s a lotteriában való részvételt a titkos összeesküvéssel kapcsolatba hozta, ezen frankfurti levél azután Nagy Samu vallasában nagy szerepet játszott, pedig ezt csak is egyedül Biró Mihály tudta, s így más be sem jelenthette.

„De az előzmények nem tudása esetén együtt lakásuk is fölfedezte Biró árulását, mert őt minden reggel 1/2 9 elvitték a Törvényszékhez, ott volt délután 3—9 óráig a haditörvényszék mellészobájában az Auditor utasítása végett.

Egyszer tudatta, hogy Nagy Samu s többen nem sokára ki fognak szabadulni, s Bartának a kürtön át kiáltott olyatén nyilatkozatára, hogy jó kinek oly hatalmas társa van, ki a titkok nyomára jöhet, — átlátta, hogy

kártyájába engedett pillantani, dühbe jött, rapportra akart menni.

Ezen vádak elseje az, hogy Biró Mihály az összeesküvésben résztvett, vagy nem vett, hogy proselitákat szerezni járt, s minél többeket igyekezett bevonni, hogy kikkel miként tanácskozott, jelen ügyben közönyös, nem ez a kérdés, hanem az, hogy kiket adott fel a politíának, — s ime ilyen egy sem található, az egy Nagy Samun kívül, kit pedig el nem ítéltek, s ezt sem ő maga mondja, hanem más valaki, — de hogy ki legyen az, arról hallgat a krónika.

Egyébiránt:

Török János tanára volt. Biró Mihálynak, ahoz nem kelle magát behizelegnie, — Horváth Károly 3 széken működött, mely 3 napi földre esvén, véle nem közlekedhetett.

Nagy Samut bevonni nem akarhatta, mert 48 előtti időből ellensége lévén, iránta bizalommal nem visdlttethetett, mi a kronikából is kitünik, melyszerint Nagy Samu Birót kisem hallgatta, sőt Földváryt, Dézsiéket, Fülöpéket rokonait, barátait töle való óvakodásra inté.

Megjegyeztetni kérem, hogy ezen óvakodásra intés még a bőköpeny, kényelmes kocsi, a beavatottak egyike, a szebeni jóérlelmű polgár, és a megvesztegetett porkolábról szóló historiák fogantatása előtt történt. Ily ember irányában nem lehetett bizalommal, őt ezredességgel meg nem kínálhatta, nem csak azért, mert föltéve ilyenre megbízása lett volna, Nagy Samu viselt dolgai nem jogosítottak ilyen előléptetésre, főként ott, hol képzett katonákban válogatni lehetett.

De még egyéb is forgott fen, melynek jelentőségét vélem senki sem fogja kicsinyleni.

Nagyamu legbizalmasabb barátja és sógora, jelenleg tanfelügyelő cs. kir. tanácsos méstóságos Fülöp Albert ur! kérdék talán, mi köze van ennek ide? — röviden megfejem; — a Sógor 1848-ban honvéd főhadnagy volt, 1849-ben pedig Heydte adlatusa volt! Elhiszik-e már most, hogy ily sógorságban lévő nyilt ellenséggel — Nagy Samuval Biró Mihály esztelenség gyanuja nélkül forradalmi tervek iránt nem tanácskozhatott.

Valóban! ha Orbán Balázs ur kitünő tollával ragyogó képzelő tehetségével birnék, könnyebb lenne nekem az Erdélyi összeesküvés fölfedezéséről indokoltabb krónikát írni.

No de én nem születtem arra, hogy gyanusítsak félek, hogy a név miatt, melylyel a törvény ma felruház — mint gyakran történt — nem birom kellő alaposággal megoldani feladatomat s a megjegyzést csak azért tettem, hogy kellő mértékre szállit-

sam azon egyedüli tanu hitelét, ki pedig nem is maga áll elő, hanem valószínűen mások élnek vissza nevével.

2. Megjegyezvén, hogy a krónika szövegezéséből kitünik, hogy az ablakra történt felmászást följelentő nagy hivatalban levő magyar nagy ur nem Biró Mihály vala, az ennek folytán történt esemény — az, hogy Nagy Samut, Biró Mihály szobájába helyezték, s az hogy miként érezte ott magát, — az eset megítélésére közzönyös ugyan, ámde engedtessek meg nekem az igazságos kérelem, hogy a másik fél is meghallgattassék.

Biró Mihály már idézett önvédelmében e pontra 19 lapon ezeket mondja :

Ez állítás épen megfordítva történt. Ugyan is egyszer, egy hajnyírót rendeltettem a fogda felügyelő szobájába, a ki séta ideje alatt hajamat levágja. Midőn hát sétára kísérték, be is mentem a foglár szobájába, melyből egy más szobába nyíló ajtón belől, Nagy Samu fogháza volt, hol ő, vagy a hangomról, vagy az általa lekenyerezettnek állított foglár által értesülve, vagy a kulcsjukon átnézve felismert, honnan ámbár szorosan tiltva volt — nyájasan kezdett hozzám beszélni, azon óhajját fejezvé ki ; „mennyre óhajtana velem lakni“ — s annak kieszközlésére, a foglárt azonnal kérni is kezdette. Én tudva N. Samunak ellenem viselt dolgait, megdöbbenve halgatám végig, még is fájdalom! három nap mulva teljesült, a mitől, rettegtem . . . N. Samut laktársamul hozták!

Itt 2—3 napig meglehetősen békében éltünk. Igaz, hogy a N. Samu állítása szerint, szótlan és mogorva voltam. De ki lett volna vidám és beszédes akkor, mikor már másodszor hurezoltak fogságba, s akkor, midőn ellenem oly sok rossz indulatot tanusított egyénnel valék kénytelen lakni. Az is igaz, hogy N. Samuval összeszóllalkozva, rapportra kérérdtem, külön tétetésemet akarván kérni; de az ok teljességgel nem a volt, hogy néhai Bartha Geregely, az O. B. által állított szöveget, hozzánk átkiabálta, hanem a következő ok: — én 3-ik laktársam Boncza Imrével, este 8—9 órakor szoktam lefeküdni, N. Samu pedig, estéli 11—12 óráig gyertyát égetett s a szobát — körül sétálva — kopogott. Mi Bonczával, reggel 4—5 órakor felkeltünk — ő pedig 9—10 órakor. Ez rá nézve alkalmatlan lévén, azt több ízben, ingerülten jelenté ki s kikérte, hogy mikor ő alszik, még halkan se beszélgessünk. Én átlátva, hogy oly szeszélyes és követelő emberrel, rabságom súlyosbitva van feltettem magamban, hogy a haditörvényszéktől más szobába kérdzem; mit midőn észrevettem, Boncza Imre előtt bocsánatot kért. Ennek következtében, feltett céloimtól elállottam. Hogy a vele társalgást, azután lehetőleg kerültem — az igaz: de hogy több fogolytársaimmal nem beszéltem

volna, az légből kapott állítás! Hiszen szabad lábra tételem után is, Gál Lászlóval és Szombatfalvi Elekkel együtt vassoráltunk a Bájkerkertben; kik közül utólsóval s egy Molnár nevezetével, egy szekeren utaztam Maros-Vásárhelyre.“

Am legyen! — nem tagadom azon jogát, hogy mindezt kétségbe vonhassa, — ámde mi jogositja őt arra, hogy nagyobb bitelt követeljen magának, ki akkor távol élt hazájától, s az elmondottaknak tanuja rem lehetett, csak is másoktól hallotta. — Nem ugy Uraim! ki a hallott beszédet tovább adja, köteles megnevezni a hír szerzőjét, — itt különösen, mert módjában állott, Biró Mihály kezébe szolgáltatta magát, midőn a sajtópert megelőzőleg Önvédelmét közrebocsájtotta, s kimeri állítani, hogy ő ki Biró Mihályt rafinirtabb fajú áruló, és eszélyes gazembernek nevezte, most iránta kimélettel akarna lenni. Miből következik, hogy azon esetben — mit bizton remélek, ha Biró Mihály védelmét meg sem kíséri czáfolni azokat az esküdt urak tisztalélekismerettel valókul fogadhatják.

Hogy pedig Nagy Samu az összeseküvésről másokkal nem beszélt? feleletet sem érdemel; hiszen a krónika elején olvassuk, hogy mig Nagy Samu Birót ki sem hallgatta, addig Földváry Károlyt, Fülöpéket, Dézsiéket, rokonait, bajtársait figyelmeztette, hogy az összeseküvésben részt ne vegyenek.

Végül mi a frankfurti levelet illeti, hiszen csak nem akarja elhíttetni, hogy olyat csak Nagy Samunak küldtek, midőn kérdésen kívül áll, hogy olyanokkal akkor is, ma is el van árasztva az ország! — ha aztán a rendőrség belekötött, — oly dologért, melyet valaki családja előtt ldegennek mutogat, egyes embert gyanusítani nem lehet jelen esetben annyival kevésbé, mert bizonyítás nélkül is tudjuk, hogy ama franfurti lotteria az összeseküvéssel solidaritásban nem állott.

Egyébiránt az eredmény az volt, hogy Nagy Samut az egyedülit, kit Biró Mihály nevével kapcsolatba hoznak, nem ítélték el, hanem fölmentették, és hamarabb bocsájtották szabadon, mint magát Biró Mihályt.

A börtöni kihallgatásokat illetőleg ismét az önvédellem szavait használom. — 21 lapján Biró Mihály így adja elő:

„Én N. Samuval, körülbelül két hétig laktam. Az O. B. ur első állítása szerint, néhány óra alatt — kihallgattatásomkor — 25 iv vallomást toll alá mondottam: így ha két hét alatt 25 iv vallomást tettem volna, minden néhány órában akkor vallomásom ezer ivekre megyen vala, mennyire terjedő szót, tán egész életemben se beszél-

tem. De nem úgy van az t. Orbán Balázs ur! Engemet igaz, hogy 3 ízben vezettek a törvénszék eleibe. Elsőbben, az előttem kikérdezett háromszéki Cseh Sándor vallomása oly hosszas volt, hogy reám akkor nem is került sor, és így déli 1 órakor visszakísértettem a fogdába. Azon nap d. u. 3 órakor újból levittek, mikor a rendes tollvivő beteg lévén, Pirree ezredből, egy idegen aju örmestert rendeltek tollvivőnek, ki miután sem az én nevet, sem más magyar nevet leírni nem tudott (mint Biró helyett „piró“ — Bereczki helyett „perezki“) az ingerlékeny auditor, dühbe jött s a szobából kikergette, következőleg engemet, megint kihallgatatlanul vezettek vissza a fogdába. Másnap 9 órakor megint a törvénszék eleibe vittek s akkor aztán megtörtént a kikérdeztetés.

A vád ellenem — mint fennebb is említve vala — az volt, hogy egy Szombatfalvi Elek által felolvasott tervrajzot, nekie Bereczki László, ennek pedig én adtam volna. Minthogy pedig ezt, mind Szombatfalvi Elek, mind Bereczki — mind én tagadtuk; két hét múlva elbocsáttattunk, én — Szombatfalvi Elek és Gál László.

Itt megjegyezni kívánom, hogy ezen kihallgatatás történt 1852. július végén; a maros-vásárhelyi motozás, diákok és más egyének elfogatása, azon év június 13-án, tehát azok nem történhetek, az én vallomásom következtében. Azoknak elfogatását, legelsőbben is N. Samutól, mint új laktársamtól hallottam meg. A fennebbi kikérdezés végén, a hadbíró szokás szerint, azt kérdezte, hogy nincs-e valami kívánnivalóm, mire nyilvánítottam, hogy „ártatlanul szenvedvén, kérem szabadon bocsáttatásomat.“ Erre azt felelte a hadbíró, hogy rövid időn, valószínűleg többeket fognak elbocsátani, kik közé tartozni — meglehet — én is szerencsés leszek. Ezt én a fogdába visszatértemkor, szóról szóra így beszéltem fogolytársaimnak. Ekkor kombinálni kezdettük, hogy azok fognak hamarébb megszabadulni, kiknek laktárjaik vannak. Ebből faragja azt O. B. ur, vagy más, hogy én előre — névszerint tudtam volna azt, hogy kik fognak kiszabulni, következőleg a haditörvénszék titkaiba avatott voltam. De hogy az O. B. ur által felhozott neveket én említettem volna, az valótan; mert én például Üzönit soha se ismertem és nem ismerem. Azt se tudom, volt-e fogságban vagy nem? Valamint Zeyk László urtól se tudtam, hogy van-e laktárja — vagy nincs? — Kombinációm — a többiekével — azokra esett, a kik egy szobában voltunk, Gál László ra stb.“

Befejeztem a kronikát! — de kimaradt a fődolog minden bűnnek csirája, oka, végcélja, életető eleme, mely előtt a becsület a haza, a hit, a tudomány annyiszor retirált, a nervus rerum gerendarum, a pénz! — hát ingyen fizettek Biró Mihálynak böjútalmat, miből kis-

görgényi birtokán fényes palotát épített, nagyszerű műkerttel környezte s magának az élet minden kényelmeit megszerezte.

Az ám, ha ez igaz volna! — szegény legény vagyok — nem személyemért, mert magamnál nagyobb urat nem ismerek, hanem apró gyermekeimért, azok részére azt hiszem jó Geschäftet csinálhattam volna Biró Mihály vérbéréből; — de ha csak annyit bizonnyított volna Orbán Balás ur, hogy Biró Mihály 1848. óta fényes palotát épített, s nagyszerű műkerttel környezte, ha ezt foglalól adta volna, s az élet minden kényelmeit ráadásul, még sem vállaltam volna védelmét, mert én a hazaárulót nem védelmezem.

De hiszen nem igaz! — Biró Mihály önvédelmében vagyoni viszonyairól ilyen fölvilágosítást ad:

„Hát uram miért nem fényképezteti le nagyszerű palotámat, mely egy 150 éves faépületből áll! — Mükertem pedig, — hacsak a szomszédom lóherés kertjét annak nem nézte, — mindössze személtre vizenyős hegyoldal; — kényelmem főleg abban áll, hogy váltókat el nem fogadtam, sikkasztás és ily dologért törvényszék előtt nem álltam. — Vagyoni állásomra pedig szorgalmam, és egyszerű életrendem ellenére egyetlen barázdával, — egy ingósággal sem bírok többel, — mint szülőimtől örököltem.“

Ezt így olvastam, de mert meghaladta képzeletemet, hogy egy történeti munka merő badarsággá aljasulhasson, megvallom kétkedtem benne, s azért bizonyítványokat követeltem, melyből aztán előadása valóságáról teljesen meggyőződtem. — E bizonyítványok a 4/. alatti teleklap, 5/. alatti tűzkárbiztosító kötvény, melyből a műkertet és a kastélyt fotográfia nélkül is láthatjuk.

Törvény szerint ennyi az, mi az esküdt urak bírósága elé tartozik; — egyéb nem, — a többi mit vádlott másutt mondott, vagy mit mondani fog ide nem tartozik: — a törvény böles intézkedése melylyel magány becstelenedésnél a bizonyítást kizárja, abban találja indokolását, hogy a rágalom nyelvét kitépni nem lehet, olyan az, mint a mesebeli sárkány, melynek mindenik levágott feje helyett újabb nő kettesével, mint Aesopus farkasának okoskodása:

„Ante hos sex mentes maledixisti mihi

Equidem natus non eram

Me hercule! Pater tuus maledixit mihi!

ha te nem voltál, hát az apád volt!

De vádlott kihallgatása alkalmával azt mondta, hogy ő krónikáját teljesen megbízható forrásokból dolgozta, s e forrásokat A-tól K-ig be is csatolta.

En nem tiltottam, hogy ezek tartalmát el ne mondja, azért felolvasásába beleegyeztem.

Ezen okiratok 3. osztályba sorolhatók:

1. az A. alatti nemes Marosszék gyűlésének jegyzőkönyve,
2. a B. alatti Török János, — F. alatti nőjének levele,
3. a többi egyes tanuk nyilatkozata.

Kezdem az utóbbin.

C. alatt Bereczky László mindazon tények iránt, melyről tapasztalásból tesz vallomást Biró Mihály mellett tanuskodik, elmondja, hogy:

1852. január 26-án történt elfogatása után 3 napra szabadon bocsájtották; — hogy Biróval együtt volt a comitéban, s ezért elfogva nem volt; — 2-ik elfogatása korábban történt, mint Biróé, s így következménye nem lehetett, hogy Biróval nem szembesítették, — földeriti, hogy Tapfernertől indult azon ráfogás, mintha Biró Mihály mindent bevallott volna; — de földeriti egyszersmint azt is, hogy Tapferner ugyanezt elmondta mindenkiről, így — hogy Diményt ne emlitem kiről igazat mondott — elmondta Gál László, Szombatfalvi Elek, Földváry Károlyról, kik pedig mit sem vallottak.

A mi pedig azt illeti, mit neki Dimény Lajos mondott, az a Dimény Lajos szakállára marad kívül utóbb foglalkozom.

Láthatják uraim, hogy ezen forrás Biró Mihály mellett bizonyít.

D. alatt Kenderessy Elekné saját tapasztalásából szinte Biró Mihály mellett bizonyít, vallván hogy vele nem szembesítették; — a többi miről tanuskodni kíván, merő kofasággá silányul! avagy mi egyéb az, hogy Török János befogatása napján nője sirva panaszkodott, hogy férjét Biró árulta el, hogy nyakára hozta a Beamtereket, így leste el titkait? — midőn maga Török, és nője nem csak nem emlékeznek ilyenről, sőt gyanujokat más, és később felmerült okból meritik.

Hogy előtte bevallotta volna árulását, mit több Horváth Károly is tudta volna, holott a krónika szerint is Horváth Károly maga ment fel a polítiára, más nap a mint Török Jánost elfogták, pedig csak volt annyi esze, hogy ezeket tudván, nem megy a farkas verembe.

Mi egyéb az, mint kofaság, hogy őt szemben árulónak nevezvén, még is utána járt, hogy Mikefalván Bonczától hozott üzenet ürügye alatt látogatta meg, hogy ezért fogták el 3 napra, hogy Boncza teli torokkal kiáltotta Gálfinak, hogy Biró hazudott! hát miként lehet ezt alakítani? — honnan tudta azt Bonca, hogy Biró az ő nevében Mikefalván megjelent.

Végül Hajnal Rózsai levelét azért küldte Biró által Török Já-

noshoz, mert Chiffereit ketten sem tudták elolvasni, s így valószínű, hogy Török elfogatása alkalmával az ő irományaival került a políia kezére.

E. alatt Molnár József, tanuskodásának érdemét önmaga bírálja meg, — midőn kijelenti, hogy ezek ugyan nem olyan stemplis bizonyítványok, minőket §§. értelmében ügyvédelemre lehet használni, de megengedjen tanu, én azt tartom, ha ő maga józan észszel stemplis §§-os bizonyítványt kíván arra, hogy valakit 5 bankó frt, fizetésre kötelezhessen, ott hol valakinek legértékesebb vagyonáról, becsületéről van kérdés, léha bizonyítványok után csak az olyan indulhat, kinek ilyen vagyona nincsen.

Es e mellett mit mond e tanu mosdatlan vallomásában?

Gyalázó, gyanúsító kérdéseket tűz értelem nélkül, melyre adós marad a felelettel, s azután tudomását a fogdából meríti, s 4 ik kézen tovább adott hirtől, melyek e mellett kézzel fogható hazudozássá aljasulnak; — ime:

Egyik tudomása az, hogy bezáratván Szebenbe a zárda fogházba, kopogás utján megtudta Gáltitól, hogy felülről Biró Mihály, — alulról Bereczky Sándor által az ügy el van árulva, meg azt is, hogy Biró Mihály kialkudott, és elszabadult.

Lehet pedig, hogy Molnár József sokat hallott; csak hogy hallomásai iránt tanukép nem őt, hanem azokat kellett volna előállítani, kiktől hallotta; — főként pedig mert hallomása valótlanságát is bebizonyítja azon egy körülmény, hogy mindezek meg nem történhetek a zárda fogházban azon egyszerű okból, mert Biró Mihály abban, sem fölötte, sem alatta, sem benne bezárva nem volt, hanem az attól távol a külvárosban levő Józsefstadi fogházban; — azt pedig józan észszel nem lehet fölteni, hogy Heydte, kinek ezen dologban épen semmi befolyása nem vala, egy asszonyrak, gróf Toldalagi Ferencz igen kegyes emlékü nőjének az összeesküvés fölfedezéséről csak egy szót is mondott volna, és ha igen, hogy Heydte szavát a magyar történész hiteles forrással tekiuthesse hazafi társának meggyalázására.

Ilyen Molnár ur tanusága, s hogy sava borsá meg legyen, — persze nem stemplisen, azt is hallotta, — hogy Biró Mihály kialkudott, és elszabadult, holott a 6/ és 7/ alattiakkal stemplisen igazolom, hogy Biró Mihály ki nem alkudott, hanem 1852. július 17-én bocsájtották szabad lábára, és 1854. július 24-én kelt felhagyó határozat folytán szabadult.

H. alatt Kovács Áron vallomása két részre osztható, egyik az, mit Töröktől hallott, másik az, mit Horváth Károlytól lomt.

Az első már utatlanul említettétvén, s még Török János saját havallása is előttünk lévén, itt teljesen mellőzöm.

A másik új dolog, terhelőnek látszik ugyan, de szembeötlő valótlanság!

Azon tényleget említi, hogy Biró Mihály 1851. őszén Marosvásárhelyen az aranykereszt előtt sétáltatta Horváth Károlyt, s megtudván, hogy koronkára megy ebédre, fölment a keresztbe Heydtéhez őt értesíteni, ki hivatalosan megjelent Toldalagieknál, ott vele szembe foglalt helyet, s czélzólagon beszélt.

Ebből uraim egy szó sem igaz, mert mint főnebb előadtam Heydte még 1850 évben elment Marosvásárhelyről, s azért 1851. őszén Horváth Károlyt ablaka előtt nem sétáltathatta, de még ha ott lett volna sem, mert az alatt pedig nem arany keresztnél volt szállva, hanem attól távol a sáros utczában Csiky Sándor házában; — a jelzett időben pedig, mint a krónikából tudjuk Schobel generalis volt a vidéki parancsnok.

Nem kell kifejezmem, mindenki érezni fogja, hogy ezekből az következik, hogy Kovács Áron hamis tanúságot tett, s Horváth Károlyt ily képtelenségeket nem beszélt.

Amde miután ezen tanu állásánál fogva hitelt követel magának, kénytelen vagyok személyével bővebben foglalkozni.

Azt megengedik nekem, hogy a pap is mondhat bolondot, vagy nem bolond az, hogy Heydtének Horváth Károlylyal való ismerkedésre ablak előtti sétáltatásra volt szüksége, hogy politialis működését azzal üzze, hogy idegen helyen az asztalnál szemben üljön, s ott vele a kutatandó dologról pohár közben czélzással beszéljen, s azzal a perdnellisnek a politiat elárulja; — és minő logicája van a tisztelendő urnak, avagy bonnan ismerhette Biró Horváth Károly működését, melynek szinhelye 3 napi távolságra eső 3 széken volt, — avagy ha Birót árulás gyanuja terheli azért, mert Marosvásárhelyen déli 12 órakor az egyedüli vendéglőbe bement, nem-e mindenki árulás gyanujába jő, ki akkor ott megfordult. — Ha Birót árulás gyanuja terheli azért, mert föl nem akasztották, nem áruló-e a többi, ki szerencsés volt menekülni.

Egyebiránt: vestis non facit monachum:

Kovács Áron 1848[9 Ormai vadász volt, ezredese bitófán végezte életét, társait részint bebörtönözték, részint besorozták, — őt pedig megtették a szinte akkor bebörtönözött Albert János helyére Marosvásárhelyi papnak, — e szerint róla bátran lehet elmondani, hogy kém és áruló, mert be sem zárták, be sem sorozták, jutalomban is részesült.

J. alatt, Nagy Lajos nyilatkozatában tanusított ellenséges indulata mellett sem mond terhelőt, mi több Biró mellett tanusodik, előadván, hogy vele a forradalmi tervezet iránt ő is, mások is közvetlen összeköttetésben lévén, azért vele nem szembesítették, el nem ítélték.

K. alatt, Gáll László nyilatkozatában Török János, és a profoszra történt hivatkozáson kívül, kik közül az elsőre még rákerülünk, az utóbbit már földeritettem; — egy pontot állit előtérbe azt, hogy öt első kihallgatásakor Ruzicskáról kérdezték, miről csak Biró Mihály tudott és pedig az ért, mert egy izben egy ismeretmeretlen ember saját kocsiján hozzá küldött. — Ki volt azon ismeretlen ember; vajon Ruzicska volt-e, azt perse Gál László nem tudja, de Biró Mihály sem tudja, mert nála Ruzicska soha sem volt.

Ime Uraim a Székelyföld leirójának hiteles forrásai mivé silányulnak! 8 magány tanu, kiknek mindenike kisebb nagyobb mértékben Biró Mihály mellett bizonyit!

Orbán Balás ur a nép közvéleményére hivatkozik, s noha faluról falura járt, nyolcz egyénél nem bit többet összedobolni, kiknek conditiója Biró Mihály elleni ellenséges indulata őket tanuságra képtelené teszi.

El e tanuvallomásokkal, az ügy méltósága nem engedi az ily személyes piszkolódások tüzetesebb taglalását, tekintsük annak valomását, kire mindenike hivatkozik, kivel mindenike takarózni óhajt.

Vizsgáljuk miként nyilatkozik az, ki közvetlenül volt érdekelve, a férfi, ki ezekért kiszenvedte a vértanu halált.

Török János B. alatti levelében nyiltan gyanusitja Biró Mihályt, e gyanu fontos lehet, de mint gyanut, sőt ha egyenes vád lenne bár, igazságos biró — milyennek a történésznek is lenni kell — a másik fél meghallgatása nélkül — bizonyos tény gyanánt el nem fogadhatja.

Távol legyen, hogy a vértanu emléket kisebiteni szándékozzam! — A becsületes férfi nyilt vádjá kedvesebb nekem e pontban is a silányak rágalmainál; — tulajdona az az erénynek, hogy támadásaiban is megtartja méltóságát, és vádjával szemben is nyitva hagyja a becsület utját.

Ily módon első sorban ezt és nőjének F. alatti levelét bizonyítványul kívánom használni az eddig szerepelt tanuk rágalmai ellen, s mind azt valótlannak bélyegzem, mivel a tanuk a kiszenvedett emléket meghurcolni nem irtóztak, tulajdonitván neki oly szavakat, melyeket ime saját kéziratában nem találunk.

2-ik sorban bizonyítványul kívánom használni ama rágalom legilletekesebb megczáfolására, mintha Biró Mihályt a terhesebben vádlatokkal szembes tették volna.

3-ik sorban bizonyítványul arra, hogy Török János nem vádolta Birót közvetlenül ámulással, elítéltetése okául ő maga 10 külön önálló okot sorol elő, melyek ugymond egyenként elegendők lettek volna elmerítésére.

Ily módon befogja látni mindenki, hogy az nem vád, mit Biró Mihály ellen kifejez csak is halvány gyanú, mely a börtön falai között mindenkinél természetesen könnyen megfogamzik, kivált ha — mint gyanítani lehet — ádáz kezekből nyerte táplálékát.

Hogy pedig Török János tévedhetett, vélem mindenki belátja, s hogy tévedett, a történetíró maga állítja, midőn Dimény Lajos ellen kifejezett méltó gyanuját számba venni nem akarja.

De ime helyén a kérdés, mivel indokolja Török János Biró Mihály elleni gyanuját?

Biró ugymond — mindent beadott a politianak, még az irományokat is! — mintha ezt másutt meg nem kaphatta volna a politia; — ugyde egy eredetit is beadott, meg holmi tiltott verseket, melyek kivüle senkinél sem voltak.

Ez a kérdés! Biró Mihály azt mondja, nála Török eredeti iratot nem hagyott, s mit hozzá vitt azt közlés végett vitte, s így épen azért, hogy másnak is tudomása legyen róla, — azt aztán a jó sors tudná fölfedezni, hogy és hol kerültek a politia kezére; talán épen magánál Töröknél, ki ebbeli vigyázatlanságát maga elmondja, midőn más levelekről is emlékezik, melyeket nála is, másnál is megtalált a politia.

Nem Uraim! nem sértem én a néhai kegyelt emlékét! — ha jeleseink a tulvilágról még érdeklődnek irántunk, ő fogná nekem nyújtani a koszort a miért árulónak vélt bizalmas barátjáról a helytelen gyanut elhárítani törekedem; s azért habozás nélkül mondom, hogy Török Jánost illetén gyanura csak is helyzete indította s nem a megfontolás, különben bizonyára nem állítaná, hogy bár mily alaku tiltott verseket csak is nála, és kivüle csak is Biró Mihálynál lehetett volna találni.

Nem lehet ezen csodálkozni! szomorú a foglyok, és száműzöttek sorsa! leírásból olvastam, — de mivel sorsom megóvott a tapasztalástól, nem kísértem meg vázolni az előttem ismeretlen fogalmat:

De paralellát tudok vonni! — körülbelül olyan azon szerencsétlenek sorsa, mint a vert hadé, ezt megpróbáltam, s tudom mily könnyen osztják ott egymásnak indokolatlanul az áruló czimet.

Ha van az esküdt urak között olyan kivel sorsa megismertette valamelyikét, akkor fölösleges beszélnem, — s ha nincs, fölösleges akhor is, mert vaknak a szinről, süketnek a zenéről nem lehet magyarázatot tartani.

De mindez nem szükséges, Önök bírák azon szerencsés helyzetben vannak, hogy nyugalmas elmével bírálhatnak, önök előtt föl van tárva az ügy minden részletével, egyik és másik oldalról is; — ne ítéljenek egy elkeseredett gyanujából, mert az méltatlan lenne, nem az képezi az ügy tárgyát! — ítéljék meg uraim az előttük

levő adatokból, valjon indokolva van-e Török János kifejezett gyanuja!

Ily értelemben bátran ítélet alá bocsájtom az ügyet, s nem kétkedem, ha mint a régi Areopágok az Oraculumtól — Török János szellemétől kérnek tanácsot, ő szavazatát Biró Mihály fölmentésére fogná adni.

Elképzelem, mikép mindezekre majd azt kapom válaszul, hogy hiszen mind szép, és okoskodásnak megjárja, tovább is megyünk, hajlandók vagyunk magunkat meggyőzetni, elhisszük, hogy Biró Mihály nem áruló! — de mit akar ő a sajtó perrelé neki nincs Actoratusa, s Orbán Balás nem felelős kronikájáért, mert ő csak is a közhir után indult, mely kifejezését az A. alatti hivatalos okiratban találja.

Ha Orbán Balás ur így fogja magát védeni uraim! akkor itt nyilvánosan fölhevonom Biró Mihályt nyujtson béke jobbot, elégedjék meg vele, hogy a szószátyárságoknak véget vetett.

Ellen esetben ki kell fejeznem, hogy nem lehetünk egy véleményen — mert:

A közvélemény, a közhir representálására nem elegendő 8 profanus tanu kinek mindenike a másik szakállára esküszik: nem szép tőlem, de hiába véremben van; hogy csak az előttem levő ügyet tekintem, és személyemmel nem törődöm, s azért elmondom, mikép Orbán Balás ur tanulhatott tapasztalásából, melyszerint kronikájából egész Marosszéken mindössze 5 példány kelt el, azt is Biró Mihály vette meg; — Udvarhelyszéken pedig jelöltségével meglukott, s hogy őt eszerint aszékely közvélemény korán sem tekinti profétájának, s hogy e szerint azt sem követheti, hogy a közvéleményt híven tolmácsolta volna.

Nemes Marosszék gyűlésének jegyzőkönyvére pedig, mely A. szerint Biró Mihályt erkölcsi halottnak decretálta, az a meggyőződésem, hogy átalán minden olyan ítéletet, melynek indoka nincs, olyan regulának tartok, mire Verbőczy azt mondja: „aliquando valet, aliquando non valet; — néha így van, néha nem így van! — ezt elvi oldaláról, a praxis pedig másra tanított arra, hogy az ilynemű restaurationalis manőverre épen semmit sem adok, látunk mi már olyat, csináltunk is magunk is; — a magyar ember ezen pontban a könnyelműség bűnéig sülyed, annyira, hogy kortes fogásból jelleméből is kivetkőzik.

Velem történt Pápán, mikor Horn mellett korteskedtem, s azért a pápai csizmadiák elneveztek sarkantyus zsidónak, — én viszont tudván, hogy a reverenda korteskedik — az ellenfél jelöltjét Luteranusnak mondtam, kivel együtt jártam iskolába Szarvason; — pedig Szarvason sem voltam, Luteranus sem vagyok; -- ez nem

szép volt, elismerem hibámat, de hiába mi ilyenek vagyunk, mikor restaurálunk, hanc veniam petimus, damusque vicissim.

Ne argumentáljon pedig különösen a 61. évi időből, az nem volt normalis állapot, s beszámításon kívül esik, mit akkor a nyűgeiből felszabadult nemzet egyesei elkövettek, elmondtak. — Nem volt ismert név az országban, kit hazaárulónak ne mondtak volna, — Deákra elmondták, hogy eladta a hazát a németnek, Kossuthra elmondták, hogy eladta a hazát a muszkának; — de hagyján a pártvezérek neveit, azok minden időben kivoltak téve a gyanúsításnak; — de a szegény, csonka, béna honvédek sem hagytak békét. — A 13-ik seb emlékezetes marad örök időkre az öreg honvéd szívében.

Hevesmegyében volt gondolom — azt nem tudom megörökítette-é a jegyzőkönyv, mint nemes Marosszék Biró Mihályét, — de a dolog megtörtént.

A kácsi erdőszélen úgy szedték fel a 8-ik zászlóalj vitézeit, azok között volt egy — nevét nem tudom a hősnek, mire is, nem maga volt, mindenikének nevét pedig úgy sem birná emlékebe tartani a véges emberi elme; — 12 sebe volt, összemarcangolta a kartács, és a vasasok kardja, s mikor elbukott, átgázolták a lovak patkói, s végül karját összezúzta az ágyú kereke.

Ezen elnyomorodott ember kiülhetett volna az útfélre koldulni, szegyen nélkül, más örökséget nem hagyott neki a haza, de ő nem koldult, hanem elment ama honfosztogatókhoz szolgálatot vállalni, a múltét embert megtették telekkönyvi irnokká, beállt Bach huszárnak, s ezért midőn a bizottmányban nevét olvasták, a gyülekezetből felkiáltott egy ifjú, ki még alig került ki édes anyja kötője alól, — meghalt meraliter, — ez volt a 13-ik seb; — és a gyűlésben akkora ingerültség keletkezett, hogy nevét mint erkölcsi halottét a jelöltek sorából ki kelle törölni.

A lapokból sokszor olvastunk jelentéseket, hogy egyik másik öreg honvéd nem bírja bevárni a menházat, s véget vetett örömtelen életének, tán azok között van ő is, kiről emlékezem, hagyjuk nyugodtan pihenni, kik életökben a hazáért fáradtak, — de uraim jegyezzük meg egyszersmind, hogy szájas vitézek, s azok kik akkor akarják a hazát boldogítani, midőn az elérhető — míg ők az oduba bujtak — kivivta más, nem kompetensek az ember becsülete fölött biráskodni.

Befejeztem a krónikát, figyelembe vettem az író minden szavát, s azon eredményre jutottam, hogy az egész nem csak a tényekkel, hanem a józan feltevással ellenkezik.

Mit tényekül adott, valótlanak, következtetései ki nem állják az ész bírálatát, és ezen eredményt elértem az ő saját álláspontjából, nem állítottam ellenében egy bizonyítványt azon tul mire egyes

helyen kényszerülve voltam, mikor mennyi ideig volt Biró Mihály elzárva, hogy ezer forint hadisarczot fizetett, hogy fényes palótája nincsen.

Mivé lesz a krónika, ha ellenében Biró Mihály személyét, erkölesi magasságában fogom állítani, ha most 20 év mulva tanukat, bizonyítványokat tudok állítani, melyek az ellene felhozott tények, okok föltevések, gyanusítások, hitelét alapján megintják?

Beszédem ezen részében rövid leszek, — kifáradtam — s midőn magamat Biró Mihály helyzetébe képzelem, s elgondolom, hogy ily váddal szemben magam védelmére életrajzomon kellett volna kezdeni, levéltáramat, barátjaimat segélyül hívni, érzem physicali erőm megtagadja a szolgálatot; — s az esküdt urak türelmét sem feszíthetem a végtelenig, azért röviden terjesztem elő, hogy:

Biró Mihály multja, ki 48. előtt király bíró, — 48-an alispán, 49-en Bém legbizalmasabb embere utána üldözött volt, valamint.

Személyes viszonyai, mely szerint nőtelen életü, jó vagyoni körülménynek örvend, n' m nagyra vágyó, cosmopolitanus bántalmi nincsenek, nem is lehetnek, nem tud németül és szülő földje határán túl alig volt, — nem olyanok, hogy gyanura keltsenek okot.

8-tól 15-ig alatti okiratok pedig tanusítják, hogy koránsem volt megvetett állapotban, az első 4 darab 1859-ig szól, — tehát mikor a hír állítólagosan keletkezet, tanusítja, hogy az erdélyi gazdasági egyesület, a színház, a marosvásárhelyi collegium alapítói között találjuk, sőt az utolsó, hogy a Synodusba meghívták, a többi a 70-es évekről szól, — tehát mikor a krónika megjelent, és tanusítja; hogy szívesen látták a Petöffy szobor alapítói a kereskedelmi ifjak és megkeresték házáat a légatusok.

Nem igaz tehát, hogy oly közmegvetésben részesült volna mint erkölesi hallott.

Mindezen kívül — most 20 év mulva ime bizonyítványokat terjeszt elő,

Ezek szerint:

A kihallgatott 5 tanu vallomása, és a becsatolt 16-tól 29-ig számmal jelölt okiratok nemcsak legfényesebben tanuskodnak Biró Mihály személye mellett, hanem az egész vádat képtelenségnek bizonyítják, s földeritik, hogy az egész rágalom, kortesfogásból indult.

A tisztelt Esküdt urak emlékezni fognak a felolvasott okiratok tartalmára ismétlésével nem fárasztom türelmüket, hanem sietek befejezni.

Nem régtörtént, valami neveltségessé tette itt magát egy felperesi ügyvéd azzal, hogy esküdt urakat vád beszédje végén arra kérte mikép a vádlottat legcsekélyebb büntetésre ítélje.

Rendén volt, mert az esküdt urakra a büntetés kiszabása nem tartozik, nem tartozik még az sem, valjon azt, kit vétkesnek találnak általán lehet-e megbüntetni, mert az esküdtek csak a ténykérdésben ítélnek, a büntetés kiszabása pedig jogkérdést képez, megkoraságát végül a körülmények határozzák, s lehetők tartom, hogy régi magyar praxis szerint a vádlottnak az idézés büntetésül számíttassék, és épen semmi büntetést se kapjon.

De amaz ügyvéd okát adta kérelmének abban, hogy szerinte sajtó törvényünk Dracói szigorúságú, s azon esküdtek, kik véle együtt éreznek, könnyen abból fognának kiindulni, hogy holmi haszontalanságért egy külömben közkedvességű embert ki nem tesznek annak, hogy 6 hónapra bezárattassék.

Némelyek így magyarázták azon ítéleteket, — melyekben az esküdtek rágalmazónak találták ugyan a vádlottat, és még is azt mondták, hogy ugyanazért nem bűnös.

Nekem e pontban ezuttal nincs véleményem más mint az, hogy a becsület nem haszontalan dolog, s a rágalom sem haszontalanság, és hogy jó lelkiismerettel minden rágalmazót elmarasztalnék.

Jó lélekből mondom, nem boszúból, mert Biró Mihályt sem indította boszu, törődik is ő Orbán Balás ur személyével, hiszen mit Orbán Balás ur érvényesíteni akar a maga javára, hogy Biró Mihályt nem ismerte, ugyanaz áll rá nézve is, ő sem ismeri Orbán Balás urat, itt a krónikáról van szó, — nem személyről, nem arról van szó, ki mondta, mindegy bárki mondta, hanem tényről azon állításról a mit mondott.

Azért kérem az esküdt urakat, midőn szavazó termeikbe visszazonulnak, gondolják meg, hogy marasztaló ítéletöknek értelme tulajdonképen nem az lesz, vétkes e vádlott, — hanem az, hogy Biró Mihály ártatlan.

Biró Mihály léte fölött határoznak az esküdt urak, és ha a méltatlanul áruológént pellengére állított egyén, becsületes polgársaik sorsa nem indítaná önöket, gondolják meg, hogy azon kérdés vétkes-e a vádlott vagy nem, azon kérdést involválja; valjon igaz-e, hogy a magyar nemzet egyik tagja vérbérért bitófára vezette társait, valjon Biró Mihály áruoló volt-e, vagy nem!

A marasztaló ítélet ez uttal az ártatlanul vádolt fölmentését fogja jelenteni, és az esküdt urak, midőn az egész nemzet nevében, melyet ma itt képviselnek, Biró Mihálynak igazságot szolgáltatnak, ítéletükkel az egész nemzetet fogják rehabilitálni, mit mint önzés nélküli tiszta keblü hazafi, maga Orbán Balás ur is örömmel leendő kénytelen fogadni azért kérem mondják ki, a vétkest.

Orbán Balás (vádlott.) Tisztelt esküdtszék! Legyen szabad a tisztelt bíróság becses figyelmét csak pár perczre fölkérnem.

Én az emberek megítélésében Washington elvét követem, e szerint mindenkiről felteszem a becsületességet mindaddig míg az ellenkezőről, meg nem győzetem. A jelenleg tárgyalás alatt levő esetben is ez elv volt irányadó, előttem egy ember állott, kire Erdély közvéleménye kimondotta, hogy áruló, kit mindenki — mint a bibliai lépkórost — került, de én azért nem dobtam rá az elkárhóztatás követ, mert feltettem lehetőségét azon rendkívüli esetnek, hogy a rendesen jó tapintatu közvélemény is félre vezetethetik s azért, a midőn történelmi kutatásaim s történetírói tisztem vele szembe állítanak a legjobb indulattal kezdettem ezen erkölcsileg megbélyegzett felebarátom életét vizsgálni oly szándékkal, hogy ha netaláni ártatlansága kideríthető lenne, rehabilitációját eszközöljem.

Én, tisztelt bíróság, történelmet irtam, egy nem régen lefolyt szabadsági tragédia történelmét, melyhez a adatokat természet sen az abban szereplő egyénektől kelle egybegyűjtenem; azért felkerestem a jelzett Makkféle összeesküvésben résztvett és elítélt vagy 50 egyént s azok mindenike egyhangulag Biró Mihályt mondotta és vallotta árulójának. Felkutattam Marosszék közgyűlési jegyzőkönyvét, hol a már itt felolvasott 1861-ki határozatot, — a melyben Biró Mihály erkölcsi halottnak nyilvánított — találtam és ezen határozatot nem egy párttörődék, hanem az azon üggyülésen jelen volt 3000-nyi jogosult személy egyhangulag mondotta ki.

Ennyi s ily összevágó adatot még mind nem ítéltm elégségesnek, s tovább kutatva felfedeztem a vértanuk egyikének, a dicsőült Török János tanárnak — itten szintén felolvasott — azon eredeti levelét, a melyben a sir széléről kiáltá Biró Mihályra az árulás vádját. Kihalgattam azon gyónásszerű vallomást, a melyet a kivégzettek a mellettük volt protestans lelkészeknek a végzetes utolsó perczben Biró Mihályt terhelőleg tettek s végre a mi a legfontosabb, beszéltem a halálítéléteket kimondott haditörvényszék két tagjával, kik a személyre vonatkozó titoktartás esküjének pecsétje alatt, csak saját megnyugtatómra határozottan kimondották, hogy az elítélteket börtönbe, a kivégzetteket bitófára egyaránt Biró Mihály bejelentése, vallomásai és árulása jutatta.

Ennyi adat igazolta a nemzet vértanuinak sirja által emelt vádat s én miután mindazon meggyőződést, a mi emberileg lehetséges volt lelkiismeretem megnyugtatóására megszereztem, a közvélemény által formulázott vádat és kárhóztató ítéletet határozottan kimondottam.

De ebben engem nem vezetett, nem vezethetett a személyeskedés, harag vagy bosszu rut érzete, hisz én Biró Mihály urat e mai napig soha szememmel nem láttam, s vele az életben soha semminemű érdek-összeütközésem nem volt, én mint történetíró a szabadság vértanuinak sirjára, — a hóhér kötelének eltávolításával — a hősokeket megillető érdemkoszorút helyeztem oda; a bitófa kötelével egy elátkozott név volt egybecsatolva, melyet én attól elválasztani nem tudtam. Tehetek-e arról, ha e kötéllel e név, az én korrajzomat megelőzőleg, pellengérré jutott, s a közelkárhoztatás lett a sötét árulás méltó büntetése.

Tizenöt évig felségsértés volt dicső önvédelmi harcunkról és a nemtelen bosszúnak azt követett rémkorszakáról szólni, vagy írni. Tizenöt évig némák voltak a sirok, a melyek alatt a nemzet hősei és vértanúi porladoznak; de nekünk utódoknak meg kell értenünk e szent hamvak néma beszédét, nekünk rehabilitálnunk kell azok emlékét, kiket az önkényuralom kegyetlen vadsága átkos árulás folytán ítél el. Tehetek-e arról, ha e szent kötelmet az árulók sujtása nélkül teljesítenem nem lehet.

Midőn a törvényt és jogot a zsarnokság tiporja, a történelem tisztje, hogy azoknak bátran védelmére kelljen. Magyarország vértáztatta téerein hosszú időn át némaságra volt kárhoztatva a történelem muzsája, a censura Cerberusként örködött a felett, hogy a nemzet vérző sebeiről a fátyol le ne vonassék. Most, midőn végre egy szabadabbkor bekövetkeztevel Clio megszólalhatott, én is az igazság szent ihleletől áthatva bátor kézzel emelém fel a fátyol egyik szögletét. Tehetek-e arról, hogy ott a közvélemény által elkárhoztottnak alakját az árulás szörnyeitől környezve találtam.

En, tisztelt bíróság, nem tettem mást, mint egy a nép tudalmában élő tényt constatálva, egy eltakart bűnös jelenetet lerajzoltam s a nemzet történeti csarnokának egyik betöltetlen helyére kifüggesztem. Fájdalom, e kép, mely jeleseink vértanuságát ábrázolja, egyik szögletében az árulás bűnét is előtűnteti, de én e képet nem alkotám, Krisztus keresztje mellett ott találtam Judást; én e képet csak lemásoltam s kiszinezéséhez az élénk emlékezet és történeti hűség színeit használtam.

Az esküdtszék intézvényét az alkotmányos szabadság egyik legszebb vívmányának tekinthetjük, mely épen az írói lelkiismeret-szabadság tiszletben tartása és megvédésére alakult s épen azért az nem lehet a történeti igazság elnémitásának kényszereszköze, az nem lehet a szellem szabad röptének bilincse, s tagjai nem lehetnek a Protmanok és Weberek utódai.

Tisztelt bíróság, ma itt nem én, nem is az egyén, hanem benem a történeti igazság és az írói jogosultság van megtámadva, ma itt a bűn támadta meg az erényt, ma itt a vádló ül a vádlottak pad-

ján, ma itt a részrehajlatlan bíró van igazságszolgáltatásáért vád alá helyezve.

En sokkal nagyobb tisztelettel viseltetem ezen bíróság bölcs belátása, sokkal nagyobb bizalommal igazságszeretete és függetlenségi érzelmei iránt, hogy sem a bővebb fejtegetést szükségesnek itélném. En tudom, hogy itt szabad polgárok ítélnék a szabadság barátja felett, kik azt is megítélni képesek, hogy itt nem az én korrajzom van egyedül megtámadva, hanem egyszersmind merénylet céloztatik mindazon történetírók ellen, kik elég bátorsággal bírnak a bünt bűnnek, az árulást gázságnak mondani. Megfontolást érdemel, hogy az én elítéltetésem ellen felem rehabilitációját semmiesetre nem lesz képes eszközölni, de igen azt, hogy a közvélemény haragja még inkább reázduttassék, s igen főleg azt, hogy mind azon történetírók, kik a kényszerhallgatás után dicső önvédelmi harcunkról és az azt követett nemzetüldözésről irtak, vagy írni fogának, folytonos sajtóperek zaklatásainak legyenek kitéve, mert a bűn mindig kész az erényre támadni, ha arra felbátorítást nyer. Ily felbátorítást az igazság, a közerkölcsiség és írói jog megvédésére hivatott sajtóbíróság nem adhat.

A történelemnek fő hivatása épen az, hogy a zsarnoksággal szövethkezett erkölcsi romlottságnak titokban és sötétben végrehajtott bűneit ostorozza s a társadalmat a corruptió rothadásától és fekélyétől megmentse; a történetírónak legszentebb és legsérthetlenebb joga, sőt elutasíthatlan köteleossége is a nemzet tudalmában elő, bár formailag ritkán bizonyítható ily titkos bűnöknek ostorozása. Hisz tudjuk, hogy a zsarnokság nem szolgáltatott adatokat azok ellen, a kik az ő hatalmaskodásának és visszaélésének vak eszközei voltak; bírjuk-e a muszka behívók lajstromát máig? Nem bírjuk, de azért színről színre tudjuk, kik voltak, s ha a bíróság nem is, de elítélte őket a nemzet közvéleménye és a historia, mely átkot mond bűnös fejökre.

A történetírónak a midőn dicsőíté az erényt s megkoszoruzza a vértanuk sirthantjait, egyszersmind sújtania kell a bünt, megrónia az árulást. Ez a történelmi igazságszolgáltatás.

En jól tudom, hogy bírám a történetírási jog, függetlenség és a közerkölcsiség e magaslatain állanak s azért nyugodtan várom el az általuk kimondandó ítéletet. E pár szóba csak álláspontomat kívántam körvonalozni, s ügyem további védelmére ügyvédemet felkérni; mindazonáltal vádló beszédében oly körülmények merültek fel, melyeket épen azért, mert védöm azokkal ismeretlen, röviden tárgyalnom kell.

Főlemlítettett, sőt okmányokkal is bizonyíttatott, hogy Heydte már 1851-ben megszűnt distrikts commandans lenni s Vásárhelyről el is ment. Igaz hogy elment, de visszajött mint a Makk-féle össze-

esküvés kipuhatolására leküldött vizsgáló rendőrfőnök; ott volt, miként ezt nálunk Erdélyben százan meg százan tudják, a gr. Hallerektől elkobzott fehéregyházi kastélyban tartott elővizsgálatoknál, ott volt Vásárhelytt az elfogatásoknál, s mint a befogatók és az egész ügy vezetője, gyakran megfordult a szebeni haditörvénytársaságnál is.

Felemlitem, hogy úgy a közvélemény, mint a történelem a dolgok természetéből és az eseményekből combinációkat szokott levonni; Biró Mihály a szervezet élén álló Török tanár levele s más, itt előadott bizonyítványok szerint is főnöki állást foglalt el; tehát a kivégzettekkel egy minőségben volt; honnan van mégis, hogy akkor, a midőn kis deákocskák is — kik az összeesküvésnek csak egyszerűen tudói voltak — 5—15 évre íteltettek el, Biró Mihály ur pár havi kedvezményes bebörtönzés után szabadon bocsátott. Vádló 4—5 tanut hozatott fel, kik inkább mellettem, mint ellenem bizonyítottak, én nem hoztam tanukat tisztán pénzügyi tekintetekből, mert ügyem nyomatékos támogatására legalább is 50—100 tanut kellett volna felkérnem, s nem akartam, bármelyik fél legyen is a vesztes, 8—10,000 forint kiadással terhelni. De én nem indultam meg könnyelműen, én annak érzetével bírtam, hogy midőn valakire kárhozható ítéletet mondok, annak alappal kell bírni. Én 50 tanut kérdeztem meg, kik egyértelműleg nyilatkoztak, s így állításom nem légből kapott. Nagyon fontos bizonyítványaim vannak, melyek nem vétettek fel, pedig azok a munkámban felhozott részleteket igazolták volna. Megengedem, hogy a részletekben — melyekre vádló ügyvéde oly nagy súlyt fektet — és az egyes combinációkban tévedhettem, mert a sötétben bujkálót és ott végrehajtott dolgokat bajos követni, de a lényegesekben aligha tévedtem.

Vannak bizonyítványok, melyek azt igyekeznek kimutatni, hogy vádló 1848/9-ben szép szerepet játszott; de hisz ezt én sem tagadtam, valamint azt sem, hogy forradalom után be volt zárva, csak azt irtam, hogy rövid időre, mert rövid időnek mondható egy év akkor, a midőn leginkább 20 évre és bitófára szóltak az ítéletek.

Vádlónak itt kihallgatott tanui is bevallották, hogy az erdélyi közvélemény által valójában árulónak tartatik. A profosz Princz, itt ugyan tagadta, hogy arra lett volna utasítva, hogy Biró urat a szebeni börtönben kedvezményekben részesítse; nekem azonban bizonyítványaim vannak ugyanezen Princznek ezzel ellentétes korábbi nyilatkozatairól.

Az nem lehet döntő, a mi bizonyítványaim ellen főérvül hozatott fel, t. i. az, hogy azok 1870-ről vannak keltezve, mert én művem megírásakor a nyilatkozó urakat is nagyrészt kikérdeztem,

s művemet akkor tett feljegyzéseim alapján irtam meg. A szóval mondottak írásbeli bizonyításának szükségessége csak 1870-ben, Biró Önvédelmének megjelentekor merült fel.

Miért nem szólalt fel Biró 1861-ben, midőn Erdély egyik legtekintélyesebb törvényhatóságának közgyűlésén 3000 polgár mondott felette ítéletet, miért nem perelte be azokat? miért indított csak ellenem sajtópert?

Felhozattott, hogy Biró koránt sincsen megvetve, hogy házat nagyon sok vendég járja. Erdélyben ezt másként tudják s tudtomra az 1861-ki elkárhoztatás után, néhány kártyás pajtásán kívül, háza küszöbét senki át nem lépte; erről is van — el nem fogadott okmányaim közt — számos tekintélyes egyén által aláírt bizonyítványom.

Munkámban, az igaz, palotának irtam Biró lakását; meglehet, hogy tévedtem, mert csak messziről láttam, különben nálunk Erdélyben minden valamire való úrlakot palotának szoktak nevezni.

Birtokkivekkel mutattatott ki, hogy vádlónak csak 200 holdnyi birtoka van. Birtokszaporítását ugyan nem tudom, de azt, hogy nagyon tekintélyes pénzösszege van kamatozásra elhelyezve, magoktól az adósoktól tudom, s hogy az nem a 200 holdnyi kis birtokocska jövedelmének feleslegéből került ki, azt is hiszem.

Nagy Samu ellen sok minden felhozattott; tőle is van bizonyítványom arról, hogy korrajzom mindazon állításai, melyek nevével összefüggnek, érdemiig valók, de azt bemutatnom nem engedtetett meg; a Nagy Samu kisebbitésére felhozottakra csak azt viszonozom, hogy Nagy Samu most két éve országgyűlési képviselője volt Marosszéknek, most pedig a királyi ügyek igazgatója Erdélyben.

Vádló ügyvéde kofaságnak nevezte azon vallomásokat, a melyeket a kivégzettek utolsó perczeikben Birót terhelőleg tettek; valójában a vallomások, melyeket az emberek az öröklétbe való átélésekor a lelkészeknek — kik mintegy felfogják a dicsőültek lelkeit — tenni szoktak, kofaságnak nem nevezhetők. E lelkészek egyikének bizonyítványát én mutattam be, a másikat Biró, de mindkettő egyetért abban, hogy Török végperceiben is kimondotta Birót terhelő vádját, s hogy a haditörvénytárszéknel oly írományokat tettek elibe, a melyek csak Biró kezei közt voltak s más által nem juttathattak oda.

Felhozattott, hogy követjelöltségemben megbuktam, igen 2500 szavazattal; felemlítettett, hogy munkám oly népszerűtlen, miszerint egész Marosszéken csak 5 példány kelt el s azt is Biró Mihály vette meg; ebben is egy kis tévedés van, mert munkám IV-ik kötetéből 80 példány adatott el Marosszéken.

Hogy Bíró színháznál, muzeumnál részvényes, a gazdasági egyesületnek tagja, a collegiumot pártfoglalja: a közbecsülés mérvadójaul még nem lehet tekinteni, mert ezen közintézetek azt, a ki pénzt ad, bár ki legyen is, visszautasítani nem fogják, valamint a legatus sem szokta az ajándékpénz elfogadását megtagadni.

De felhagyok a czáfolatok továbbfűzésével, ügyvédemet kérve fel ügyem további védelmére.

F u n t á k Sándor. (Vádlott ügyvéde.) Tisztelt bíróság! Felperes ur konok panaszával a közel multnak egyik igen szomorú jelenségét eleveníté fel, egy oly szomorú jelenséget, melyre mint a multnak más számos fájó emlékeire, az engesztelékeny nemzet a feledés fátyolát vetette. Konoknak nevezem felperes panaszát azért, mert nem első ténye ez, melylyel a maga részére elégtételt kívánt szerezni azon vád ellenében, hogy a 1851-ki évi összeesküvésben való részvét miatt kivégzett hazafiakat ő árulta legyen el. Nem első ténye ez a vádlott urnak, mert hiszen a póstaréti katastrofa után évek multak el, s első időben általánosan suttozták a vádló ur árulását, de ő ez ellen semmit sem tőn, csak 1861-ben május havában szólalt először fel, kijelentvén hogy tudomására jöttek oly hírek, melyek becsületét bántják, minthogy őt a kérdéses összeesküvés elárulásával vádolják, minélfogva kénytelennek érezte magát egy nyilatkozat közzé bocsátására, melyben magának elégtételt követelve, egyszersmind felszólított mindenkit, hogy ki e részben ellene vádat hozhat fel, azt előterjessze.

Erdélyország Uraim! e nyilatkozatra azzal felelt, hogy talán egy hóval később az az juniushban, midőn a többször érintett Maros-zék közgyűlése összejött, a vádlottat zajos rosszalással fogadta, és a legkitünőbb férfiak kijelentették, hogy vele nem szolgálnak; az, hogy ez a választás utján akkor betöltendő állomásra vagy a bizottsági tagságra vonatkozott-e, az mindegy, de tény az, hogy a gyűlés rosztalát kimondta, s őt erkölcsi halottnak nyilvánítá.

Ísmét évek multak el, s megjelent a krónika, mely a mai tárgyalás botrány kövé, illetőleg tárgyát képezi. E krónikára vádló ismét f lszólalt, önvédelmét adván elő, felszólítván mindenkit, hogy a ki reá vádat tud a postaréti katastrofát illetőleg, terjessze azt elő. E nyilatkozat folytán uraim, több derék, szeplőtlen jellemű ember a „Magyar Polgárban“ egy külön rovatot nyitva, — több terjedelmes cikkben, miket felolvastatni volt szerencsém, felsorolták mind azon gyanuokokat, fontos körülményeket és tanuvallomásokat, melyek ellene szólnak, és nyiltan kimondják: ezen okoknál fogva mi téged árulónak tartunk, ezen okokoknál fogva téged társaságunkból kizárunk, ezen okokból téged közhivatalba be nem fogadunk, mint ez az 1861. évben az illető közgyűlési jegyzőkönyvben ki is mondatott.

A kérdés tehát főleg a körül forog valjon vádlott Orbán Balásnak mint történetírónak voltak e elegendő adatai arra, hogy nyilvánítsa azon véleményét, mely e tekintetben már évek óta Erdélyben uralkodott, voltak e elegendő adatai, melyek annak kimondására feljogosíthaták, hogy az uralkodó közvélemény az összeesküvés elárulójának Biró Mihályt tartja?

A vádló ur ügyvéde számon kérte a vádlottat az iránt, hogy mily adatokra alapítja azon állítását, hogy a vádló ur árulta el az összeesküvést? mire a vádlott ur az imént felelt is, és hivatkozott azon adatokra; miért én részemről, csak két három oly adatot kívánok még felemlíteni, melyekre a t. esküdt urak egész határozottsággal és teljesen nyugott lelkiismerettel alapíthatják abbeli ítéletüket, valljon a vádlott fel volt e mint becsületes hazafi és mint történetíró jogosítva, kimondani azon ítéletet, mely akkor Erdélyt egyik szélétől a másikig végig futotta, és mely most is uralkodik.

En tehát mint mondám, csak egy két adatra hivatkozom, és pedig első sorban Török János utolsó levelére. Török János egyike azon martiroknak, kik a postaréten kivégeztettek. Egy, utolsó pillanataiban nevéhez irt levélben, a világtól és kedveseitől elbucsván, azt mondja: „az én halálom, az én bitófán leendő kivégeztésem oka egyedül Biró Mihály“; a körülményekre nézve melyeknél fogva ezt hiszi, és pedig biztosan hiszi, felemlítettik a levélben, hogy Biró Mihály, bár ő mint ugyanazon összeesküvés egyik főrésese volt feljelentve, halálra nem ítéltetett, s hogy oly iromány melyet ő Birónak adott, s melyről kivüle senkinek sem volt tudomása, a politia kezébe került. Azon embernek tévedni lehetetlen, ki életének utolsó komoly pillanatában tesz arról tanuságot, hogy azon okmányt azon verseket, melyeket senki másnak nem adt, mint egyedül a vádló urnak, ott találta a rögtön ítélő bíróság asztalán, minek alapján azután reá a halálos ítélet ki is mondatott. Ez oly szigorú logikája a tényeknek, hogy ennél meggyőzőbb vélemény az ember kebelében semmiféle okoskodás sem képes felidézni.

A második adat, melyre becses figyelmeket ujabban és különösen felhívni óhajtom, Kovács Áron reform. lelkész nyilatkozata. Ez volt kirendelve a Postaréten kivégzett három egyénhez; ki is lelkészi tisztében kötelességszerűleg eljárva, tiszta lelkű nyilatkozatot tesz, melyben mindenek előtt előrebocsátja: hogy Isten és ember előtt mindenkor kész esküvel bizonyítani, hogy az a mit mond tökéletesen igaz, és hogy azt azoktól hallotta, kiket a vérpadra kísért. És uraim! e nyilatkozatból is kitünik, hogy azon szerencsétlenek, kik utolsó lelki vigaszára mint pap ki volt rendelve, egyhangulag Biró Mihályt mondták: árulójuknak. Ez tehát min-

denesetre oly tekintélyes adat, mely a legszigorubban fürkésző történetírót is méltán azon meggyőződésre viszi, hogy legalább is jogosan cselekszik, midőn az ily adatot felhasználja, és a jelen kornak egyrésztől intő, más részről lelkesítő példa gyanánt feltárja.

Uraim! Ezen kivégzett szerencsétlenek utolsó perceikben, midőn életükkel számot vetve, mindenkinek megbocsátottak, tervük sikertelenségét egyetlen embernek tulajdonították, és ez árulójuk volt!

Midőn ily adatokat talál fel a történetíró, és ezekre hivatkozva, az eredeti adatokat mutatja fel, akkor nincs bíró — legyen az tudományos akadémia, legyen az esküdtszék, vagy az absolutismus bírósága — mely ki ne mondaná: hogy igenis, ily adatokra jogosítva volt a történetíró határozott váddal fellépni, és azért bünyösnek nem tartható, mert meg volt a bona fides, és nem légből kapott körülményekből, nem vague combinatiókból merítette véleményét; hanem merítette kimult emberek utolsó nyilatkozataiból, melyeket azok özvegyei gyermekei és tisztelői értékes ereklyeként mutatnak fel, és melyek hitele előtt leborul az özvegy, a gyermek, a család minden tagja, sőt maga az ország is melyben az összeesküvés történt, és melynek keblében a szerencsétlen kivégzettek hamvai porladnak.

Több bizonyítványra hivatkozhatnám esküdt urak! De minek hivatkozzam többre? Itt van például Kenderessyné bizonyítványa, melyben élénk részletezéssel nyilatkoztatja, hogy midőn Bíró urnak szemébe mondta, hogy ő az áruló, összetett kezekkel kérte, hogy ne mondja ezt. Ezen adat is a történetíró kezébe jutott, és azt hiszem, ha ezek alapján azt mondja, hogy az, kit ezek mint árulónak mondanak, t. i. Bíró Mihály áruló, ezzel nem rágalmaz a történetíró, nem lehet mondani, hogy másnak becsületét szét akarta volna tépni, nem lehet őt sem roszakarattal sem azzal vádolni, hogy állításának alapja nincs. Nem lehet ezt mondani főleg, ha meggondoljuk, a mint itt már constatáltatott is, hogy a vádló és vádlott közt semmi ismeretség sincs, hogy egyik a másiktól semmit sem várhatott, sőt hogy a vádló még több előnyt várhatott volna, ha ezen adatokat eltitkolja.

De nagyon ki lévén fásasztva a tisztelt esküdt urak figyelme, azt hiszem, nem szabad figyelmökkel továbbra visszaélni, s midőn csak még némely dolgokat akarok felemlíteni, tisztelettel kérem, ne tulajdonítsák ezt annak, mindha nem lennék képes sokkal többet is felhozni védenczem védelmére, hanem hogy csak azért foglalom röviden össze előadásomat, hogy türelmökkel vissza ne éljek más részről azonban a tisztelt esküdt urak megnyugtatására s bírói lelkületük lehető istápolására szolgáltatassak még némi adatott.

A vádló ur védője oly körülmények taglalásába bocsátkozott,

melyek czáfolatába ha bocsátkoznám magam is, ez legalább is még egyszer annyi időbe kerülne, mint a mennyibe került a vádbeszéd előterjesztése, mely fájdalom azon időt is kimerítette már, melyet én magam a védbeszédre igénybe vehetni reméltem. Én tehát a tisztelt esküd: urak figyelmét a vádló védője ékes előterjesztésének néhány szavára hívom fel. Igaza van midőn azt állithatja, hogy a főpontra nézve nem csalódott, bár a részletekre nézve meg lehet, hogy tévedésbe vitetett. Itt azonban tisztelt esküd: urak csak az a kérdés: vajjon fel volt vádlott jogositva azon vélemény kimondására, hogy Biró Mihály urat árulónak tartják, és hogy ő is annak tartja? A többi például, hogy mennyiben érintkezett vagy nem érintkezett vele Heydte, Tapferner stb. ezek csak mellék körülmények, melyek czáfolatába annál kevésbbé bocsátkozom, miután ezen részletek vizsgálata nem is a sajtóbiróság elé tartozik, hanem legfőlebb kriminális eljárás tárgyát képezhetné.

Az tehát a kérdés tisztelt esküd: urak, s ezt magam vetem fel magamnak, vajjon helyesen cselekedett-e a vádló ur, midőn ezen ügyet a magyar sajtóbiróság elé hozta? Én azt hiszem uraim, hogy nem helyesen cselekedett, nem pedig azért, mert valahányszor Erdélyben keresett elégtételt, azt soha meg nem kapta. Midőn ugyan is először felszólt, Erdély azzal felelt, hogy kizárattott a bizottságból, midőn pedig másodsor nyilatkozott önvédelme ismét felzudította ellene az egész irodalmat, mert ez ügyet ismerte majdnem minden ember, s oly adatokat szolgáltatott, melyekből ő elégtételt csakugyan nem merithetett.

Mit tön tehát vádló ur? Az elégtételt, melyet Erdélyben hiába keresett, Magyarországbán, önöktől akarja megszerezni uraim, kik — s ezzel távol sem sérthetek senkit — a körülményeket nem ismerhetik. Magyarországba jött mondom, hogy Erdély közvéleményét önök által meghazudtoltassa, és azon elégtételt nyerhesse ezen országban, melyet meg lehet, hogy soha, de ezután semmiesetre sem fog kieszközölni. Mert bármi legyen is eredménye a mai bíraskodásnak, a kitüzött czélt nem fogja elérni; s itéljék önök a vádlottat el vagy nem, nem fogja ez azon árvák és özvegyek jajkiáltásait elnémíthatni, nem fogja azon gyanut megszüntetni mely ellene oly hangosan nyilatkozott, sem a sajtó biróság sem bármily más bíróság ítélete. Ez már a történelem ügye, s e történelmet csak ellentörténelemmel lehet megczáfolni vagy helyre igazítani. Míg ezen ellentörténelemnek publikumot nem szerez, addig őt rehabilitálni nem fogja a világnak egy bírósága sem. S mivel ezen meggyőződésben vagyok, s mivel nem akarom, hogy Erdélyben azt mondhassák, hogy a testvérhaza az erdélyi közvélemény ellenére, mely jogszerű alapon nyugszik, oly tárgyban hozott ítéletet, melyet nem ismer, mivel nem akarom, hogy újabban is feljajduljanak azon árvák és öz-

vegyek, kiknek keserves panassza most is vádló ellen fordul, mivel végre nem akarom, hogy ezen esküdtszék azon, a sirban nyugvó martirokat is meghazudolja, kik e bizonyítványokat kiadták: Azon alázatos kérelemmel járulok az esküdt urakhoz vegyék lelkükre e kérdést, én nem mondom, hogy azon véleménynek adjanak kifejezés ítéletökben, melyet az ellenfél ügyvédje felhozott, hogy t. i. ez által kifogják mondani vajjon áruló Biró ur vagy nem, hanem kérem adjanak ítéletök által azon véleménynek kifejezést, valjon a vádlott Orbán Balázs a felhozott adatok alapján fel volt e jogosítva oly véleményt adni, mely Erdély közvéleményén, mely Erdély minden emberének jogszerűen istápoltt véleményén nyugszik?

Volt-e joga ezen véleményt kimondani vagy nem ez a kérdés, melynek elítélésére a tisztelt esküdt urakat kérem, ezzel bevezetvén beszédemet is.

Füzesséry Géza (Vádló ügyvéde) T. Esküdt urak! Biró Mihály ur nevében kijelentem, hogy én az esküdtek ítéletével teljesen megleszek elégedve, és azt a nemzet nevében tolmácsolt közvéleménynek fogom tekinteni.

Ami azon szemrehányást illeti, hogy Biró ezen ügyét elvonta Erdély határaitól, s eljött ide Magyarországba mint egy idegen országba, hogy itt a kedélyeket fölingerelje és leszavaztassa a kis Erdély közvéleményét a magyarországi esküdtek által kimondott közvéleménnyel, ez uraim nem áll. A törvény előtt mindnyájan tartozunk megújolni. Ezen per illetékes bírója a pesti esküdtszék, ennél fogva Biró Mihálynak nem volt módja, nem volt alkalmá más hova fordulni. Hogy e per Biró Mihályra nézve saját kis hazáján belül sokkal kedvesebb lett volna, azt a t. esküdt urak könnyen beláthatják. Ezt indokolásul arra nézve, hogy a tisztelt esküdt urak ez ügyben illetékesek.

A védelem ellenében bátor vagyok megjegyezni, hogy én azon kérdést, valjon a történésznek joga volt-e a kezéinél lévő adatok alapján kimondani mindazt amit kimondott, elfogadom alapul a tisztelt esküdt urak ítéletére. Gondolják meg ezen alapot, és gondolják meg, hogy mind arra mit a történész mondott, alapul vette Török János levelét, és én épen Török János levelével minden tanunak valamását meg akarom czáfolni, s meg is czáfolom. Török János levelében nincs kifejezve más mint az hogy: gyanum van, hogy Biró volt áruló, mert egy eredeti levél kézrekerült.

De mi kö nyebb ennél? hisz elég erre, hogy az ő házat megmotozzák, és akkor Horváth János is áruló, mert az ő lakásán is találtak eredeti leveleket, a mely alapján másokat kivégeztek. Hiszen az, hogy valakinél leveleket találnak, nem lehet ok arra, hogy azt árulónak bélyegezzék. Én a t. esküdt urakhoz azon kérést intéz-

tem, hogy ne ítéljenek egy elkeseredett ember gyanuja után, hanem ítéljenek az előttük levő adatokból, ítéljenek uraim, vajjon a kifejezett gyanu indokolt-e vagy nem?

Én tul teszem magamat, a többiekén, hanem elmondtam a t. esküdt urak előtt nézetemet. Én ugy gondolom, hogy ennek pszichologiai oka van. Minden magasztos dolognak meg van a maga elragadó jelleme! Én a valóságban annál magasztosabbat nem képzelhetek, mintha valaki meggyőződéseért, hiteért, hazájáért életét kész áldozni. Ily magasztos jelenet az, mely a Postaréten elhantolt vértanuk iránt mindnyájunkat lelkesit, de mint minden lelki eszmének meg van ellentéte az életben, ugy ennek is, mely ellentéthez legközelebb áll az árulás, és mert rendszerint, ugy szokott történni, hogy az összeesküvőknek árulója is akad, vagy ha nem akad, terem magának a képzelet, mert magában nem bírja képzelni épernt ugy mint a legmagasztosabb fogalom a hit, megteremti az ellentétet a babonában, mely azt szüli, hogy már a hit alkotójánál, a mesternél, a Jézus Krisztusnál is ugy képzelet az ördögöt, a ki őt a hegyek tetére viszi, csábitja, s előteremti a boszorkányt, mint a tapasztalat, bizonyítja, művelt embernél is akad akár 50, kik megesküsznek az élő istenre, hogy ők látták, midőn az illetők a pementén, pizskafán seprün lovagoltak.

Egy néhány menyecske saját férjét nyergelte meg, s ugy röpült a szent Gellért hegyre, s erre készek megesküdni; holott tudhatják, hogy boszorkányok csakugyan nem léteznek. Azért uraim a valóság, megismerésére dolog méhébe kell hatolni.

Nagy különbség van a költészet és a történelem között. Mily szépen volt az kigondolva, hogy a boszorkánysereg a szent Gellért hegyre repül, és mikor még gáz nem volt, egy nagyszerű gyémánttal világított magának, és a kakas kukorikolására szétröpültek, — holott midőn a nap sugarak oda sütöttek, a tapasztalat azt mutatta, hogy azon nagyszerű gyémánt nem volt egyéb mint korhadt fa. Igy a jelen esetben is; mily szépen volt kigondolva messziről látva, hogy mily nagyszerű kastélya van Biró Mihálynak és mily pompás műkertje, szinte kedvet érez az ember benne sétálni. A valóságban nem egyéb az, mint nagy apjától örökölt faház és egy posványos hegyoldal.

És lehet-e gondolni kémet sötét éjjel bőköpönyeg nélkül? De a valóságban Biró ott sem volt, mert Heidte sem volt ott, mint ezt a tanuk és felolvasott bizonyítványok igazolják.

Igen szépen volt kigondolva, mint a vádlott előadja, mily kényelmes kocsin ment a feladó Szebenbe, a valóság pedig mutatja. Miként hiteles okiratokkal igazolva van — hogy ő ugyanakkor lakására internálva, policiális felügyelet alatt volt. — Mily

szépen volt kigondolva! a mi mondatik hogy 49-ben Heide Birót azonnal szabadon bocsátotta. Mondja ugyan vádlott ur, hogy oly időben, mint 48—49. hetek, hónapok napoknak tetszenek; és valóban az tűnik ki, hogy Biró egy évig volt bezárva.

Azután a költészetben mily jól veszi ki magát, hogy mily dus jutalmat kapott mindezekért az áruló; szinte rosszul esik az embernek elgondolni, hogy az ily rettenetes pénzszerzés ellenében a gonosz indulatu ember kedvet kap az árulásra, — valóságban pedig, katonai executióval kellett rajta 1000 ftot megvenni, és ezt sem volt képes egyszerre lefizetni, hanem rátáknak, és utoljára is Szegedi Sámuel fizette ki az utolsó részt. Ily körülmények közt nem lehet mondani, hogy ez jogosult történet, mert ennek tényekből, hiteles okiratokból kell összeállítva lenni.

Az nem lehet jogosult történetírás, mely egy élő, köztünk levő emberre akár 50 ember nyilatkozata alapján is, kiknek nyilatkozata egyenként megczáfoltatott, és melyek a józan ész előtt meg nem állhatnak, csupán azért, mert czimborák akadtak, kik ugynevezett közvéleményt alkottak a maguk körében, azon egyénre a hazarülés vádját süti.

Egyebeket nem tartok szükségesnek felhozni; csak még azt, hogy vádlott ur érezte argumentálásom súlyát, és annak élét azzal akarta elvenni, hogy én a megholtak nyilatkozatát kofáskodásnak neveztem, nem uraim, ezt nem tettem. Török János nevééről mindig a legnagyobb tisztelettel emlékeztem, és bizonyítékul kívántam felhozni levelét; ebben lehetett tehát tévedés; kofáskodásnak neveztem azt, mit egy nő oly szép ötletül valótlanul mondott el.

Kérem a t. esküdt urakat, méltóztassanak magukat a vádló helyzetébe képzelni, és elgondolni, hogy ily vádak sulya alatt, valjon nem keresnék-e az egyedüli igazságszolgáltatást, melyet a törvény ad, és valjon ily iróban elismerhetni-e a történetírót, ily historia, ily nyelvezet, ily modor mellett, melynek minden tétele valótlannak bizonyult? A közvélemény nem alkothatja a történetet, s a történetész köteles megítélni a közvéleményt, de megítéli a józan ész s ilykép kérдем: valjon oly adatok-e ezek, melyek alapján történetet írhatni. Mert ha történetet a mai ugynevezett közvélemény szerint írának critica nélkül, akkor nem oly munka lenne, melyről Cicero mondta: *testis temporum, lux veritatis magistra vitae?* — a kofáskodás ellen, olvassák el a vád alatti czikket, gondolják meg, hogy ennek egy tétele sem áll, és hogy Biró Mihály ellenében csak is egy gyanu van, a többi pedig csupa piszkolódás, miért kérem, mondják ki vádlottra a vétkeket.

Biró Mihály. (Vádló.) Én uraim távol vidékről jöttem, levert, felizgatott kedélyvel. Én hallottam vádlott ur részéről czifra

stylust, virágokkal behintve. Én ahhoz nem tudok, én szegény szántóvető, a világtól elmaradt ember vagyok. Ügyvédemre bízom védelmemet, de mindemellett vádlott ur által hallottam oly állításokat felhozni, melyeket teljességgel nem hallgathatok el.

Vádlott Orbán Balás ur azt mondta, hogy én a rólam való közvéleményt elhallgattam, és soha sem szólaltam fel az ellen, hanem csak most állok elő 15 év múlva. — Uraim, bátor vagyok felemlíteni hogy mihelyt 61-ben meghallottam a rólam való gaz rágalmakat, azonnal nyilatkoztam, én azonnal felhívtam mindazokat valakiknek ellenem adataik vannak, szólaljanak fel; én kész vagyok akár az irodalmi, akár társadalmi téren vagy akármi más kinevezendő bírárság előtt védeni magamat. De akkor mindenki hallgatott, csak mint a rossz szellemek úgy susogtak. Nem volt a ki ellenem felszóljalon, hanem később, midőn vádlott ur külföldről hazajött, akkor az ellenem addig dugdosott gyilkot kezébe adták, hogy gyilkoljon meg. Hiszen minden embernek vannak ellenségei, és ha csak egy pár is, a ki vetélkedésből, vagy szereplési viszketegből vagy boszúból ellensége. Ki nem kapna 8 tanut, mint a menyivel előállott Orbán Balázs? Én, kérem, felolvastattam egyik tanujának jellemére nézve adatokat, a ki nőt rontott össze, a ki a józsefstadi foglyok számára több száz, több ezer forintot összeggyűjtött, és abból soha egy fillért oda nem adott. Ilyen Orbán tanuja. Különben bátor vagyok felolvasni a krónikát, hogy Kenderessy Elekét Török tanár szállásán megtalált iratok folytán fogták el, nem az én feladásomra.

Füzesséry védő ügyvéd olvassa.

157 lap, Török tanár szállásán felfedezett irományokból nyert adatok folytán új és számos elfogatás történt, ezek között Kenderessy Boer Emma stb. — Én tehát 1861-ben felszóltam, és nem mondhatja senki, hogy én hallgattam.

F u n t á k S á n d o r (közbe szól.) Azt nem is mondtuk

Amit árulásból eredt meggazdagulásomra nézve b. Orbán Balás ur mond, arra nézve kijelentem, hogy én b. Orbán Balást jó hazafinak tartom, és ha ő kimutatni képes, hogy én azon felül, a mi szüleimről reám maradt, egy pár szemmel többet bírok, akkor az egész az ő rendelkezésére áll, és tegye ő le azt a haza oltárára.

Azt mondja, hogy sok pénzem van, adósaimtól hallotta, hogy rettenetes sok a pénzem. Ha Orbán Balás ur 900 ft követelésemenél többet képes kimutatni, akkor az rendelkezésére áll. Hiszen most uti költségeimre is kölcsön kellett pénzt kérnem. Itt van Szathmáry Mihály, kitől 400 ftot, Sipos Lajos, kitől 200 ftot kértem; még most is zsebemben van. Ez talán csak nem gazdagulás. Tehát a mi összes vagyonom van, azt, ha egyebem nem lett volna, mint a mivel a világra jöttem, és nem volna más, mint a két kezem, — akkor is megbirtam volna szerezni annyit, mint menyivel bírok; ahhoz

nem kell gazdagulás, hogy annyit szerezzek. — Azt állítja tovább vádlott ur, hogy pénzemet senkisé megfogadja el, erre azt hiszem nem kell semmi czáfolatot felhoznom, mert hiszen a muzeum alapító tagja vagyok, a színház társulatnak szintén, a gazdasági egyesület és a collegium részére adakoztam, sőt a mennyi szent czél van, csaknem valamennyire; azt tehát nem lehet mondani, hogy az én pénzem mint árulóét, mint piszkos vérpénzt, vérbért, nem fogadták el. Megczáfolják azt azon adatok.

Felhozta továbbá azon híres, nevezetes, 61-ben ellenem intézett demonstratiót, a mit Maroszákeán bizonyos megmámorosított népsöpredék ellenem elkövetett. Az, hogy én szavazatot kaptam a pénztárnokságra, eléggé mutatja azt, hogy én oly megvetett ember nem voltam. Hogy tetszett Rhédey Sándornak, néhány gyerkőcöt, megmámorosított söpredéket ellenem izgatni, hogy kiáltsák, hogy az én nevémet huzzák ki, nem az övét. Ha ezt így folytatjuk, akkor alig marad meg tisztán 10 ember Magyarországon azok közül, kik 48-ban szerepeltek.

Azt mondja az ügyvéd ur, hogy én jutalmat tettem volna arra nézve, ha valaki ellenem bizonyítékot felhoz, és annak folytán igen sokan nyilatkoztak is ellenem. Én nem tettem jutalmat, csak azt állítottam, hogy én azt nem tettem, hogy velem senkit sem szembesítettek.

Orbán Balázs ur azt állítja, hogy mindazon terhesen vádlott foglyokkal több ízben szembesítettek engem, és szentükbe mondtam a vádat; én hivatkoztam minden fogolyra, és azt mondtam, ha találhatik oly fogoly, vagy fogolytársam, kit velem szembesítettek, tessék nyilatkozni hirlapban vagy akárhól, én magam viselem a költséget, kérdelem nyilatkozott-e valaki, hogy velem szembesítettek; sőt legnagyobb ellenségeim Boer Nina, Albert János, Berecky László sat. nyiltan mondták, hogy én velük szembesítve nem voltam.

Itt van a terhes vád, melyre a legnagyobb súly fektették, hogy nekem Kenderessyné iratot adott, melyet Török Jánostól elvittem, de ő azután visszaadta, mert nem tudta elolvasni, és én azután a vizsgáló bíróság: ak adtam volna át. Ez nem úgy van; igaz, Török János tanár küldött tőlem irományt Kenderessynéhez, de mivel az titkos kulccsal volt írva, sem Kenderessyné sem én nem tudtuk elolvasni, és így ő visszaadta, hogy adjam át Töröknek. Hogy nem az én vádam alapján fogták el Kenderessynét, az abból is kitűnik, hogy én az irományt Töröknek visszaadtam, mint ezt maga a krónika is mondja.

Azt mondja továbbá a történész ur, hogy én tán a kikerülendő igazságos büntetés elül, az igazságos törvénytudó Erdélyből ide jöttem, hogy itt civis urak itéljenek felettem; mert felteszik, hogy

ezen urak nem tudnak a törvény alapján itélni. En kérem, azt, amit a törvény mond, követni kell mind a fél- mind az alperesnek; a törv. pedig azt mondja, hogy ott hol a bün elkövetetik, ott kell a pert elintézni. Azért voltam bátor ide jönni, egészségem összerontásával, kölcsön vett pénzzel, mit bizony nem tettem volna, ha ott-hon elintézhettem volna.

F u n t á k Sándor. (Vádlót ügyvéde) Csak néhány szót az utolsó beszédekre.

Vádló ur ügyvédje is felhozta, de felhozta vádló ur is, hogy talán kedvesebb dolog lett volna vádlóra nézve: Erdélyben intézni el a perét, de itt kellett annak lefolyni mert a vétség itt Pesten történt, mi ha Erdélyben elnitézhetett volna, minden esetre sok kiadástól kimélhette volna magát. Én bocsánatot kérek, félre méltóztattak érteni, én nem ezen iratra nézve mondtam azt; mert erre nézve tökéletesen áll az, hogy itt kellett a pert elintézni, de én a korább megjelentekre értem, t. i. a „Magyar Polgár“-ban megjelent cikkeket. Füzesséry és Biró (közbeszólnak.) Az későbbi.

De kérem a Honvédmeház könyvében is igen súlyos következtetések vannak ezen ügyre, és azt hiszem, hogy erdélyi embernek, ha Erdélyben akarja ez ügyet elintézni, lett volna alapja azt ott megtenni. Csak oly értelmezést akarom tulajdonképen azon megjegyzésemnek, hogy vádló urnak viszonyait sokkal jobban ismerik Erdélyben, de nem azt, hogy itt civisek által ítéltesse el az ügyet.

Mi azon sokat emlegetett kisebb részleteket illeti, ezekre röviden mind kartársamnak, mind vádló urnak azt kívánom megjegyezni, hogy midőn Magyarországon történetet írnak, ez köztudomásilag sohasem száraz mint Tacitusé, ámbár Tacitusé sokkal szebb hanem az mindig a szabadság, honfiuság érzetének felmagasztalása; és így volt az ezen történetben is, hogy a midőn szépen felcizfrázta, azt tulajdonképen excerbálta itt a dolog lényegét, nem ferdítette el és ebben áll az, mit a védelem érdekében leginkább hangsúlyozhatók, hogy vádlott tökéletesen jogosan adta elő azon közleményt, a melyet Erdély közvéleménye szentesített, és így bünt nem követett el. A midőn tehát ő vádló ur által megtámadtatik, meg van benne támadva a történetírás joga és Erdély élő közvéleménye. Ez, azt hiszem nem igazságos, és s mmiesetre nem oly igazság, a melyet vádló ur magának követelhet.

Elnök: kívánnak-e az esküdt urak valami fölvilágosítást?

Giczey Samu esküdt: Előbb kívántam kérdést tenni, de a későbbi előadásokban megnyertem a fölvilágosítást.

Elnök: Ezzel a vitázatot berekesztem, és szemben a vád és

védelem igen hosszas és tüzetes előterjesztésével, csak igen röviden fogom összegezni a vád és védelem főbb mozzanatait, oly czélból, hogy azokat egyszerű alkatrészeikre visszavezesse.

A t. esküdt urak hallották, hogy a vád alapját az előttünk felolvasott, és a vádlelben ismételve recapitulált Maros-Vásárhely sz. kir. város leírásának egy fejezete, és ezen fejezetnek a vádlelben tüzetesen kijelölt tételei képezik.

Magánvádoló Bíró Mihály ur ezen, a vádlelben kijelölt tételekben magát becsületében sértve érezvén, ezen tételeket az 1848: XVIII. t. cz. 12. §-ban minősített sajtóvétségeknek, (olvassa az idézett §-t.)

Annak bizonyítására, miszerint a vádlelben tüzetesen kijelölt tételek valósággal sajtóvétséget, és pedig az idézett §-ban minősített sajtóvétséget képeznek, magán vádoló hivatkozik az incriminált füzet 23-ik fejezetének ily czimű czikke. „A Postaréten elhantolt vértanuk emléke“ incriminált tételeire, melyekben állítása szerint Bíró Mihály személye oly színben van feltüntetve, mintha Bíró Mihály 1851-ben Erdélyben több polgártársait egy politikai összeesküvésben részvétellel maga is buzdította volna, és mint ki azután ez összeesküvés részeseit a katonai haditörvényszéknek feljelentette volna, mint ki ezen feljelentése által számos polgártársak elfogatását eszközölte volna, mint ki az elfogottak ellen eszközölt vizsgálat folyamán a kém szerepet játszotta, adatokat és segédkezet szolgáltatván, sőt e czélból magát szinteg el is fogatván, a vádlottak mellé elzáratta magát, és részint kémkedései, részint feladása folytán több polgártársainak halálra és börtönre elítéltetésének okozója, mint a ki kémkedései és feladásaért gazdag jutalmat fogadott el, és annak jövedelmét most is élvezi, és ennek folytán Erdélyben most is erkölcsi halottnak tekintetik, és jelen közmegvetés és gyűlölet tárgyát képezi.

Ezek összevonva azon kriteriumok, melyeket magánvádoló vádlelben az incriminált tételekből levon, és melyekben a sajtóvétségi rágalalmazás objectiv tényálladékát bebizonyítottának hiszi és állítja.

Érveléseiben kifejti magánvádoló azt, hogy egy magán becsületnek ilyen irányban és ily fokú rágalalmazása még az esetben is büntetendő cselekvényt képeznének az 1848-iki 18. t. cz. 12. §. szerint, ha azon állítások valók lennének. Ő azonban ezen sértő állításokat valótlannak mondván, ezen körülményt, mint súlyosbító körülményt tünteti elő.

Vádolja pedig ez incriminált nyomtatvány által elkövetett sajtóvétség szerzőjeül a vádlottak padján ülő b. Orbán Balást, a „Szekelyföld leírásának“ szerkesztőjét, mint ki ugy a vizsgálat, mint a vitázat folyamán azt, hogy a kérdéses közleményt írta,

és annak kinyomatását eszközölte, elismerte, s így elismerte, miszerint azért a törvényszerű felelősséggel tartozik.

Vádló igen terjedelmes előterjesztésben azon térre lépett miszerint a kérdéses közleményeket valótlanoknak állította. Ez irányban részint nagy számu bizonyítványai lettek felolvasva, részint pedig hivatkozott a tanuvallomásokra. Esküdt uraknak eleven emlékezetükben lesznek mind azon bizonyítványok tartalma, mind a tanuvallomások.

Vádlott ur végelőterjesztésében beismeri azt, miszerint a kérdéses közleményt írta, annak kinyomatását és így nyilvánosságra jutását eszközölte. Azonban határozottan kétségbe vonja azt, hogy annak kinyomatása és közlése által a sajtó törvény 12. szakasza ellen vétni szándékozott volna.

Kétségbe vonja a rossz szándékot, a rágalmozási szándékot, sőt ellenkezőleg azon álláspontra helyezi magát, a melyen mint történetíró a közlemény egész tartalmát védelmezni akarja.

Állítja t. i. vádlott ur, miszerint az egész közleményt összegyűjtött adatok nyomán, mint történet-buvár állította össze és adta nyomatás alá, és e tekintetben a vizsgálat folyamán a 48. t. cz. 18 fejezetének 14. szakaszára hivatkozott, mely következőleg szól. (Olvassa az idézett törvényt.)

Ezen szakaszra különösen hivatkozott a kihallgatás alkalmával a vizsgálat folyamán a vádlott ur, tekintettel azon bizottsági ülés határozatára, melyben a magán vádló Biró Mihály ur erkölcsi halottnak nyilvánított.

Fősulyt fektet tehát érvelésében a védelem azon körülményre, miszerint vádlott, mint történetíró, csupán az uralkodó közvéleménynek óhajtott kifejezést adni, azon közvéleménynek, melyet állítása szerint képes volna bővebben is igazolni, de a mely bővebb igazolásnak az 1848. XVIII. t. cz. 24. és 25. §§. utjában állanak. — A mint a t. esküdt urak hallották a törvényt alkalmazó bíróság, vádlott azon kérelmének teljesítését, miszerint az incriminált cikkben foglalt sértések igazolására felhozott bizonyítékokat fololvashassa, a törvényre alapítva, megtagadta. Ezen törvényszakasz így szól. (Olvassa az idézett §-t.)

Következőleg vádlott azon bizonyítékokból, és azon közleményekből merítette még védelmét, melyek a vizsgálati iratokhoz csatoltatván, a magánvádló beleegyezése folytán is felolvaslattak. Foglaltatnak azok a „Magyar Polgár“ mintegy 8 számában.

Vádlónak még azon ellenvetését kell felemlítenem, miszerint a reproductionnak — szerinte — hűnek kell lenni, és hogy a történetésnek sincs kiváltsága a törvény korlátain túl menni, következőleg ő a vádlott, báró Orbán Balás urat, az adott körülmények közt

mint történést is felelősnek tartja, és sajtóvétség elkövetésével vádolja.

Ezek t. esküdt urak a vád és védelem főbb mozzanatai. Felteszem sőt meg vagyok győződve, hogy a t. esküdt urak eleven emlékezetében vannak mindazon adatok, melyek itt a tárgyalás folyamán előterjesztettek, a nagyszámu bizonyítványok és a tanuk körülményes vallomásai. A ténykérdések tehát oly bőven és világosan vannak megvitatva és kifejtve, hogy a t. esküdt urak az ügy felett ítélhetnek, és mert ezen ítéletöknek szabadnak, függetlennek kell lenni, és tisztán belső meggyőződésen kell alapítva lenni, tartózkodnom kell és tartózkodni fogok, azon érvek fölött, melyek ugy a vád, mint a védelem részéről itt előadattak, birói és jogi véleményemet önök előtt kijelenteni. Feladatomban csupán azon egyre szorítom még, hogy a t. esküdt urak előtt formulázzam azon végkérdéseket, melyek eldöntésére nézve önök határozatát a törvény nevében kívánom.

Ezen kérdések száma, a tényállásnak különben egyszerű voltánál fogva csupán 3.

1. Vajjon a felolvasott közlemény és ezen közlemény a vádlelevélben tüzetesen kijelölt tételeiben valóságosan foglaltatik-e becsület sértő rágalom Biró Mihály magán vádló ellen vagy nem? Ez az objectiv tényálladék iránti kérdés.

2. Vajjon a vádlottak padján ülő b. Orbán Balás szerzője ezen közleménynak? és végre.

3. Vajjon b. Orbán Balás az esküdt urak belső meggyőződése szerint ezen közlemény közrebocsátása folyán vétkes-e vagy nem?

Elnök: a kérdéseket még egyszer felolvassa. Vádló és vádlott részéről ellenvetés nem történvén, elnök az esküdtekhez a szokásos emlékeztető szavakat intézi, átadja azoknak a kérdéseket, és az iratokat és felfüggeszti az ülést.

Az esküdtek termökbe vonulnak, s onnan ¼ óra múlva visszatérnek. Ekkor elnökük. G h y c z y S a m u előadja, hogy az első kérdésre az esküdtek nyílt szavazás útján 10 nem, 2 igennel, a másodikra egyhangulag igennel, a harmadikra egyhangulag nemmel válaszoltak.

Elnök: Vádlott br. Orbán Balás ur hallgassa meg az ítéletet.

Az imént kihirdetett esküdtszéki határozás folytán, mely szerint az esküdtek vádlott br. Orbán Balás egyhangulag nem vétkesnek mondották, ki a pestkerületi törvényt alkalmazó sajtóbiróság vádlott br. Orbán Balás, az ellene Biró Mihály magán vádló által emelt rágalmozási sajtóvétség vádjának terhe alól ezennel biróilag felmenti.

Felhivom vádlott urat: felszámított költségei jegyzékének bemutatására. (Megtörténik.)

A törvényt alkalmazó sajtó bíróság részint a felszámított költségek, részint a tanudíjak megállapítása végett visszavonul, — 10 percnyi szünet.

Elnök: Az imént kihirdetett fölmentő határozat kapcsán törvény és az eljárási szabályok értelmében, magán vádló Bíró Mihály ur a következő költségekben marasztaltatik el u. m. a sajtó-bíróság pénztára által előlegezett 33 frt 88 kr. eljárási költségben, vádlott részére mérsékelve megállapított 20 frtban, vádlott védője részére mérsékelve megállapított 50 frt, védő díjban, tanu gr. Lázár Eszter részére 125 frt tanu díjban, Szathmáry Mihály tanu részére 140 frt tanu díjban, Princz János részére 125 frt, tanu díjban, Boncza Imre részére 100 frt, tanu díjban, és Sipos Lajos részére 86 frt, tanu díjban.

Magán vádló képviselője: bejelentem a semmiségi panaszt.

Elnök: Elfogadom. — Az ülést eloszlatom.

A tárgyalás vége: esti ⁸/₄ 9 órakor.

DE BALKAGI GÉZA

